

Az öreg kunc kijön a hegyéből

Nem találta kedlőre, kénytelen és

Idősebb eddel hangos a flötty,
 Más az is a hegyekről márt.
 Dőlnek fák, roppan kitérők is,
 Zörög a mész, csak kőzetet szel.

Döglött már a tegnapi tiszta forrás
 Flöttyel érez a víz, a kőket állja
 A két szélről vért, vödörrel friss,
 Nélkül vize, kitérők kitérők.

Gyors patak, folyó nyári,
 Ném utat hat újra a tiszta
 Ném kell más, Bőrtől kőzet,
 Tör a börtön, kitérők kitérők.

A portát kitérők visszatértek.
 A ramponnák kitérők kitérők.
 Kitérők kitérők, kitérők kitérők,
 Ötven a puszta nyári.

De a puszta nyári villan,
 A puszta nyári már kitérők!
 Kitérők kitérők, és az ö tiszta is
 Nélkül kitérők kitérők kitérők.

PS

Mondhatnánk talán a kitérők kitérők
 Nyári nyári, és puszta
 De ne nyári nyári, csak nyári
 A kitérők kitérők kitérők kitérők!

1987

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XVII. évfolyam 6. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (életrajz), **Borbély András** (kisebbségek), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Vincze Ferenc** (dokumentum), **Wehner Tibor** (művészet). Szerkesztőségvezető: **Cserép Nelli**. Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Prágai Tamás**, **Radnóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteltetbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Laptev: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavas u. 4.

Telefon: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

S. Benedek András verskézírata borítóbelső

Vári Fábián László: Nem: „szovjet-magyarok” . . . 3

Dupka György: Moszkvai időszámítás,
szovjetizálás 8

Bartha Gusztáv: Némajáték;
Csoda 2.; Csoda 3. 20

Németi Anett: Az örök virág;
Mint a gyermek; Emberhangon;
Míg el nem kezdődik megint 28

Cseh Sándor: Akácfa alatt 31

Kopriva Nikolett: Kilenc perc. 42

Nagy Zoltán Mihály: Isteni szerencse 44

Önszócikk

Nagy Zoltán Mihály. 49

Vári Fábián László: Sikoly és sóhaj;
Fekete rímek; Már ma éjjel 52

Szöllősi Tibor: Rövidkék 55

Tárlat

Kárpátaljai képzőművészek
alkotásai. színes melléklet

KVIT

Csordás László: KVITárulkozás. 57

Csornyij Dávid: Nyomtatásügyi problémák. . . 58

Shrek Tímea: A felismerés 59

Lőrincz P. Gabriella: Hetedik nap. 60

Ámorth Angelika: A tőkéletes. 61

Varga Nikolett: Fogoly 62

Pák Diána: Kis hamvak 62

Ráti Emese: Cigarettafüstben. 63

Bakos Kiss Károly: Kijelentő mondatok 63

Kertész Dávid: Nem elég 63

Pusztai-Tárczy Beatrix: Hétköznapiak 64

Kovács Eleonóra: Arcmetszetek 65

Pógyor Levente: Most jó 66

Marcsák Gergely: Zár 66

Pógyor Adrián: Fejben mosolygó 67

Györke László: Emlékmorzsa Béniról
avagy a kilenc há; Biciklivel hazai tájakon . 68

Tizennegyedmagunkban

S. Benedek András: A gens fidelissima;
a ruszinok

(Stumpf-Benedek Anna bevezetőjével) . . . 74

Volodimir Fedinisinec: Autonómia, [Anyám háza vén, talán]	80
Ivan Petrovcij: Dal az élő nyelvről (S. Benedek András fordításai)	81

Vári Fábián László: Az anyanyelv három ajtaja	82
--	----

Égalj

Mezővári a múlt, jelen és jövő szentháromságában	85
Történelem, néprajz: Vári Fábián László Népi gasztronómia, turizmus: Filep Éva Fotók: Kovács Sándor	

Miért

Babics Imre: Templomkert.	97
Szabó Palócz Attila: Kárpátaljai capriccio	99

Emlékezet

Ébert Tibor: Prolongálva	101
Szondi György: Vonósegyes.	102
Pálfi Ágnes: Halálnak halálául	103

Charta XXI

Surján László – Käfer István: Szlovákok és magyarok együtt az úton	105
---	-----

Nagy Katalin: Magyar írók, költők az uráli nyelveken és az uráli irodalmi közeletben	121
Barna T. Attila: Gát utca, 1908. július 1.	126
Barcs János: Az éjszakák horpaszába	126
Szentgyörgyi László: Ideje lenne; Nem is élt...; Történelemóra; Por és hamu; Árvaság; Nyelvromlás; Üdvözet Vásárhelyről	127

E számunk szerzői.	129
----------------------------	-----

Illusztrációk

Kovács Sándor fotói.	27, 41, 56, 120
------------------------------	-----------------

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 96.

Stanczik-Starecz Ervin: Hajónapló
(Turai Kamil utószavával)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XVII. évfolyam 6. szám

Együtt, KVIT

**HORVÁTH ANNA
KISPLASZTIKÁJA**

E számunk valamennyi képzőművész
vendége – kortárs kárpátaljai alkotó.

**A lapszám összeállításának java
Vári Fábián Lászlónak (Együtt) és
Csordás Lászlónak (KVIT) köszön-
hető. Munkájuk eredménye az első
96 oldal.**

Vári Fábián László

Nem: „szovjet-magyarok”

A kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának kezdetei, az 1972-es *Beadvány* előzményei¹

Hadd kezdjem emlékezésemet azzal a többször, mások által is alátámasztott igazsággal, hogy a diktatórikus rendszerek kőfalait igen gyakran az írók és más alkotóművészek kezdik bontogatni, mégpedig azzal a természetszerű képességgükkel, hogy – a hazug ideológiától undorodva – a tiltások ellenére a valóságot akarják megmutatni. A háború utáni Szovjetunió első íróperére 1966-ban került sor. Szinyavszkij és Danyiel esete a szovjet hatalommal, a rájuk mért öt, illetve hét esztendő kényszermunka azt üzenté az alkotó értelmiségnek, hogy vége a hruscsovi oladás korszakának. A társadalmi értelemben vett felengedés azonban elkezdődött, s rá két évre, mivel a hazai kiadók sorra elzárkóznak közlésétől, Szolzsenyicin külföldre menekíti *A pokol tornácán* című regénye kéziratát. A mű előbb New-Yorkban (1968), majd Párizsban (1978) jelenik meg. Ismét az igazság, annak kötelező kimondása kerül megvilágításba. A világ megtudja, hogy a legdemokratikusabbnak kikiáltott országban a megbízhatatlannak nyilvánított tudósok a saraskában, különleges elitlágerekben dolgoznak a hadiipar és a titkosszolgálat eszköztárának a tökéletesítésén. A prágai tavasz idején hatalmas lelki tusát megélve Szolzsenyicin kiáltja világgá, hogy „szovjetnek lenni szegény”.

S mert a prágai események 1968 nyarán, egyetemi felvételi vizsgáink idején zajlottak, későbbi jó barátunk és küzdőtársunk, S. Benedek András Prága ódon utcáira, tereire már kék sisakos ENSZ-katonákat vizionált.

Hát így kezdődött. Bizony, eljár az idő. A 2. számú *Beadvány* elküldésének negyven éve már, s visszagondolva az eseményekre, gyakorta tapasztaljuk, hogy az emlékezet hajlamos olykor egybemosni az egymáshoz valóban közel álló dolgokat. De azért vagyunk most együtt, hogy ebben a kérdésben valamelyest rendet tegyünk. A felidézett történetnek az én meglátásom szerint legalább három olyan szála van, amelyek egy viszonylag szűk körű értelmiségi vagy annak készülő közösség sorsa mentén haladnak, s végül összefutva, összefonódva elvezetik a hallgatót (olvasót) mai konferenciánk apropójához, a negyven éve született, '72-es *Beadvány*hoz. Most azonban kövessük őket a maguk rendje szerint, sorjában.

1. Azzal a *Téma* itt jelen lévő szereplői is egyetértenek, hogy az 1967 novemberében alakult Forrás Stúdió fiataljaitól mint csoporttól még távoliak az ellenállás eszméi, de nem keverhetjük őket rossz hírbe azzal sem, hogy esetleg szocialista hazafiak lettek volna. Egyelőre csak irodalmi sikerekről, a *Szilaj nádparipán* címmel készülődő versantológiáról, a publikációs lehetőségek bővítéséről álmodoznak, de 1970 táján, Kovács Vilmos erkölcsi támogatásával – már a magyarországi

¹ Fodó Sándor, *A Forrás: a KMKSZ előképe*, Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1–2. füzet, Budapest – Beregszász, 1998, 55–56.

irodalmi folyóiratokban való megjelenésről is. A műhely legtehetségesebb tagjai (Balla Gyula, Benedek András, Fodor Géza, Füzesi Magda, Zselicki József) már akkor mai szemmel nézve is elfogadható, vállalható verseket írnak, melyekben az egyre inkább kiszoruló pártideológia helyét az egyetemes emberi értékek veszik át, Benedek András költészetében pedig a nemzeti élmény beszédes kifejezéseként megjelenik, s szinte azonnal továbbterjed, rám is átragad a kurucos attitűd. Azt hiszem, a Stúdióon belül ekkor kezd tudatosulni és állandósulni – még nem az ellenállás – csak a hazug, zsarnoki rendszerrel szemben táplált tagadás gondolata. Ezt jelentős mértékben erősíti a Benedek–Kovács szerzőpárosnak a kárpátaljai magyar irodalomról készített és közreadott tanulmánya,² amelyben először mondatik ki nyilvánosan a kárpátaljai magyar lakosság 1944-es sorstragédiája. Ezzel a számunkra fontos irodalom- és kultúrtörténeti eseménnyel a Forrás életében egy jelentős fordulóponthoz érkeztünk. A területi (megyei) pártbizottság előretolt szemei ettől kezdve fokozott figyelemmel követik minden lépésünket.

2. A második szál Fodó Sándor tanári pályafutásával indul, aki a tartui egyetemről, egy szabadelvű, már-már európai milióból érkezve a gondolat szabadságát is elhozta közénk. Szűkebb szakterületén, a nyelvtudományon belül is kiválóan fel tudta kelteni hallgatóinak az érdeklődését, de igazán jó a magyarságismeretben volt, amiből viszont nem szerzett oklevelet. Hogy is tehetett volna, mikor az erre való képességét Illyés Gyula, Veres Péter és Németh László szellemi tanodájában fejlesztette, csiszolta, s lelkesedésével csakhamar bennünket is hatása alá vont. Jól emlékszem: köznyelvünk nem kapta még fel az *identitás* ma oly divatos fogalmát, ellenben a népben és nemzetben gondolkodás, a nemzet szolgálatára való készülődés egyre többször volt egyre kimerítőbb beszélgetéseink tárgya. Fodó zseniális szervezői képességét a bölcsészkar vezetése is felfedezte, s meglehetősen gyakorisággal igénybe is vette. Őrá bízta – többek között – a diákság műkedvelő tevékenységének szervezését, amit a magyar szakos hallgatók öntudatára, lelkesedésére és szakértelmére számítva Sándor elvállalt és misszionáriusnak tekintett. A műsorok irodalmi blokkjának összeállítása és megjelenítése – természetesen – a Forrás-tagok jogosultsága volt, s ehhez köthetően akár rögzíthetjük is a Forrás és a Fodó körüli tágabb közösség tevékenységének és céljainak találkozását. Hamarosan összeállt a Kovács–Fodó–Benedek triumvirátus, ami egyértelműen maga után vonta a Stúdió baráti körének bővülését, a Stúdió szakmai jellegű beszélgetéseiben viszont napirendre kerültek a nemzetiségi közügyeket felvető polémikák. Az egyetem vezetése ezt a szálát Fodó elbocsátásával igyekezett elvarni, ezáltal is remélve a nyilvánvalóan érlelődő magyar ügy elcsendesedését. Ehelyett tiltakozások sorozata kezdődött, az ukrán oktatási minisztertől terjedelmes táviratban követeltük a tanárunkat ért jogtalan sérelem kivizsgálását és Fodó Sándor tanári állásába való visszahelyezését. A bizottság kiszállt, vizsgálódott, a rektori döntést azonban jóváhagyta, a tiltakozók nevét és arcát pedig ismételtelen megjegyezték.

3. Az ügy harmadik szála a hatvanas évek közepétől sodródott a Kovács Vilmos–Balla László közti személyes, illetve szakmai eredetű konfliktus mentén a de vége csak '71 tavaszán került felszínre – talán nem véletlenül – az előbbi két szál közelében. Mivel Vilmost direkt módon nem lehetett ellehetetleníteni,

² Benedek András–Kovács Vilmos, *A kárpátaljai Magyar Irodalom, Tiszatáj*, 1970, 10., 12. szám

Balla a Tiszatáj-ügy kapcsán felbőszített megyei pártbizottság támogatásával – remekül kiagyalt módon – a Forrás Stúdió tevékenységét és aktívabb tagjait vette célba. Május 9-én – Benedek András kivételével – a Kárpáti Igaz Szó fejléces meghívóját kézbesítette számunkra a posta – ma is őrzöm! –, mely által 1971. május 22-ére meghirdették a József Attila Stúdió alakuló ülését. A szíves invitálást a Forrás tucatnyi tagságából mindössze négyen (Benedek, Fábián, Fodor, Zselicki) utasítottuk vissza, így az ellencsoport létrejött, s hamarosan olvashattuk előre beharangozott közleményeiket. Sejthető volt, hogy az ügy ezzel még nem zárult le, de arra a kegyelemdőfésre, amit számunkra a '71-es esztendő augusztusának 20. napjára időzítettek, mégsem számítottunk. A Kárpáti Igaz Szó *Elidegenedés?* címen elhíresült cikkének fenyegetve támadó, névtelen szerzője verseink eszmeisége felől kezdte döntögetni a Forrás falait, de a verseknek helyet adó lapszerkesztőtől, valamint a bölcsészkar párt- és kommunista ifjúsági vezetőitől is számon kérte az elmulasztott éberséget. Ezzel formálisan lezárult a Stúdió legális tevékenysége, burzsoá nacionalizmussal vádolt tagsága védekező pozícióba kényszerülve, a nyilvános válaszáadás lehetőségétől megfosztva várta a megtorlást. A cikk maga is kordokumentum.

„...Én nem hinném – írja a névtelen szerző –, hogy az volna a komszomollap feladata, hogy verspublikációival elvegye fiatal olvasóink életkedvét, kiölje belőlük a küzdeniakarást, meggyőzze őket az élet értelmetlenségéről, a jobbért való harc kilátástalanságáról. Annál is inkább, mert biztosak vagyunk abban, hogy fiatal költőinknek ez az elkeseredése csak megjátszott, s nem több üres póznál, a nyugati illetőségű s itt-ott egyes haladó kormányzatú országok irodalmába is beszivárgó »elidegenedésvesek« majmolásánál.”

Látható, hogy együtt van valamennyi akkor szokásos vádpont: a Nyugat majmolása, ami egyenértékű a káros ideológiai hatások befogadásával, a jobbért való harc visszaütésével, mert az illetők nyilván a kommunizmus felépítésében sem kívánnak részt venni. Közben célzás Magyarországra, ezzel kimondatlanul megfogalmazva a nacionalizmus vádját. A sokat fényezett barátság tehát szüntelen gyanakvással volt terhes. A cikk a kifogásolt versek szerzőit név szerint is említi, két versemet elrettentő példaként szinte teljes terjedelmében idézi: *„...Mi oka lehet például Fábián László egyetemi hallgatónak így festeni meg életútját:*

Előszőr

csak sejteni tudtam
árnyak határán
barangoltam
együtt hajlottam
a fákkal
ha
emberszagot hozott
a szél

az őszbe
belefolyt a vérem
a szebb évszakokból

kimaradtam
 álomból kitiltott
 halszemű kutyákkal
 gyalogoltam
 gyalogoltam"

Kis írásomat még ebben a dicstelen szövegkörnyezetben is örömmel láttam viszont, de az utolsó jelző pontatlansága, mely éppúgy lehet a nyomda vagy a szerző elírása, mint szántszándékkal véghezvitt durva hamisítás, erősen mellbe vágott. Halszemű kutyák? Belegondolni is rettenet, hiszen az én kutyáim a hűség és a szeretet természete szerint egyszerűen csak halszeműek voltak, mert ugatás helyett sokszor inkább a szemükkel beszéltek. Ezután milyen folytatást várhattam? No, ezt azért mégsem: „Miféle őszbe folyt bele a költő vére (ha ez a kép többszörösen áttételes: még rosszabb)? Mik azok a szebb évszakok, amelyekből kimaradt? Miféle álomból tiltották ki (!) azokat a halszemű kutyákat, akiket Fábíán sorstársainak tekint?... És még számtalan ilyen kérdést tehetnénk fel ehhez a mindössze tizenhét soros zagyva kis miniatűrhez. Ezekre a kérdésekre azonban hiába várnánk feleletet. A válasz csak egy lehet: a politikai érzékkel itt baj van. S a lap szerkesztőinél még inkább, mint a szerzőnél. (Különben a szerkesztőség [Kárpátontúli Ifjúság – a szerk.] ezt a verset a »Tavaszi akkordok« pályázatra közölte 1971. június 1-jén. Szép kis tavaszi akkord!) Politikailag még hibásabb ugyanennek a szerzőnek »Metamorfózis« című verse (1970. június 7.), amelynek tanúsága szerint a költő »az éjben ott sejt a nappalt«, valamiféle kövek közül való kiszabadulása után vágyik, majd ha bizonyos elvont »igazságok« holmi »félvad szelekkel« sűrűlődnak majd össze.”

Szeptemberben összehívták a bölcsészkar komszomol(KISZ)-gyűlését, s a magyar tanszék tanárai feladatul kapták, hogy elmarasztaló bírálatot mondjanak a versekről, a gyűlés végén aztán nyilvánosan bűnbánatot kellett gyakorolnunk.

Az *Elidegenedés?* megjelenése után néhány héttel mindezek ellenére összejöttünk: Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf Benedek András, és a Forrás Stúdió más tagjai, akik közül ez alkalommal Czébely Lajos, ifjabb Sari József, Zselicki József... köztünk ez alkalommal is jelen vannak, s arra az elhatározásra jutottunk, hogy mindenképpen megírjuk válaszungkat a névtelen támadásra. Azt jól tudtuk, hogy a sajtóra nem számíthatunk, ezért egy beadvány típusú dolgozat mellett döntöttünk, melyet a területi pártbizottságnak, a Kárpáti Igaz Szónak, az Ukrajnai Írók Szövetsége területi szervezetének, valamint a Kárpátontúli Ifjúságnak készültünk elküldeni. Talán egy hétig, de inkább kettőig ültünk rajta, s végül a szöveg egy 16 oldalas, sűrűn gépelt, terjedelmes tanulmánnyá bővült. Talán mondanom se kell, hogy nem a mi szakmai védekezésünk, válaszungk igényelt ekkora terjedelmet, de azt mindenképpen hangsúlyozni kívántuk már az elején, hogy az *Elidegenedés?* egy szégyenteljes, részben a Tiszatáj-ügy és a régebbi keletű Kovács-Balla ellentét miatt indított, de a kárpátaljai magyarság ellenében is pusztító módon ható kampányhadjárat része. Írásunk ennél jóval jelentősebb figyelmet szentelt közösségi-nemzetiségi gondjaink és sérelmeink, e kérdéskörön belül pedig a magyar oktatásügy és kultúra hiányosságainak felsorolására. A végleges változat elkészülte után először is aláírtuk, majd a további aláírásgyűjtéshez láttunk. Ez a tevékenység abban az időben rettenetes

nagy bűnnek számított, s jöttek is többfelől a hírek, hogy a KGB megfigyel bennünket. Ennek ellenére sikerült körülbelül 250-300 aláírást összegyűjtenünk, s a példányokat a megfelelő címekre eljuttatnunk. Magyarországi barátaink tájékoztatása végett nekik is küldtünk másolatokat, s a baráti posta csatornáin többen igyekeztek érdemben válaszolni. Ugyanakkor itthon elkezdődtek a kivizsgálások, s nekünk, diákoknak szülői jelenlét mellett kellett magyarázkodnunk és a feltett kérdésekre válaszolnunk a dékán előtt. Ott mindenáron azt firtatták, hogy ki, illetve kik voltak a *Beadvány* szervezői, szerzői, hol, kinek a lakásán fogalmazódott, kinek az írógépén sokszorosítottuk? Erre azonban felkészültünk, s a kérdésekre egységes válaszokat adtunk. Bizonyára felsőbb utasításra, de az egyetem vezetői eldöntötték, hogy eltávolítanak bennünket a szovjet diákok soraiból, ám a közvélemény nyugtatása végett azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy nem tudunk megfelelni a tanulmányi követelményeknek, s ezt a helyzetet nem is volt olyan nehéz prezentálniuk. Hogy egy társadalmi-politikai tantárgyból (a szocializmus politikai gazdaságtana) elbuktam, nem vettem különösebben a szívemre, mert ebből indokolt esetben bárkit, bármikor könnyedén elhúzhattak volna, hisz az maga volt a tudományként feltüntetett zűrzavar, de amikor a 20. század világirodalmához érve, megjelent a vizsgán az Ukrán Írószövetség területi tagozatának titkára, hogy kaján vigyorral a képén kezelésbe vegyen, egy kissé megszeppentem. Az ukránul előadott anyagból orosz nyelven igyekeztünk felelni, az mégiscsak könnyebb volt, de minden nyelvismeretünket össze kellett szednünk, hogy megértessük magunkat. Az én „vallatómesterem” nem várta meg, hogy elmondjam, amit jegyzetben rögzítettem, egyre azt erősítgette, hogy fogalmam sincs a tétel kérdéseiről, egyszerűen nem hagyott szóhoz jutni. Ezt már nem bírtam idegekkel, ezért az asztalon átnyúlva kiragadtam kezéből a leckeönyvemet, s a kijárat felé tartva úgy bevágtam magam mögött a két és fél méter magas tölgyfa ajtót, hogy a vakolat hullott. Két óra sem telt el, az Ungvári Állami Egyetem karainak hirdetőtábláin már ott függött a rektori parancs, mely szerint elégtelen tanulmányi eredményei és fegyelmezetlen magatartása miatt Fábíán László IV. évf. magyar nyelv és irodalom szakos hallgató ki lett zárva a szovjet diákság soraiból.

Számomra tehát – két-három esztendőre, de inkább örökre – vége szakadt a feledhetetlen diákéveknek, de Ungvárt, mivelhogy a szerelem is odahúzott, még jó ideig nem tudtam elhagyni. Így szereztem tudomást róla, hogy a „banda”, ahogy magunkat emlegettük, újabb beadványt szövegez.

Vajon ellenállásnak számít-e egy tiltakozó aláírásgyűjtés a Szovjetunióban, 1971-ben? Ahogy vesszük, de sokkal elfogadhatóbb, árnyaltabb módon fejezi ki a lényegét, ha azt mondjuk, hogy ez az időszak volt polgárjogi mozgalmunk kezdete. Tíz esztendeje Fodó Sándor, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke e régi történet kapcsán a következőket mondta: „A »szovjet-magyarok« fogalmát bevezetni szándékozó, és meglévő iskolahálózatunkat is folyamatosan romboló hatalmi szándék legalább részben megtorpant ellenállásunkon, és így sokban ennek köszönhető, hogy a rendszerváltozás után sok mindent sikerült megvalósítani korábbi törekvéseinkből. Az egykori egyetemisták, Forrás-tagok egyéni helytállása jelentette azt a bázist, amelyen immár egy évtizede megalakulhatott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ezért mondtam már ki több fórumon: a Forrás a KMKSZ előképe volt.”

Dupka György

Moszkvai időszámítás, szovjetizálás

A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (1. rész)

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

Terjedelmi korlátok miatt a keleti hadszíntéren zajló háború részletes eseménytörténetével nem foglalkozom, azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy J. V. Sztálin vezetése alatt K. J. Vorosilov marsall, az Állami Védelmi Bizottság¹ (ÁVB) elnökhelyettese, L. P. Berija, az SZSZKSZ belügyi népbiztosa szervezésével 1944. július 30-án az ÁVB úgy döntött, Kárpátalja elfoglalása és megszállása érdekében az 1. és 2. Ukrán Front érintkezési pontján létrehozza a 4. Ukrán Frontot. Döntésük meghozatalánál számoltak Kárpátalja megszállásának katonai-politikai fontosságával és a hegyvidéki hadműveletek sajátosságaival.²

A főhadiszállás augusztus 5-én I. J. Petrov vezérezredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korzszenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehliusz vezérezredest, a SZMERS és az NKVD egyik felettese is, aki hozzájárított a „kárpáti támadó hadművelet” gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

A hadművelet egyetlen katonapolitikai teljesítménynek, illetve eseménynek – Románia háborúból való kiugrásának,³ mások szerint átállásának – köszönhetette sikerét, a csatlakozás következményeként ugyanis Kárpátalja a szovjet hadsereg „ölébe hullott”. Az 1. magyar hadsereg hiába szilárdította meg arcvonalát az Északkeleti-Kárpátokban, négy hét múltán a szovjetek váratlan nyomása, beözönlése alatt széthullott, 1944. október 27-én a szovjet haderő Ungvárt is elfoglalta. Ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi parancsot

¹ A második világháború alatt ez a bizottság gyakorolta a Népbiztosok Tanácsa helyett a legfőbb hatalmat. Elnöke Sztálin volt.

² Dovhanics, O. D., A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért, in: Kerecsanyin, V. M., Gvargyonov, B. O. (szerk.), *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1.*, Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 69.

³ 1944. augusztus 23-án I. Mihály király letartóztatta Antonescu conducator, fővezért, többek között bejelentette a román hadsereg csatlakozását a szovjet hadsereghez a náci Németország elleni küzdelemben.

hoztak nyilvánosságra, amely egyebek mellett a „*hadi szempontból fontos hídfőállás*”⁴ elfoglalását említi. Ebből az alkalomból ugyanazon a napon, este 21 órakor Moszkvában 224 ágyúból leadott 20 díszsortűzzel üdvözölték a 4. Ukrán Front „*dicső csapatait*”.⁵ Az október 29-én elfoglalt Csapot azonban nem sikerült megtartani, a város többször cserélt gazdát, a magyar és német csapatok csak november 26-án vonultak vissza, mivel a teljes bekerítés fenyegette őket. Ungvár elfoglalásánál 2500 magyar és német katonát ejtettek foglyul. Kárpátalja elfoglalása 3147 szovjet katona életébe került,⁶ ebből 2730 fő név szerint ismert, 417 fő neve ismeretlen.⁷ Kárpátalján a legvéresebb katonai csatározások fűződnek Csaphoz, többszöri bombázása és a hadműveletek alatt 86 lakos vesztette életét.⁸

A Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg felbomlásáról és a katonák sorsáról Burcev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front 7. főosztályának parancsnoka és Nyikityin kapitány, a 7. főosztály 3. részlegének vezetőhelyettese készített összefoglaló feljegyzést,⁹ amelyben beszámolnak arról is, hogy Dálnoki Miklós Béla¹⁰ hadiparancsban utasította egységeit a szovjetekkel való ellenségeskedés azonnali beszüntetésére és a németekkel való szembefordulásra.¹¹ Ezt a hadiparancsot 1944. október 23. – november 1. között 67 kiválasztott magyar hadifogoly (tiszt, katona) 700 példányban vette át és juttatta el a még ellenálló egységekhez.

A másik vonalon szovjet agitprop-csoportot vetettek be, amelynek tagjai kárpátaljai származásúak voltak (Ivancso, Szarkanics katonák stb), akik még a háború elején úgynevezett antifasiszta iskolákban, kiképzésen vettek részt. Ők a feljegyzést 500 példányban nyomtatták ki és terjesztették a harcoló magyar

⁴ Lásd: *Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною*. Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. pp.) Ужгород, 1965, 4.

Ebből a gyűjteményből tudjuk meg, hogy az ungvári városi hatóság Szova Péter polgármester kezdeményezésére 1944. november 5-én kiadott határozata értelmében Kárpátalján a közép-európai helyett bevezetik a moszkvai időszámítást.

⁵ Куценко, К. О. (1970), *Визволення Карпатська України Радянською Армією (вересень-жовтень 1944. р.)* in: *Український історичний журнал*, № 6., 16.

⁶ V. M. Kerecsanyin felmérése szerint az elesett szovjet katonák földi maradványai Kárpátalján 42 katonai temetőben (közös sírban, különálló temetkezési helyen) nyugszanak. Tiszteletükre a háború óta 270 emlékművet és emléktáblát avattak fel.

⁷ Kerecsanyin, V. M., *Utószó*, in: Kerecsanyin, V. M., Gvargyonov B. O. (szerk.), *Ukrajna Em-lékkönyve. Kárpátontúli terület 1.*, Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 641.

⁸ Lásd a közreadott veszteséglistát: *Книга скорботи України. Закарпатська область*. Том 2. Голова редколегії: Герасимов, І. О. Ужгород, 2004, 674–679.

⁹ A 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМО РФ.-Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. Л. 268–270.

¹⁰ Vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla (1890–1948). Katonatiszt, politikus, miniszterelnök. 1943-ban vezérezredessé léptették elő, 1944. augusztus 1-jén vette át az Északkeleti-Kárpátokban állomásozó 1. Magyar Hadsereg vezetését. Neve az orosz hadijelentésekben Miklós Bélaként szerepel.

¹¹ Cselekedetét az a tény motiválta, hogy 1944. október 15-én Horthy Miklós kormányzó összehívta a Koronatanácsot, bejelentette a fegyverszünetet.

honvédek körében. Megemlítik, hogy a vezérezredes röplapként terjesztett hadiparancsára az elsők között egy bizonyos Kjuveti Sándor nevű kapitány vezetésével 794 tiszt és katona állt át a szovjetek oldalára, akiket kisebb csoportok követtek, többek közt bizonyos Vizgányi tiszt 200 katonatársával, Berend Miklós főhadnagy a századával. A felhívásnak engedelmessé az 1. Magyar Hadsereg állományából mintegy húszezer tiszt és katona állt át a szovjet hadsereg oldalára.

A jelentéstevők kitérnek az 1. Magyar Hadsereg tragédiájára is. Mint írják, a 4. Ukrán Front előrenyomulásával és hatalmas propagandagépezetének bevetésével október 20. – október 30. között szétverték, felmorzsozták a németekkel együtt harcoló magyar hadsereg maradék egységeit. Adataik szerint 34 374 főt tettek harcképtelenné, ezen belül 14 390 az elesett és megsebesített, 19 984 a fogságba esett katonák száma.

D. M. Manuilszkij, a szovjet katonai központi adminisztráció egyik vezetője Kárpátalja bekebelezésében jelentős szerepet szánt a helyi származású személyekből toborzott, az NKVD által felügyelt, a Komintern által is támogatott partizánmozgalom ukrainai törzse által kiképzett, majd a Kárpátokban bevetett egységeknek¹² is, amelyek a főhadiszállás megbízásából főleg hírszerzéssel, agitációs tevékenységgel foglalkoztak. Az ukrán történetírás „partizán-agitátoroknak”¹³ is nevezi őket, akik többségét az 1939-től a magyar–szovjet határszakaszon beindult kárpátaljai határátlépők, majd határsértésért elítélt és a szovjet GULAG-ot is átélte, 1942. november 19-étől amnesztiában részesült úgynevezett „utikacsi” (határátlépők) köréből, főleg a szibériai Buzuluk városban válogatták és képezték ki. További partizáncsoportok¹⁴ toborzásával is megbízott jelentősebb partizánegységek: Oleksza Borkanyuk ejtőernyős osztaga, Pataki Ferenc hétfős felderítőcsoportja, amelynek tagjai többségükben kárpátaljai születésűek voltak.¹⁵ Uszta Gyula és Ivan Priscsepa ejtőernyőscsoportja 1944 augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalu térségében, I. Kapitán és J. Vanyagin hírszerzőcsoportja Salánk, illetve a huszti járási Berezna közelében, V. Ruszin, V. Bujanov, V. Homenko osztaga pedig O. Tkanko nagybereznai körzetének bázisán. Ezek közül a legtöbb magyar a derцени Uszta Gyula vezette Rákóczi Ferenc osztagban volt, amely 1944. szeptember 6-án 94, október végén 250 főből állt.¹⁶

A legújabb kutatások szerint ezek a partizánosztatok harci cselekményekben nem, illetve nagyon ritkán vettek részt. Olekszij Korszun¹⁷ történész sze-

¹² Dovhanics, O. D., *Harcba szálltak a népi bosszúállók*, in: Kerecsanyin, V. M., Gvargyionov B. O. (szerk.), *Ukraina Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 42.

¹³ Lásd: Korszun, Olekszij és Pagirja, Olekszandr bevezető tanulmányát az alábbi dokumentumgyűjteményhez: Корсун, О. М., Пагіря О. М. (szerk. és összeállít.) (2011), *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори Гулагу і Бузулук до рідних Карпат. 1939–1949.* Архівні документи і матеріали. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво Карпати, 42.

¹⁴ Хранчак, И. М., *3 історії партизанського руху на Закарпатті в 1943–1944 рр.* in: *Збірник науковий записки УЖДУ*, т. 36, 130.

¹⁵ Dovhanics, O., Lusztig K., Szpiwak, B., *Egy legenda nyomában*, Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1972, 57–59.

¹⁶ Lásd: *Шляхом Жовтня*, i. m., 379.

¹⁷ Olekszij Korszun hadtörténész előadást tartott a 2011. november 18-án Beregszászban *Ez volt a végállomás* címmel rendezett konferencián.

rint a partizánok igazi küldetésének feltárását, elemzését ma is elhallgatják, különösen azt, hogy valójában alaposan kiképzett NKVD-ügynökök voltak, akik beszivárogtak az akkori Magyarország területére, ahol információk gyűjtése, azok továbbítása, rémhírek terjesztése volt a feladatuk. Előkészítették Kárpátalja Vörös Hadsereg általi megszállását, a lakosság körében propagandamunkát fejtettek ki Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása érdekében. Mindazok, akik ezt a politikát felvállalták, felkerültek a káderjelöltek titkos névsorába. Ezenkívül szovjetellenesnek minősített közéleti célszemélyek százairól készítettek feketelistákat. A szovjet haderő bevonulása után az NKVD- és a SZMERS-különítmények a partizánok által összeállított név- és lakcímek alapján, az ő közreműködésükkel tartóztatták le a magyar társadalmi és egyházi vezetőket, a ruszin és magyar önkormányzati, parlamenti képviselőket, az ukrán nemzeti irányvonal képviselőit. Később ezek a partizánok a kárpátaljai vallásos embereket félelemben tartó szovjet milícia alapító tagjai lettek. A kárpátaljai magyar és német túlélőktől tudom, hogy 1944 novemberében az egyesített partizánalakulat képviselői önbíráskodás folytán több településen magyar közhivatalnokokat gyilkoltak meg,¹⁸ az NKVD és a SZMERS egységei oldalán részt vettek a falvakban és városokban végrehajtott tisztogatási akciókban. A partizánok hírszerzői múltját ma is mitikus homály burkolja, mert jelentéseiket a még élő közvetlen hozzátartozók kérésére a volt szovjet levéltárakban határozatlan időre titkosították.

A 4. Ukrán Front előrenyomulásához hozzájárult az 1. Csehszlovák Hadtest is, amelynek soraiban ezrével harcoltak azok a kárpátaljai fiatalok, akik 1938–1941 között a szovjet propaganda hatására átszöktek a Szovjetunóba, ahol az NKVD magyar és német kémeknek nyilvánította és büntetőlágerekbe zárta őket. Közülük toboroztak csehszlovák katonákat. Hadtestük többek között a Duklai-hágó környéki hadműveletben vett részt, a harcba induló 17 000 főből 7200 fő kárpátaljai volt,¹⁹ közülük az 1944. szeptember 9-étől október 28-áig tartó hegyvidéki hadműveletben 800 fő esett el. A Duklai-hágó elfoglalásáért folyó harcban történészek szerint még drágább árat fizettek, hiszen a kiképzetlen, hegyvidéki harcra alkalmatlan kárpátaljaiak ezrével estek el itt is. Nem harcászati-szakmai elvek, hanem hibás ideológiai-politikai megfontolások alapján áldoztak fel ágyútölteléknek sok száz embert. Az 1. Csehszlovák Hadtest harci útja Morvaföldön ért véget. A több mint 7000 kárpátaljai katona abban a reményben kockáztatta életét a csehszlovák harctéren, hogy Kárpátalja a felszabadított Csehszlovákia kötelékében marad. Tévedtek.

Mint említettük, a Kárpátalja területére lépő 4. Ukrán Front parancsnoksága a harcoló egységek bevetésén kívül hatásos propagandaeszközökhöz is folyamodott: röplapokkal, különböző felhívásokkal lepték el az ellenszegülő magyar és német katonai állásokat, a ruszin és magyar településeket. A had-

¹⁸ Dupka György (szerk. és összeállít.), *„Sötét napok jöttek...” Konceptiók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 114. Az itt közölt adatok szerint 1944 novemberében Sófalván (Danilove) a hetvenéves id. Apáczky Károlyt, a Sándorfalvi Sósút felügyelőjét, valamint fiait, ifj. Apáczky Károlyt (a falu jegyzőjét) és Apáczky Dezsőt helyben meggyilkolták.

¹⁹ Moszkalenko, K. SZ., *A délnyugati irányban*, Kijev, 1984, 456–457.

erő parancsnoksága már 1944 októberének első napjaiban felhívással fordult a helyi lakosokhoz, hogy rejtsek el, segítsék azokat a magyar katonákat, akik nem hajlandók a Vörös Hadsereg ellen harcolni.²⁰ 1944 kora őszén repülőgépekről – a bombázások után – röplapokat is leszórtak: „*Urak, papok szaladjatok, Ti, parasztok, maradjatok!*” Ezt az esetet 1988 őszén Nagy Jenő túlélőtől hallottam, amikor megismerkedtem vele, és őszintén beszámolt a kárpátaljai magyar férfiak 1944 őszén elrendelt deportálásáról.

A 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja az elfoglalt városokban, nagyobb településeken 1944. október 28-ától a katonai közigazgatás helyi megszilárdítása érdekében városparancsnokságokat állított fel. A kinevezett tiszteket Korzsenyevics altábornagy és törzsparancsnok írásos instrukcióval látta el arra vonatkozólag, hogyan szervezzék meg tevékenységüket és kapcsolatukat a lakossággal, az ellenséges elemek felkutatását, valamint együttműködésüket a csehszlovák katonai adminisztrációval.²¹

2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

Az eddig felkutatott levéltári anyagok ismerete egyértelművé teszi, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint, az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg. Fény derült arra is, kinek milyen szereposztás jutott.

A civil kulcsszereplők között találjuk a kárpátaljai illetőségű Ivan Turjanica kommunista vezért, akinek azt a feladatot szánta Berija, hogy a Csehszlovákia részeként jegyzett Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának programját pártvonalon, bolsevik statiszták bevonásával vezényelje le, abból kiindulva, hogy Benes Kárpátalját Sztálinnak ígérte. A moszkvai levéltári dokumentumok alapján Zseliczky Béla történész derítette ki, hogy Turjanica „1944 őszén a csehszlovák hadsereg politikai biztosaként és a František Nemec vezette csehszlovák kormánydelegáció tagjaként érkezett meg Kárpátaljára Moszkvából. A csehszlovák delegációnak, melynek kötelékébe tartozott, nyilván nem volt tudomása Turjanica megbízásáról, küldetéséről. Mindazt, ami később Kárpátalján végbement, a Nemec-féle delegációnak végül is úgy kellett elfogadnia mint spontán népi-nemzeti mozgalmat. Megerősíti azt a korábbi feltevésemet, hogy táskájában volt a szovjet hatalom megszervezésének kész forgatókönyve.”²² Ehhez az állításomhoz azt a megjegyzést fűzi Zselicky: „A moszkvai levéltári dokumentumok ismeretében ezt a találó megfogalmazást teljesen helytállónak kell tekinteni.”²³

A „benesi ígért” realizálása érdekében egy sor politikai színjátékot kellett lebonyolítani: a kárpátaljai kommunista párt vezető szerepének megszilárdítását, a Kárpátalja elcsatolását elősegítő népbizottságok létrehozását, az etnikai

²⁰ Lásd: *Шляхом Жовтня*, 4.

²¹ 238. sz. ügyirat (TSU/421–422.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации. ЦАМО РФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л., стр. 207–208.

²² Botlik József–Dupka György, *Ez hát a hon...*, i. m., 58.

²³ Zseliczky Béla, i. m., 97. Lásd még: Turjanica speciális megbízatását igazoló moszkvai levéltári dokumentum, forráshelye: RCHIDMI f. 17. op.128. jed. hr. 764. 190. l.

tisztogatások elősegítését, a népbizottságok első kongresszusának megszervezését, a Kárpátontúli Ukrajna kikiáltását, a Néptanács megválasztását, az Ukránnal történő egyesülés hitelességét igazolni kívánó Manifesztum elfogadását, aláírási kampányok szervezését, a nép és a Szovjetunió „ellenségeivel” való leszámolást, a csehszlovák kormány megbízotti hivatal kárpátaljai tevékenységének akadályozását, kiszorítását, a Kárpátalja sorsáról folyó szovjet–csehszlovák tárgyalások elősegítését, a szovjetizálás programjának megvalósítását stb. Az operatív tennivalók beindítása érdekében Ivan Turjanica, a Moszkvához hú kárpátaljai kommunisták vezére az I. Csehszlovák Hadtest politikai tisztjeként és a szovjet titkosszolgálat kiképzett ügynökeként 1944. október 28-án találkozott Petrov hadseregtábornokkal, a 4. Ukrán Front parancsnokával, Hruscsov²⁴ ukrainai pártvezérrel, Mehliusz vezérezredessel, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjával. Az utóbbi két, kulcsszerepet játszó személy kíséretében még aznap Munkácsra érkezett, hogy Kárpátalja sorsáról döntsenek.²⁵

A pártaktíva itt lezajlott ülésén az elvárásoknak megfelelően különböző döntéseket hoztak, többek között indítványozták a „*hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását*”. Ezt a dokumentumot, amelyben „*a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról*”²⁶ volt szó, Turjanica 1944. november 11-én írta alá. Az általa jegyzett rendelet javaslatai alapján Fagyjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátszárának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka és Levitin ezredes, a törzsparancsnok helyettese elkészítette a végrehajtás koncepcióját, majd katonai forgatókönyvét. A továbbiakban Berija és Sztálin tudtával kulcsszerepet játszottak a polgári lakosság internálásának előkészítésében és lebonyolításában.

Fagyjev személyesen terjesztette a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elé azt a felvetését,²⁷ hogy a magyar- és németlakta települések férfilakosságát mint az ellenség képviselőit internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Fagyjev és Levitin elképzelése az volt, hogy 1944. november 14-étől 17-éig végrehajtják a 15–50 év közötti magyar és német férfiak katonai regisztrációját. (Nem tévedés, kezdetben ugyanis az 1927–1929-es születésű, leventekorú fiatalokat is nyilvántartásba vették – D. Gy.) A második hivatalos regisztrációt 1944. november 18-ára tervezték, ekkor már a 18–50 év közötti magyar és német katonák, tisztek, közhivatalnokok, csendőrök, rendőrök és katonaköteles korú férfiak letartóztatásával és katonai őrizet alatt a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőhelyre kísérésével.

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os sz., szigorúan titkos rendeletet, amelynek aláírója Petrov hadseregtábornok volt, valamint a front katonai tanácsának

²⁴ 413. sz. (TSU./ 695–698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущева*, in: *Вопросы истории*, Москва, 1991, № 7–8., стр. 75, 88–89.

²⁵ 364. sz. ügyirat (TSU/593. 599.) *Munkács népbizottsága elnökének beszámolója*. Eredeti forráshelye: *Державний Архів Закарпатської Області*, ДАЗО, -Ф. Р. 14., Оп. 1. од. зб. 343. арк., 29–37.0000000

²⁶ Dupka György – Korszun Olekszij (1997), i. m., 11.

²⁷ Довганич, О.Д., Корсун, О. М. (szerk. és összeállít.) (2009), *Карпатська Україна: Документи і матеріали*, том I. Ужгород: БАТ, Видавництво Закарпаття, 353–355.

tagjai: Mehliusz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő: „Számítatlan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!”²⁸

A rendelet pontosította a végrehajtás időpontjait és a behívandók korhatárát, felhívta a katonai akció vezetőinek figyelmét: 1944. november 14-étől november 16-áig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket is, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba mindazon 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját. A katonai parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során mindenkit tájékoztassanak, november 18-án kötelesek másodszor is jelentkezni, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköteleseket menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített gyűjtőlágerekbe kísérik.

A rendelet külön kitért a magyar csendőrség és rendőrség tisztviselőire és alkalmazottaira, akiket a nyilvántartásba vétel után november 18–19. között át kell adni a „SZMERS egységeinek és a hadtápterületet fedező határőr-alakulatok felderítő szerveinek”. Itt megjegyzendő: a túlélőktől tudjuk, a rögtönítélő hadbíróság a letartóztatottak nagy részét halálra ítélte és kivégeztette.

A rendelet 4. pontja előírta, hogy a letartóztatottak részére 1944. november 17-éig hadifogoly-átvevőhelyeket kell létrehozni Perecsenyben és Huszt környékén. Az 5. pont felszólította Fagyjev vezérőrnagyot, hogy az általa felügyelt NKVD-csapatok erőteljesebb munkát fejtsenek ki a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából. A 6. pont felszólította Kacnelson vezérőrnagy hadtápfőnököt, hogy az akciót regionálisan irányító katonai kommandósoknak engedélyezze a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát. A 7. pont engedélyezte a települési kommandósok helyőrségeinek felhasználását a letartóztatottak védőkíséretének megerősítésére. A 8. pont utasította a hadtápfőnököt, hogy 1944. november 18-ától szervezzon elegendő számú étkeztető-állomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon. A 9. pont újra Fagyjev vezérőrnagyot szólította fel, hogy a rendelet vég-

²⁸ A 0036. sz. rendelet teljes egyik részlete először az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emléklönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946)* című kötetben 1993-ban jelent meg, a 7. oldalon. A rendelet 1–5. pontjának magyar fordítását lásd: A „malenykij robot” dokumentumokban (1997), 72. Teljes szövegét lásd: „Otthon a könny is édes” 1944–1955. kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében... (2009), 14–16., Továbbá lásd a 219. sz. (KU/353–355.) és a 245. sz. ügyiratot (TSU/427–429.), eredeti forráshelyek: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 35–37. Lásd még: a 10. sz. ügyirat (ЗУН/38–39.), ЦГАСА -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 55–56., Копія. Машинопис.

rehajtása céljából 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

Ezen az értekezleten Fagyjev ismertette a katonai parancsnokokkal és helyetteseikkel a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amelyet 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékelték a „városparancsnokság 2. számú parancsát”, szintén 1944. november 13-i keltezéssel.

Mint láthatjuk, az akciót gyorsan, körültekintően készítették elő. A parancsot magyar nyelvre is lefordították, és az ungvári Miravcsik-féle nyomdában több száz példányban kinyomtatták. A magyar nyelvű plakát szövege így hangzott:

1. Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek, akik magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles²⁹ egyének is 18 évtől 50 éves³⁰ korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.³¹

1944. november 13-át követően a „városparancsnokság 2. számú parancsát” a magyar- és németlakta településeken is kifüggesztették. A helyhatóságai vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a „háromnapos munkára”, illetve hidak, utak javítására mozgósító mesét, amit kidoboltattak a kispbírókkal is, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek „három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal”.

Ilyen rövid idő – gyakorlatilag egy nap – alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Az akció tervét valószínűleg már előre pontosan kidolgozták. Később kiderült, az akció szervezését kapkodás, túlméretezettség, csalások jellemezték, valamint a rossz élelmezés következményei, amelyek már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak. A „letartóztatandó” személyek túlnyomó többsége – akik már november 16-án benyújtották igazoló okmányaikat – november 18-án csak azért ment el ismét a jelentkezési helyre, hogy visszavegye azokat. Arra már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijaikért, élelemért, s hogy elbúcsúzzanak hozzátartozóiktól.

²⁹ Civil személyek.

³⁰ Túlélők közlése szerint valójában 16–60 éves civileket is elhurcoltak a szolyvai gyűjtőtáborba.

³¹ Forrás: Dupka György személyes archívuma. Plakát. Másolat. A városparancsnokság 2. számú parancsát először az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián ismertették a túlélők. Megjelent az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946)* című már idézett könyvben, 8. Lásd még: A 11. sz. üggyirat (3YH/57–58.).

Miután ellenőrizték adataikat, már csak konvoj-kísérettel vonulhattak ki az udvarra vagy az utcára – lényegében lágerviszonyokba csöppentek. A körülzárt udvaron és az utcán tovább folytatódott a begyűjtöttek megtevesztése, a katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy „ideiglenes, háromnapos munkáról” van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Néhány tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük Uszta Gyula partizánvezér és Illés Béla író biztatta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között, dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a „háromnapos munkára” indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

3. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése

A magyarok és németek begyűjtésére vonatkozó részletes utasításoknak szintén a nyomára bukkantunk. Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok egyik osztályának vezetője „szigorúan titkosított” parancsot³² (0047. sz., 1944. XI. 15.) fogalmazott meg a 0036. sz. rendelet végrehajtását végző NKVD-alakulatoknak, amelyben megparancsolta:

1. Jermilov kapitánynak, a 2. sz. SZPV (szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy 1944. november 17-i határidővel Huszton átvevőhelyet szervezzen.

Dohin elvtársnak, a 3. sz. SZPV (sninai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy a Sztavnétól 4 km-re lévő Zsornaván ugyanilyen határidővel átvevőhelyet szervezzen.

2. Jermilov kapitány és Dohin elvtárs a megnevezett átvevőhelyekre külön-külön 15 főből álló egységet jelöljön ki, köztük egy-egy parancsnokot, egészségügyi munkást, raktárost, kapuőrt.

Ezen kívül a 66. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Čerhov körzetében), a 3. sz. SZPV részére egy kapuőrt, egy egészségügyi munkást, a 97. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Szlovákia egyik településén) és a 2. sz. SZPV részére egy kapuőrt és egy ügyeletes parancsnokot jelöljenek ki.

3. A 66. sz. PPV és a 97. sz. PPV parancsnokai biztosítsák az NKVD-egységek által begyűjtött hadifogoly-kontingensek átvételét, őrzését.

4. A 4. Ukrán Front hadtápterületét őrző NKVD-egységek biztosítsák a hadifogoly-kontingensek következő táborokba történő átirányítását:

- a zsornavai átvevőhelyről Turkára, a 3. sz. SZPV táborba;
- a huszti, a 97. sz., a 66. sz. átvevőhelyről Szolyvára, a 2. sz. SZPV táborba.

5. A szolyvai 2. sz. SZPV táborban, a 97. sz. és 66. sz. átvevőhelyeken lévő hadifoglyok további szakaszolt szállításának idejére fejenként számítva kétnapi élelmet kell biztosítani.

6. Jermilov kapitány, a 2. sz. SZPV tábor vezetője 1944. november 17-éig a huszti átvevőhelynek 15 000, Dohin elvtárs, a 3. sz. SZPV vezetője a zsornavai átvevőhelynek 10 000 napi élelmet irányítson át.

³² A Portnyagin őrnagy által jegyzett parancsot lásd: 250. sz. ügyirat (TSU/433–435.), eredeti forráshelye: Центр хранения историко-документальных коллекций ЦХИДК. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -ед. хр. 3. -Л. 80.

7. Az átvevő- és gyűjtőtáborokba irányított hadifoglyok fogadásával és továbbindításával kapcsolatos szervezőmunka megsegítésére a 2. sz. SZPV táborba Szavcsuk főhadnagyot, a 3. sz. SZPV táborba Amplejev őrnagyot küldik ki.

8. Amplejev őrnagy, Dohin kapitány, Szavcsuk főhadnagy és Jermilov kapitány 1944. november 17. 12.00 óráig tegyen jelentést az elvégzett munkáról.

Találtam a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott személyek őrző-védő, felderítő szolgálata megszervezésével kapcsolatos dokumentumot is. Ezt a parancsot (Szigorúan titkos, 0075. sz., 17. XI. 44., Működő Hadsereg) Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti Határőrezred parancsnoka és Hizsnyak kapitány, az ezredtörzs vezetője adta ki. Az utasítás preambuluma leszögezte: a magyar és német nemzetiségű egyéneket (civilbe átváltózt tisztek, katonák, rendőrök, csendőrök, valamint katonakötelesek) azért kell letartóztatni, mert „*az ezred területén magyar, német bandita- és diverziós csoportok aktivizálódásának lehetőségével kell számolni*”. A parancs a következőket írta elő:

1. 1944. november 17. 20.00 óra – november 20. között meg kell erősíteni a törzsparancsnokság, a szakszolgálatok, a hadianyag-raktárak, az üzemanyag- és élelmiszer-raktárak őrhelyeit.

2. A magyar és német nemzetiségű egyének az 1944. november 18-ára kitűzött határidőig a városparancsnokságokon második kötelező regisztrációra kell hogy jelentkezzenek, ezeket a személyeket Munkácsról, Bányából, Beregszászból, Nagyberegről, Tiszaújlakról hadifogolylágerbe kell irányítani, először a sztrabicsói (mezőterebesi) PPV táborba, a drahovai (kövesligeti) és a nagyszőlősi foglyokat a huszti PPV hadifogoly-átvevőhelyre, majd mindkét helységről a szolyvai 2. sz. SZPV táborba.

Azokat, akik nem jelentkeztek a második regisztrációra, 1944. november 19-étől fel kell kutatni, le kell tartóztatni és a legközelebbi városparancsnokságra, illetve hadifogoly-átvevőhelyre kísérni.

3. Az újlaki, beregi, nagyszőlősi, drahovai helyi parancsnokságokon letartóztatottakat Lebegyev őrnagy, az 1. sz. század parancsnoka fegyveres kísérettel a huszti hadifogoly-átvevőhelyre toloncolja és szervezze meg tábori őrzésüket, továbbá:

– a fentebb felsorolt településeken a felderítő-elfogó csoportokhoz tartozóan 10-15 főből álló konvojt jelöljön ki;

– 1944. november 17-éig Huszton, Nagyszőlősen és Újlakon teljes állományú helyőrséget állítson fel;

– Beregszász–Huszt és Huszt–Szolyva között biztosítsa a kommunikáció őrzését;

– helyezzen készenléti tartalékba egy helyőrséget.

4. Tyurjakov őrnagy, a 2. sz. század parancsnoka jelöljön ki 10-15 fő konvojt a Bányá–Sztrabicsó útvonalra, november 17-ével bezárólag biztosítson helyőrséget a sztrabicsói 97. sz. PPV tábor részére, erősítse meg az Agovo (Tiszaágtelek), Kisdobrony és Nagydobrony térségében állomásozó három helyőrség háttérvédelmét.

5. Sackij őrnagy, a 3. sz. század parancsnoka megszervezi a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrkíséretét, felelősséggel tartozik a városban kijelölt regisztrációs hely (Rákóczi-kastély) helyőrségének felállításáért. Ezenkívül a Munkács–Sztra-

bicsó útvonalon, Danykovci–Pupka Helmec térségében két 10-15 fős konvojt biztosít, megerősíti az ott állomásozó két helyőrség háttérvédelmét, Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó között biztosítja a kommunikáció őrzését.

6. Konovalov őrnagy, a manőverező csoport parancsnoka megszervezi a Beregszászból Sztrabicsóra induló menet őrzését, ezen a vonalon három 10-15 fős konvojt állít fel, egy szakaszával rendfenntartást biztosít a beregszászi regisztrációs helyen.

7. November 17. 20.00 órától november 18. 7.00 óráig a polgári lakosság részére kijárási tilalmat vezet be, senki nem hagyhatja el a települést, lakhelyét.

8. A második regisztrációt végző helyi parancsnokságokon, illetve gyűjtőhelyeken, ahonnan gyalogmenetben hadifogolytáborokba indítják a szakaszokat, a hozzátartozók, nők és családtagok jelenléte tilos.

9. A magyarok, németek részére meghirdetett mobilizációra jelentkező, a német és magyar hadseregben szolgált ukrán (ruszin), orosz, cseh, szlovák nemzetiségű katonákat, katonaköteleseket nem kell lágerbe küldeni, a településeken és az úton nem kell őket letartóztatni.

10. A parancsba foglaltakat elsősorban a tiszti állomány, majd 1944. november 18–20. között a szakaszvezetők és katonák körében ismertessék.

11. Boldin kapitány, aki egyben a hadtáperért felelős, minden századparancsnok rendelkezésére biztosítson egy ZISZ típusú, üzemanyaggal ellátott járművet, hogy a tartalék egységeket célba tudják juttatni.

12. A századparancsnokok a jelen parancs tartalmát ismertessék a saját területükön működő város- és helyi parancsnokság vezetőivel.

13. A jelen parancs kézhezvételének visszajelzése, jelentés annak végrehajtásáról naponta, esti 18 óráig kötelező.

Ezzel a paranccsal indult be az NKVD és a SZMERS gyilkos, népiirtó gépezete: a lakosság megszőrését, izolálását, a begyűjtést, letartóztatást, internálást, elhurcolást szigorúan hajtották végre.

A 0036. sz. rendelet végrehajtói szigorú regisztrációra kényszerítettek minden olyan férfit, aki családi körében tartózkodott. A szovjet városparancsnokságokkal párhuzamosan működő, a látottakat értékelő 1. Csehszlovák Hadtest toborzó tisztjei nevében 1944. november 17-i keltezéssel Antonín Hasal-Nižborský brigádtábornok „tiltakozó levelet”³³ írt Mehlišz vezérezredesnek azzal kapcsolatban, hogy olyan szláv származásúakat is nyilvántartásba vesznek és elhurcolnak, akik magyar katonák voltak ugyan, de korábban a csehszlovák hadseregben is szolgáltak. Arra kérte Mehlišz vezérezredes, hogy ezeket a személyeket irányítsák át a csehszlovák hadseregbe, illetve bocsássák a cseh katonai sorozóbizottságok rendelkezésére.

Az otthonmaradottak körében magyar származású, a Szovjetunióban pártiskolát, hírszerzői tanfolyamot végzett komiszárok, kommunista agitátorok jelentek meg, akik a szovjet társadalmat ismertető propagandamunkát fejtettek ki. Ezt a propagandát egyébként a magyar származású Oldner Vladimír szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetőjének javaslatára végezték, aki Mehlišz vezérezredes számára részletesen elemezte a kárpátaljai magyarság politikai közérzetét.

³³ 253. sz. ügyirat (TSU/433–438.) Lásd: *Карпатський Край, Ужгород, 1992, №38., 12. p.*

Egyik jelentésében³⁴ azt is javasolta, hogy a településeket meg kell tisztítani a szovjetellenes rémhíreket terjesztő fasiszta agitátoroktól, a bujkáló magyar fasisztáktól, s hogy célirányosabb felvilágosító munkát kell kifejezteni az egyszerű magyar lakosok körében. Engedélyt kért Mehlsitztól arra, hogy szabadon terjeszthessék a magyar nyelvű *Magyar Újságot*,³⁵ illetve a helyi magyar lakosság részére külön lenyomatokat készíttethessen. Megjegyzendő: 1944. szeptember 5-én A. Scserbakov vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának parancsa alapján a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság kiadását határozták el. Az egyik *Magyar Újság* címmel, havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 12 000 példányban jelent meg; az ugyancsak Kárpátontúli Ukrajna lakossága részére szánt, *Karpatszkijsz Visznik* ukrán nyelvű propaganda-lap volt, szintén havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 4000 példányban jelent meg, kiadását Mehlsitz vezérezredes ellenőrizte.³⁶

Ezekben a napokban az Ungvári Városi Népbizottság rendeletben (1944. november 15.) tiltotta be a magyar „fasiszta” pártok, különböző civil szervezetek működését, sajtóorgánumaik kiadását, elkobozták nyomdáikat. A pártok, szervezetek vezetőinek három napon belül le kellett adniuk a városházán tagsági igazolványukat és egyéb dokumentumaikat. A rendelet megszegőinek kilátásba helyezték a Vörös Hadsereg hadbírósa általi felelősségre vonását. Ebben az időben Ungvár polgármestere a ruszofil Szova Péter volt.

³⁴ 220. sz. ügyirat (KU. I./355-357), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ, -Ф. 495. -Оп. 147. -Л. 1-7.

³⁵ A *Magyar Újság* 1944. szeptember 26-ától jelent meg a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában. Első számát még Lvovban (Lemberg) nyomták. Október 26-ától Munkácson szerkesztették. 1945. január 3-ától már Debrecenben adták ki. A lap főszerkesztője mindvégig Illés Béla író, a szovjet hadsereg őrnagya, szerkesztője Kassai Géza volt. A lapkészítésben részt vett Oldner Vladimír is, a fentebb említett jelentés szerzője. Bővebben lásd: Bényei Miklós, *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október–1945. április), I. rész*, in: hbmil.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf. (2012)

³⁶ Az 1944. november 21-i keltezésű Fagygyev-jelentés eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, Ф. 32885. -Оп. 1 -Д. 243. -Л. 35-37.

Bartha Gusztáv

Némajáték

Szabad szombatjain Zsazsa söpört-pörölt, dúdolt-porolt, délre teleteregette mosott ruhával a kis és a nagy erkélyen himbálózó szárítóköteleket. Papó mindeközben ágyának dőlt, mert hol a zsábája újult ki, hol a térdkalácsa, vagyis a szindrómája, ahogy ő nevezte. Zsazsának úgy kellett kirángatni alóla a szennyes lepedőt. S hogy, hogy nem, pár percre rá, egy csapásra meggyógyult az öreg. Bütykös, sovány lábát nagy hirtelen ormóttan szobapapucsába csúsztatta, hogy a fürdőszobából szertecsoszogja a lakásban a forgótárcsás mosógépből ki-kiloccsanó mosóvizet.

– Csissz-csössz... – csusszant a papucs.

– Csitt-csatt! – tapsikolt nyomában Évike.

– Döhö-hö-höhöhö... – kapcsolt nagyobb sebességre Papó, az ajtóknál mozdonyosat füttyentve.

Ám mióta az április, mint egy alagútból, szúnyogfelhőket eregetve kirobogott a március végi télből, Papó, ráadásként, nem átallott színehagyott, molyette háziköpenyben ki-kiállni a bejárati ajtó elé, s megszólítani akárkit azzal, hogy inkább ráíratja a lakást az ukrán államra és berukkol az öregotthonba, mintsem hogy olyan nőszeméllyel lakjon, aki Évikét direkt ellene neveli. A lépcsőházban lakók legfeljebb megmosolyogták magyarul hablatyoló szomszédjukat, aki, amúgy, orosz nyelvű újságot járatott. A lakótelepen jó, ha fél tucat magyar család élt.

Zsazsa szerint: annyi sem.

Déltájt, mielőtt a lakáscsengő fölberregett, vagyis a gázóra-leolvasó becsengetett, a félhomályos előszobában két égitest bújócskázott. Évike szösze buksija elő-előbukkant az állófogasra aggatott ruhák közül, mire a kisszoba ajtófüggönye mögül kikukucskáló ősz halántékú és okulárés Hold azt mondta, hogy kukk. Később azt, hogy kakukk. Jó hangosan. Zsazsa odahagyva a mosnivalót és félretolva a kisszobából kitotyogó Papót, pardon nélkül kihalásztta a fogasra aggatott ruhák közül kislányát. Évike sírt, és kézen fogva vonszoltatta magát a mosóvíztől csicsegő parkettán a konyhaajtóig. Zsazsa onnan nézett vissza Papóra. – Évike nem kakukkfőka! – Nem-e?! – pislantott át szemüvege fölött az öreg.

Múlt szombaton:

– Vedd tudomásul, ha a gyerek mellett nincs apa, annak igazából anyja sincs! – kiabálta Papó, a konyhaasztalt csapkodva.

– Neked meg eszed! – vágott vissza Zsazsa, a gázspór mellől.

Azóta nem szóltak egymáshoz.

Azóta Papó szürcsölve, csámcsogva evett; elcseppenni készülő orrát kézfejebe törölgette. Évike ruhácskái kezelőjébe, de már hunyorogni úgy hunyorgott, mint az öreg, amint meglátta munkából hazaérkező anyját, aki azóta cigarettáról cigarettára gyújtva félórát álldogált szobája nyitott erkélyajtájában. Tök mindegy, füstöt szívok-e, vagy friss levegőt! Akkor kellett volna, a negyedikről,

az erkélykorláton átfricskázott cigarettacsikk után ugrani, mikor a lakásért cserébe, szolgálója lettem a... trotlinak!

Türelem, de meddig?

Zsazsa kilépett az erkélyre. Odalentről fölhallatszott a lócaléceket tördelő, kukákat borogató részegek kurjongatása. Odabent a kiságyban Évike édesdeden aludt, Papó a kishálóban úgy tett, mintha... Papó éjnek évadján duhajkodott, egy hete ajtót csapkodva járt ki s be a fürdőszobából a konyhába, a konyhából az erkélyre... – Holdkóros lettem, kukk-mukk – magyarázta Évikének. Az alvajárók nem hagyják nyitva-tárva a hűtőgép ajtaját, nem kutakodnak mások holmijában: nem és nem! Igaza lenne Katának? Papó élvre vágyó éberjáró, vagy valami olyasmi? Kata sorvezető a varrodában, és az egyszobás lakásáért évekig túrt. Zsazsa még egy utolsót szippantott, majd elfricskázta a cigarettavéget. Évekig! Annyi türelmem nincs. A szombatokhoz pláne nincs.

Papó hajnalig randalírozott.

Zsazsa, reggel, fürdőszivaccsal itatgatta fel a hűtőből leolvadt vizet a konyhakőről. Kifestőkőnyv és színes ceruza; papucs és pizsama... Mi kell még? Ja, fogkefe! Na... na még egy utolsó facsarás... Zsazsa végre nekiállhatott a nagytakarításnak. És söpört, de nem pörölt; porolt, de nem dúdolt: déltájt Papó ágyán még ott díszlett a gyűrött, pecsétetes lepedő, a fürdőszobában halomban állt a szennyes.

– Évike nem kakukkfőka!

– Nem-e?!

– Br-r-r-r... – szólalt meg a lakáscsengő. – Brr! Brr! Brr... – nyomkodta valaki, mind türelmetlenebbül a csengőgombot odakint

Zsazsa elengedte kislánya kezét. Évike, iszkiri, pillanatok alatt eltűnt Papó szobája mélyén. Kata felszól a mobilon, ha jön. A postás? Nem, a postás délutánonként hordja a nyugdíjat. Vackokkal házaló ügynök lehet, vagy két jehovista; vagy egy mazochista meg a Pista... Zsazsa mosolyogva nyitott ajtót. A lakótelep gázóra-leolvasója állt előtte, rövidnadrágosan, fehér teniszpólóban.

– Segítenél? – kérdezte a fiatalember, majd felemelte, kisé oldalvást fordította bal lábát. Vaskos, izmos vádlója több sebből vérzett.

Zsazsa, miután szemlesütve a tinktúras üvegcsét és a fóliánsba csomagolt sebtapaszt a fiatalember kezébe adta, úgy tűnt, a következő percben szépen megkéri, vagy egyszerűen kitessékeli a fekete mappáját hóna alatt szorongató gázóra-leolvasót az előszobából, s bezárja mögötte a bejárati ajtót. Gyorsan, nagyon gyorsan. Kutyaharapást szőrivel, vagy valami olyasmi, ha már a lépcsőházban mart vádlijába a rusnya dög. De Papó ahelyett, hogy bezzegelt volna, mint egyébként – a szovjetek alatt így, a szovjetek alatt úgy; meg hogy füttentyenti se kellett a sintérért, és... és gázórák sem voltak, a lakók átalányt fizettek –, dülva-fúlva, görbe körmeivel beleakaszkodott szobája ajtófélfájába, s már-már vijjogott a tekintete: – Az enyém, itt minden az enyém! A tinktúra és a sebtapaszt is!

Zsazsa bólintott.

A gázóra-leolvasó ide-oda kapkodta a fejét.

S az önnön sóhajától rezge félhomályban valami olyasmi történt Zsazsával, aminek nincs árnyéka.

Papó mindenesetre elengedte az ajtófélfát, és levette szarukeretes szemüvegét.

A fiatalember nem hordott szemüveget. Tenyérjós sem volt. De a kérőn feléje nyújtott meg-megremegő kecses kezecskéből mégis sok mindent kiolvastott. A ruhafogas mellett levágott szárú farmerben, gyűrött-nyüzött seszínű pólóban riadozó filigrán kis asszonykának nem a tinktúras üvegcsére és a fóliánsba csomagolt sebtapaszra volt égetően szüksége. Nem.

– Mondja meg annak a ribancnak, takarodik a lakásomból... – rikácsolta Papó váratlanul.

A gázóra-leolvasó Papóra pislantott.

– Mondja meg – szótagolta Papó, műfogsor csikorgatva –, el-ta-ka-rítom a lakásból...

A gázóra-leolvasó Zsazsára szegezte tekintetét.

– Az öreg azt mondja, mondjam meg. Mondjam meg? – kérdezte halkán a fiatalember.

Zsazsa bólintott.

– Takarodni fogsz a lakásából, de azt nem mondta, miért.

– Tudja ő azt nagyon jól! – harsogta az öreg, majd kissé előrébb csoszogva, kikandikált a fiatalember mögül. S mert... mert Zsazsa közben fél térdre ereszkedett, és zsebkendője meg-megtinktúrázott csücskével a fiatalember sebének fertőtlenítéséhez fogott, újra felhördült: – Netán arra is van törvény, hogy kuplerájt csinálj a lakásomból?! He?!

A gázóra-leolvasó felszisszent.

– A kislányom betöltötte az ötödik életévét, muszáj óvodába járnia – magyarázta Zsazsa, miközben finoman a sebhelyre helyezte a fóliánsból kibontott sebtapaszt.

– Évike az ükunokám! Az enyém...

Zsazsa felemelte a tekintetét:

– Mondd meg neki, mert elfelejtette, hogy én meg az unokája vagyok.

– Az ördögnek, hogy annak! – üvöltötte Papó.

Zsazsa bólintott.

Nagybereg, 2013

Csoda 2.

– Sicc te, kácc te! – visszhangzott Piri hangjától a betonozott udvar. Pedig döngeték istenesen a vaskerítést, egymás hegyin-hátán marta a levegőt a szomszédban csaholó kutyaalka. Mit neki az ugatás! Attól még édesdeden humorít a reggelente felsepert udvaron a kakisárga, büdös nagy kandúr. S csak úgy düld a szeme.

– Sicc, kácc!

A nyári konyhában terjengő fokhagymaillat az utcára érzett. Az udvarra kirohant javakorabeli asszony befászlizott lábát meghazudtoló svunggal tolta maga előtt. Merre, hová tette a seprűt?! Sebtében a házfalnak támasztott hosszú nyelű lapátot markolta két kézre. Otthonkája leszakadt gombja közben felpattant a betonon, és pitt-patt-pitt, elgurult.

– Sicc, sicc te...! A gazdád húzzon... hurkot a nyakadra!

Piri a kapukisajtóig hadonászott, lapátolta dühét. Ott sarkon fordult. Vagy a macska bújt el megint valahová, vagy Mihálynak van igaza: a kutyák a bolondját járatják velünk.

Mihály, szál ingben, négyszer rohant potyára, s ha Piri megölné, akkor se tudná megmondani, hogy hová nászította el a seprűt. Talán a kiskertbe, vagy a... Francba ezzel a fejjel! Maholnap elfelejti, hogy hívnak. Mihály felvette az asztalról a tálat, és a már meghámozott krumplira vizet engedett a csapból.

Az újságosbódé most a bejárattól jobbra állt, vagy balra?

Nem elég, hogy járom a piacot, megyek a boltba, idehaza is nekem kell futkosni, kitalálni, hol állt az a nyavalyás bódé! Az asszony kerekded árnyékán meg-meglíbbentette a szél az otthonkát. Nem igazgatta, nem nyúlt a rózsamin-tás ruhadarab szára után. Helyette odakoccantotta kétszer-háromszor a lapátot a betonhoz, majd a nyelére támaszkodott. Vagyis pihentette fájó visszeres lábát. Az orvos a lelkére kötötte, hogy napjában többször polcolja fel. De ahhoz előbb le kellene feküdni. Ha az orvos tudná, hogy egy ilyen kacifántos vénember mellett a... a vécébe is szökni kell. Megállás nélkül járhatja a száját, mint a perces, és perc nyugtot nem hagy: fogd meg, tedd le; ide gyere, menj oda. Mára meg aztán duplán dől belőle a marhaság: április-virág, június-virág...

Szál ingben, Mihály a kapu elé is kilépett, szaporán végigfuttatta szemét a járdaszéli akácfákon. Sehol semmi mozgás. Nem számolva a gidres-gödrös kövesúton portölcsér-pörgettyűket ostorozó őszi széllel: egy atomtámadás után sem lenne kihaltabb a környék. Ezért kell eszeveszetten pörögni?! Hazudni, lopni, gyilkolni, ezért? Na de a múltkor, kupec Balog újfent bemutatkozott. A sarkon befordulva, hohó, megálljt parancsolt az árnyékának, vigyázzállásban dülöngélt. De aztán úgy nekilódult, addig-addig csetlett-botlott, kerülgette nagy ívben az úttesten a fedél nélkül tátongó aknanyílásokat, míg egy akácfa homlokán nem pusztította. Bumm! És nem akar tanulni! Pedig ha így folytatja, a sors előbb-utóbb úgy falhoz csapja, hogy ottmarad...

Piri félve sandított oldalra. Bár eleddig az ura nemigen törődött vele, ma mégis észrevette, hogy a nagyház árnyékolta kiskertet felverte a gaz. Szállt a sóhaj. Mert ültethetett bármilyen virágot, a kora tavasz nyitó gyöngyvirág és az ibolyaszín szirmú nőszirm, na meg a fehér virágú orgonabokor kivételével nem vertek mély gyökeret. Az asszony aprókat lépett, szabad kezével megigazgatta rövid, szél zilálta őszülő haját. Lapcsinkát süssek? Mossak, mosogassak? Szaladjak gyomlálni? Csak a drágalátost ne hallanám! Ócsárolja a szomszédokat, kívánja pokolba a városházát polgármesterestül, hozzászoktam. Még hogy hangyaboly, vakondtúrás meg darázs-fészek, ki és ki akar hozni a sodromból...

Portölcsér-pörgettyűket ostorozott az őszi szél. A magasba röppent lebegő-lobogó papírosok, nejlonzacskók látványa az üres utcán eseményszámba ment. S Mihály nézte, nézte... Gyerekkorában, ha jó szél fújt, cimboráival éles hangon sípoló léggömböket eregettek. Darabját tíz kopekért lehetett kapni a Köz-kert bejáratánál lévő újságosbódében. Vagy tizenöt évre rá tűnt el a bódé, kezdett elvadulni a park. S Mihály hallani vélte, ahogy a zúzott mészkővel felszórt járóút meg-megcsikordul talpa alatt. A hegyes orrú, fekete lakkcipőjének talpa alatt. Az utacska híven követte a fajtagazdag növényi térfal szeszélyes kanyarulatait. Hirtelen hurkot rajzolt a fák között megbúvó, lócákat rejtő félkörívű öblöcskékben, s szinte súrolta a díszcserjékből képzett kiszögelléseket. Hogy

végül ne vezessen sehová. Tessék megpihenni, gyönyörködni a méhzsongító színekben és virágformákban! Az április-virágban, a májusvégi-virágban, a június-virágban... Júliusban kérte meg Piroska kezét, az egyik félkörívű öblöcske fapadján. Kéz a kézben egy ideig még ki-kijártak a parkba, s érzékenyülve olvasgatták padba vésett keresztnévüket. Aztán azóta se... tudják, hogyan nevezik valójában a körülöttük illatozott virágokat, bokrokat.

A szerelem-virág azért szép költemény.

Piri elfelejtette bezárni maga mögött az ajtót, majd kicsin múlt, hogy nem a hokedli mellé csücsült.

– Mennyi de mennyiféle zöld van: sötétzöld, mohazöld, tengerzöld, fényes-zöld, világoszöld... – Mihály, feltűrt ingujjal, kötővel a mellén, az asztal mellett állt, és... és krumplit reszelt. – Feküdj le a kiságyra, pihentesd a lábad!

Piri nem mozdult.

– Fűszerezni, bekavarni te fogod, annyira azért nem értek a lapcsinkasütéshez. Nem furcsa, csípjük, marjuk egymást nap nap után, és végeredményben, fogalmunk sincs, hogy miért. Megszokásból? Unalomból? Lenne mit tanulni a hangyáktól! Reszeljem közé a fokhagymát?

– Persze, persze – bólintott az asszony, orrához emelt zsebkendővel lepezve zavarát. Csak sajnos ilyenkor mindent kétszer mondott, kétszer mondott.

– Legénykoromban sütöttem lapcsinkát, és még te izgulsz!

Piri felállt, és lassan becsúsztatta a hokedlit a konyhaasztal alá. Aztán állt és várt. Parancsra, rossz szóra?

– Nincs a seprű – hagyta el száját kurtán-durván a váratlan kijelentés. A hír hallatán az ősz halántékú, bajszerű, görnyedt vállú férfi, ahelyt, hogy lecsapta volna a reszelőt az asztallapra, felnevetett.

– Piroskám, világgá nem ment – mondta, és tovább nevetett.

Piroskám közben állt egyik lábáról a másikra.

Piroskám tekintete a jókedvében vigyorgó férfiről, aki kétségtelenül az ő hites ura, a gombja vesztett otthonkára siklott. Mellkasánál összemarkolta, görcsösen szorította rózsamintás ruháját.

– Bumm! Mindenkinek megvan a maga akácfája.

– Nem értem.

– Magam is csak kapiskálom – mondta Mihály, félbehagyva a krumplireszelést. – Gyerekek, ház, kocs, ah! Szerintem, kettecskén megöregedni a létező legnagyobb dolog! Válás, haláleset... Az utcában hányan kidobták már az emlékeikkel együtt az életünk java részét! Hát nem szánni valók?

– Azok – helyeselt halkán az asszony.

– Elöttem szégyelled magad, vagy mi? – kérdezte, eresztette ki a hangját Mihály, s újra szaporán járt a keze. – Emlékszel a szerelem-virágra?

Piri szeme felcsillant, szájszögletében mosoly bujkált.

– Mire a' neked?

Mihály felvonta a szemöldökét:

– Hogyhogy mire!? Hogy átnyújtsam, miután megkértem a kezed.

A lesz menyasszony hosszasan, nevetve csóválta a fejét:

– Vén bolondja!

Csoda 3.

Mi sem egyszerűbb, mint falun élni; tenni, mit a szomszédok elvárnak.

Rózának nem elég egy kecske, két kecske...

– Me-e-eeek! Kés essen a torkuknak, hajnaltól setét estig zengetik a sikátort! Me-e-eeek...

– Disznóólban kecskét tartani! Gizgazon, poshadt vízen...

– Fejni se tud. Oldalról markolássza, rángatja a tőgyet, mint siket a harangkötelet...

– Megölnének se innák a tejéből, nem én! Istenem, hogy mi koszos egy fehércseléd...

– A Róza?! Én úgy látom...

– Mert még nem láttad a vájdlingját: plafonig ér a mosatlan edény...

Faluhelyen könnyű félrehúzódni, éldegélni észrevétlenül.

– Te Elza, hallottad?! Az iskolaigazgató lakót komendált Rózának...

– Hát akkor azért forgat hátat, húzza a száját a boltban...

– Istenem, kicsoda egy micsoda! Az apja lyukat könyökölt a kocsmaasztalba, az anyja kis hijján a víznek ment...

– Sírba is viszi a lyányságát...

– Addig is jobban tenné, ha kisépregetne, felsúrolná a padlót! Valamirevaló bútor nincs a házában, nemhogy szőnyeg...

– Nagynének parabolája van, nyolcvanéves fejjel mobiltelefonál...

– Zsófi néném meg Róza, ég meg a föld...

– Má' csak Zsófi néném nem fog hajnalban kelni, és napestig sürögni-forongni: körbeugrálni egy bekerültet! Tegye a többihez a polgármester a havi kétszáz hrivenyét, vagy dugja Róza... Ahogy eleddig! Legyen miből bizonygatni, mintha a másik nem tudná, hogy dologidőben nem ildomos a rózsák között matatni; hogy a tűző napon locsolástól gutát kap a növény; kárt tesz a kapálás. De reggeltájt vagy alkonyatkor...

Jé, hogy illatoznak a rózsavirágok, míg felöltik magukra narancspiros, skarlátvörös; élénksárga, aransárga; rózsaszín vagy alabástromfehér színű harmatos-bársonyos pompájukat!

– Róza valóban ilyennek született.

– Létezik!?

– Mondjad má'!

Róza kiskertjében tearózsát, a felsőudvaron a lugast elborító kúszórózsát nevelt. És ha jobb kezében sarlóval, hátán tere gazzal felkapaszkodott a kertvégen magasodó árvízi töltésre, a szemhatáron azonmód üvegheggyé tornyosultak az alacsonyan úszó fellegek. Mint a mesében. Amelyikben a sikátorbéli néne kötője zsebébe' hordja a tévé távkapcsolóját, és délidőben két lakattal zárja a kapukisajtot.

Zsófi néném meg Róza, ég meg a föld!

Zsófi néném Dénest nem a házába, az udvarára se engedte volna fel. Egy ideig Róza is úgy állt – csípőre tett bal kézzel, jobbját napellenzőként használva –, mint a kertből jövet szokott. A nyakigláb fiatalember azonban nem volt helyből szökellő kecskegida, tojó mellett totyogó pelyhes kisliba vagy porban

hentergő pici cica; nem, egyik sem volt, csupán... kissé szeles. Ki-be rohangált az udvarról a hosszúház tisztaszobájába, a konyhából a tornácra, s nem akart lehiggadni.

– Ez lenne a minden igényt kielégítő szállás?! Ez a... víz a kútban, utána ugorhatsz; vécé a disznóól végén, mellé szarhatsz!?

A rózsabimbók tömörek.

– Jé, a mai világban ezerháromszáz hriveny fizetés, pislogni kevés!

Faluhelyt egy kezdő tanárnak aranyélete van. Az életben nem volt a kezében meszelő, mászkált ennyit föl-le a létrán... A háta közepe is kastos volt a ráfröcsögött mésztől...

Oszt estére meg azzal rugdosta a vödröket, hogy őt kémiatanárnak küldte ide a járási tanügy...

Eblébe vágni a drága, szép zöld inget...

Színlelj, levelibékát, lá-lá-lá...

Hátha egyszer lesmárol az élet!

A magyarok a tésztát tésztával eszik. Apám mégiscsak magyar. Csak?

– Róza, ha lett volna protekcióm, vagy pár száz dollárom, most nem kellene az augusztust az iskola renoválásával töltenem. Jó, nincs pénz drága mesterekre, de nekem sincs. Se protekcióm, se dollárom. A drága, szép zöld inget a turiban vettem húszért. Egy jobb ing két-háromszáz hriveny.

– Létezik?

– Szükség van kémiatanárra, az ember gyerekének kémiára. Tudod, a cu-kor alkoholt erjeszt. A szennyvízárókba beledöglenek a békák.

– Mondjad má'!

– Ma este valahogy nincs kedvem – mondta Dénes, s felállt a konyhaasztal mellől. Szombat esténként vodkát ivott sörrel, éjfélélig ült az ágya szélén, magában beszélve.

A sodrófa nem mondta, hogy csatt, a fiatalember nem mondta, hogy csitt: Róza kezében mégis megállt a nyújtófa. Az anyjától örökölte, ahogyan a nyújtódeszkát is. Szeles, vékony szál tésztákat tudott nyújtani; miután rendbe tette a konyhát s felvette fehér kötényét. Maga szabta, varrta, amit a boltban lehetett kapni, háromszor körülérte. Dénes nevetett:

– Csak háromszor?

Róza akkor még lány volt. Annak meg egyedül ő a megmondhatója, hogy mért nem lett belőle testes asszonyság. Ha nem lett, hát nem lett!

Róza, miután megfejte a kecskéket és rendbe tette a konyhát, azonnal felkötötte szívós kezével szabta, varrta fehér kötényét, és édesdeden tudott nevetni. Hatvanvalahány évével, egész lényével, a konyhai villany fényében a napszíta virágos kartonruhái szemlátomást kivirultak.

Hej, csak szombat este ne lenne!

Dénes megnyúlt arccal, elhomályosodó tekintettel, míg rá nem unt, ki-be járkált a szobából a konyhába, a konyhából a rédelybe. Ott eltakarta a rózsalugas, nem láthatták a sikátorbeli szomszédok. Nem tudhatták, milyen nehéz dönteni, még három nap és tanévkezdés; még három napig visszakozhat, aztán meglehet, egy egész életet kell leélnie ebben... ebben az isten háta mögötti faluban.

Színlelj levelibékát, lá-lá-lá...

Dénes megállt a rédelyben, s jobbjaival betűket rajzolt a levegőbe. A szűr-
kületnek rózsailata volt. Aztán váratlanul, mint teleírt iskolatáblát, gyors moz-
dulatokkal letörölte levegőbe firkantott l és á betűit. Le a nyílfű lándzsa alakú
leveleit; le a számítógép-billentyűzet kucorgó kukacait.

Róza nem hozta ki a konyhából a jókedvét, sem a fehér kötényét, de amint
kitette lábát a küszöbön, le nem vette szemét Dénesről. Egy pillanatra úgy tűnt,
mintha készülné beleolvadni a rózsailatba, de az is lehet, hogy a napszitta vi-
rágos kartonruha okozta az érzéksalódást. Hisz nem világította meg a konyhai
villany. Az olcsó kartonruhák hamar kifakulnak. Igen, bizonyára... Róza azonban
olyan kitartóan nézte lakóját, ahogy a szemhatáron üvegheggyé tornyosuló,
alacsonyan úszó fellegeket szokta. Dénes nem állta Róza tekintetét: hol a ré-
delyfára esett a pillantása, hol a rózsailugasra. Aztán váratlanul, egy kapálásban,
fejésben, ház körüli munkában megkérgesedett női kéz fogta meg a jobbját,
emelte lassan a levegőbe. Tanító néni a nebulónak. Hű, de menyire formásra
sikeredtek az l-ek és az á-k is, és egyáltalán nem akartak levegővé válni!

Nagybereg, 2013

PIRKADAT UNGVÁR FELETT

Németi Anett

Az örök virág

Az erdőn tegnap átsuhant a szél,
szétszóródtak a sűrű lábnyomok.
Már csak a selyemlomb beszélt,
és végképp zölddé változott

szemeimben a ködös világ,
s a tükrös tó vizén is megjelent
egy múlni vágyó cirmos kis virág,
és húzta magával lelkemet.

Elfojthatatlan bársony-illata
beférkőzött sejtjeim közé,
s ígérte, elvisz magával haza,
az örök szépségek fölé.

Ám az ösvény lépteim alatt
szűkülni kezdett, majd magába zárt,
s a hamvadozó vadrózsák alatt
megláttam a halált.

Mint a gyermek

Tűzlépteinktől meghajlanak az erdők.
Új fákat ültetünk, te meg én.
Már tavasz óta a szívemen alszol,
s én gyöngyként tartalak balom helyén.
Felhők arcain lépkedünk a fényig,
mint színes kedvű, félénk gyermekek.
Csillagszemünkben a Szeretet érik,
törékeny lelkünk új valót keres.

Emberhangon

Szólíts ma emberhangon engem,
felejtjük el a megszokást!
Olvadjunk szét a végtelenben,
s mossuk le a világ nyomát!

Ma új sebektől ég a lelkem,
s e sok kis érdes horzsolás
minden híg mosolyt kiolt bennem:
és az út nem halad tovább.

Azt képzelem, hogy jó, ha fájnak
a múlt és jelen árnyai,
nem értem, hogy a boldog nyárnak
mért kell a Napot bántani?

A titkok befelé folyt könnye
homályos szemem fényezi,
nem értené Isten, ha jönne,
bánatát miért fékezi

e halhatatlan, néma lélek,
ki elfelejtve önmagát
gyermekien dadogja: félek,
s ölelné már a hű Atyát.

De áll csak ott, tűhegynyi hittel,
míg kifakadnak mély sebek,
felejtí már, hogy élni mint kell,
s szeméből a gyémánt pereg.

Áttetsző szellem – hófehéren,
világítnak a tág falak,
s az eggyé váló szívverésben
már megláthatod önmagad.

Míg el nem kezdődik megint

Üveg-szív kocog legbelül,
sebekre szilánkos jég terül,
a test mülékony gyolcsruha.
Áttetsző szelek hűtenek,
égen táncoló tűzszemek
lesnek, az est selyempuha –

melegíti a homlokom,
míg ücsörgök a gondokon,
bár szállhatnék felhők fölé.
Magányt piheg az esti por,
a múlt megszaggat, eltipor,
nem járok lélegzők közé.

Az élet égő fájdalom,
sorsom is gyöngé lábakon
biceg, s már alig hajtja hév.
Sűrű iszap, gyilkos közöny,
jég verte lombok, hó-özön,
fejünk felett sötét az ég.

Törött gerincű fák alatt
kevés termékeny ág maradt,
beborít mindent a moha.
Félárnyék suttogó nesze,
korai rügy hideg keze
talán már nem simít soha.

Beszélő fákat álmodok,
amíg lassan por és homok
leszek, s míg férgek éheznek
valóm, s tűr érzéketlenül
hitvány fejem – rá föld kerül,
míg el nem kezdődik megint.

Cseh Sándor

Akácfák alatt

Részlet

Az igazi forró nyár, az aratás kezdetével esett egybe. Szinte perzselte a föld a mezítlábas talpakat, a határban délibábszerű, remegő sávot húzott a föld fölött lebegő forró levegő. Kezdődött a legnehezebb és a legfontosabb nyári munkák egyike, a gabona kaszálása és cséplése. Laci és társai a Nagy Nyárfa mellett elterülő búzatábla széléről figyelték a katonás rendben felsorakozó, egymás mögött a két méter távolságot betartó, félmeztelen parasztembereket, akik suhogó kaszáikkal, kidolgozott rutinos mozdulatokkal egyszerre vágják a rendet, mintha egy karmester vezényelte volna őket. A fa alá voltak lerakva a zománcatlan cserépkorsók, amelyekben frissen, hidegen állott az ivóvíz. Egy forduló után jól meghúzták őket, töltöttek belőlük egy keveset a kiszáradt ökörszarvból készült fenőkörtartóba is, aztán ismét harcba szálltak az aranyló búzatengerrel. Nemsokára megjöttek az asszonyok is az ételhordókkal, az arató férjek ebédjével, aztán ők is munkához láttak. Markokba, kévékbe szedték a levágott rendeket, aztán kereszttekbe rakták őket. Komoly, nagyon nehéz munka volt ez, a tikkasztó hőségben még beszélgetni sem volt kedvük, igaz, erejük sem lett volna hozzá. A deszkákkal felmagasított szekerek fuvarosainak sem volt könnyű a dolguk, ők felrakták a learatott termést, és az „Erdőn” lévő cséplőgéphez szállították. Útközben megálltak a házaik előtt, és megittak egy-egy fél liter keserű teát. A csépléseknél még amúgy

frissiben könnyen lába kelt egy-egy zsák búzának, ezért cséplési ellenőrt kellett megbízni a munkafegyelem biztosítása és a mennyiség jegyzése végett. Kellett tehát egy olyan személy, akit sógori és komai szálak nem fűznek senkihez, és emellett még becsületes is. A választás a községházán egyhangúlag a Balog Kálmánnál lakó tanító úrra esett. A tanító úr kis rábeszélés után elfogadta a megbízást a pár hétig tartó fizetett szezonmunkára, de kikötötte, ő nem kukoricázik, amíg a cséplés folyik, addig onnan még a verebek sem visznek el egyetlen szem búzát sem, hacsak egy Hruscsov aláírásával és pecsétjével ellátott okmányt nem mutatnak fel. Utána már azt sem bánja, ha az egészet megeszi a fene, mert fehér kenyeret úgysem tudnak ezek a muszkák sütni. A Dittó Ember kíváncsi volt, vajon valóban olyan ez az ember, amilyennek mutatja magát? Csak kell hogy legyen egy kis gyengéje, sebezhető pontja. Azt már tudta, a tanító úr antialkoholista, nem dohányzó és pártatlan. Azonkívül, ha meleg van, hűvösséget sugároz, a hidegben pedig inkább meleget, egyszóval, furcsa, kiismerhetetlen ember ez a tanító úr, s épp ezért elhatározta, úgy is mint kommunista, és úgy is mint terményraktáros, próbára teszi őt. Megbízta hát az egyik beosztottját, „környékezzé” meg ezt az embert, úgy „parasztoson”.

A cséplés piszkos, poros és zajos munka volt, csak akkor volt elviselhetőbb, ha felhők takarták el a napot.

A tanító úr notesszel, töltőtollal a kezében éppen mázsált és írt, amikor az egyik ember félrehívta, és bizalmasan megkérdezte tőle, nem lehetne-e „megugrasztani” egy kis búzát. Mind a ketten jól járnának. A cséplési ellenőr azonban hallani sem akart ilyesmiről, az elveihez makacsul ragaszkodott. A megbízott visszatért a Dittó Emberhez azzal, hogy az eredmény nulla, rosszabb az, mint egy kommunista. Most már személyesen a terményraktáros lépett a tanító úrhoz, hogy hát, izé, kéne neki egy mázsa búza, és tudja ő jól, hogy a tanító úr nem gazdag ember, jól járna egy kis ezzel-azzal, amiben megegyeznek.

– Meg lehetne „hogyzhíjjákolni” ezt a dógot?

– Nem lehet, mert a világ kinevet – mondta az ellenőr viccesen.

A Dittó Ember nem adta fel.

– Na de énvelem másképpen beszélhet, én főnök vagyok, én nem vagyok akárki. Nekem csakugyan kellene. Mi ketten szövetkezhetnénk, oszt senki sem üthetné bele az orrát, ezt garantálom.

A tanító úr konkrét választ adott.

– Amit mondtam, megmondtam, Gabi! Én soha nem nyúlnék a közöshöz, de ne nyúljon más se. Engem a láger szigorúan megtanított a törvényre. Még egyszer nem akarok sem Orsára, sem Szibériába kerülni, sem egy zsák búza, sem pedig egy zsák arany miatt. Punktum!

A terményraktáros elvörösödött. Őt nem szokás csak ilyen egyszerűen visszautasítani. Hát hogy lehetnek ilyen emberek a világon?

A cséplésellenőri kimutatások, számlák kínos pontossággal, feddhetetlen becsületességgel zárták a cséplési eredményt, de a következő nyáron már nem a tanító urat hívták meg cséplési ellenőrnek.

A rekkenő hőség sokáig tartott. A futballistáknak csak naplemente után volt kedvük játszani, de azt mindennap. Laci az egyik délután hosszú lélegzetű olvasásba kezdett, és az egyik epizódot olyan érdekesítőnek találta, hogy sajnálta bezárni a könyvet, amíg ki nem olvasta. Azután nyilat húzott, és a sors a Nemo kapitányt jelölte ki a soron következő olvasmányának. Másnap este rögtön számon kérték tőle Mózsieék.

– Hát veled mi lett? Tegnap egész nap nem jöttél ki.

– Olvastam – mondta Laci egészen halkan, mert érezte, ez a válasz nem fog tetszeni senkinek.

– Mit csináltál? Olvastál? – csodálkozott Pali. – Még messze van az iskola. Vagy professzor akarsz lenni? Oszt mit olvastál?

– Van egy ifjúsági regényem. Az a címe, hogy A Pál utcai fiúk.

– Milyen fiúk? – kacagott Mózsi. – Pállott szájú fiúk?

Te vagy egy pállott szájú – gondolta magában Laci, de nem akarta megsérteni Mózsit, mert hát a vezér, az vezér. Szomorú az, ha az ember bután hal meg – jutott eszébe az apja mondása, s ahogy a lócán ülő Pali-ra pillantott, észrevette, hogy a háta mögött egy légpuskát rejteget. A fiú apja szenvedélyes vadász volt, s ez a szenvedély gyakorta lobbant fel nála az évnek bármilyen szakában, amikor éppen vadás ételt kívánt. Ő nem könyvvel, hanem légpuskával ajándékozta meg a fiát, hogy hát „szokja meg az a fíjó is a fegyvert, oszt készüljön az életre”, de az utcára ki ne merje hozni, és ne mutassa senkinek. Persze Pali másképpen gondolkodott. Minek neki az a puska, ha rajta kívül senki nem láthatja és senki nem irigyelheti. A fiúk körbeállták, megcsodálták, megtapogatták, és fájta a szívük, hogy nem az

övék. Pali először hallani sem akart a lövésről, de olyan sokan és annyira vágyakozva kérték, hogy az kibíratatlan volt. Muszáj volt eleget tenni a közkívátnak, célpontként pedig egy alig pár méterre heverésző vénséges vén kutyát jelöltek ki. Ez a kutya olyan öreg volt, hogy alig borította már szőr a hátát, és mindegyik fiúnál korábban látta meg a badalói akácokat. A kutyának nem volt gazdája, de ha volt is valaha, úgy látszik, már nem kellett neki a házörző, így aztán élte a kóbor kutyák szabad életét, és a sorolja tartotta el. Hol itt adtak neki enni valamit, hol ott. Mindenki kutyája volt, ezért aztán valaki kolhozkutyának nevezte el, de néha hívták Csöpinek is. Csöpi, szegény, gyanútlanul szundikált, amikor Pali egy pontos célzással oldalba „taszétotta”, joggal gondolva, ki bírt az már úgy is sok mindent, ez neki már meg se kottyán. A találakor az öreg eb felvakkantott, felállott, és mivelhogy ő már úgy sok mindent kibírt, gondolkodott: továbbálljon-e, vagy ne. Nem is ment sehová sem a kolhozkutya, inkább unottan visszafeküdt. Ekkor vették csak észre, hogy Gusztivalamilyen oknál fogva befogta az egyik szemét a tenyerével, a másikat pedig ijedten forgatta. Hamarosan kiderült, hogy egy hihetetlen balesetnek lett a szenvedő alanya. Csöpinek a kemény, élettől megkeményedett bőre kutyául jó golyóálló volt, mert csakis úgy történhetett, hogy a gellert kapott kis tepsialakú lövedék Gusztival szemé alá, a könnyzacskóba fúródott. Miközben a bőr alól körömmel könnyedén kifordult a golyó, a többiek örömmel közték vele: – Ilyen szerencséd is csak neked lehet, te biztosan tyúkszárt ettél kiskorodban. – Pali ezt már nem is hallotta, villámgyorsan beszaladt a veszélyes fegyverrel, és eskü alatt mindenkivel megfogadtatta, hogy senkinek

egy szót sem szólnak, sem a kolhozkutyáról, sem pedig Gusztiról. Az eskütevés a mutatóujj legörbítésének a szemléltetésével történt, s a hátgerinc meggörbülésének a mértékére utalt, abban az esetben, ha valakinek eljár a szája. Nagy szerencsájukra áruklodó lányok nem voltak a közelben, így ez a kis baleset sokáig titokban maradt.

A következő percben olyasmi történt, ami még eddig sohasem fordult elő a felvégi suhanc életben. A túlsó sorolja felől nem más tartott feléjük, mint a zárkózott természetű és magának való, ám mesterien bunyózó Béla, aki a futballt nem szereti. Laci és a múltkori büntető különítmény többi tagja nem tudták mire vélni a Béla hirtelen megjelenését. Ez most vagy mindenkit meg akar verni, vagy pedig bocsánatot jön kérni – gondolták –, de végül is mind a két lehetőséget valószínűtlennek tartották. A fiúk csodálkozva néztek rá, de ő ettől nem lett lámpalázás. Nagy, mosolygós barna szemét végigjáratta az egybegyűltek, köszönt, és megkérdezte:

– Mikor fogtok futballozni?

A fiúk egymásra néztek az ámulattól, s alig tudtak szóhoz jutni. Béla még egyszer megkérdezte:

– Fogtok máma?

– Mindjárt kezdjük – mondta Pityu –, csak nem tán te is játszani szeretnél?

– Ha nem vóna ellene kifogásotok, beállnék kapusnak – mondta Béla.

Senkinek sem lett volna kifogása, sőt örömmel fogadták volna az ajánlatot, de Pityu tekintélyszerzés szempontjából fontoskodva megjegyezte:

– Oszt fogsz tudni védeni? Mert ez a csapat egy aranycsapat. Össze vagyunk mán szokva. Érted?

– Értem én, értem – válaszolta Béla. – Hát akkor megpróbálom, hátha tudok.

A meccs elkezdődött, és a fiúknak már másodszor esett le az álluk a csodálkozástól. Béla úgy védett, mint egy angyal. A lábaival egy kicsit furcsán rugdosott, de a labdafogása kifogástalan volt. Eddig még senkit sem tüntettek ki a nagy magyar aranycsapat játékosainak a nevével, Béla volt az első, akit Grosicsnak neveztek el. Ezentúl Béla állandó tagja lett a felvégi „aranycsapatnak”. Megállapítást nyert tehát, hogy annak a kis verekedésnek nem sok értelme volt, de annál nagyobb eredménye lett. Ez a szerény és hallgatólagos fiú teljesen beolvadt a kompániába, valahogy úgy, mint ahogy egy búzaszem keveredik a korpa közé.

A Nemo kapitány olvasása egy kicsit dőcögőssé sikerült. Kecskés Bélának volt igaza. Ez a könyv még nem a Laci korosztályának, de főleg nem egy Laci-fajta fiúnak a kezébe való, aki minden oldalon a nem mindennapi történeteket, a szenzációs felfedezéseket és kalandokat szeretne volna olvasni. Azonban teljesen nyilvánvaló volt, hogy Laci ennek a könyvnek a hatására fordította a figyelmét a „titokzatos mélységek, az óriási víz alatti birodalmak csodálatos világa” felé. Föld alatti régészeti kutatásait bizonytalan időre felfüggesztette „tájékozatlansági és technikai okok” miatt, de a vizek medrének a felderítése, úgy érezte, tartogathat még a számára valami újat. A tanító úr tehát megbízatást, illetve csupa jó fogadalmakkal kecsegtető kérelmet kapott a fiától, hogy a legközelebbi beregszászi útja alkalmával vegye meg neki azt a bűvárszemüveget, amelyet ő már hónapokkal azelőtt kinézett magának az egyik kirakatban, és ha volna, kéne neki még egy szigony is, mert az ember sohasem tudhatja, mivel találkozik odalent. Az „odalent”-et természetesen

a Cigány gödör és a Tenevizsla medre jelentette. Ha a szigonyt nem is, de a hőn óhajtott bűvárszemüveget megkapta, és nyomban ki is próbálta a minőségét, miután a fejét egy vízzel telt vedérbe nyomta. Már az is kimondottan jó érzés volt, hogy száraz szemmel gyönyörűen láthatta a vedér fenekét. A cigánygödörbeli főpróbára Dugót is hívta magával mint segéd-kutatót. Szép reményekkel merültek a víz alá, s felkészültek a még senki által nem látott tófenék megvizsgálására. Egy dologgal azonban nem számoltak, két méternél mélyebben nagyon hideg vízzel találkoztak, és ez már el is vette a kedvüket a bűvárkodástól, így maradt csak a kacsák úszótechnikájának alulról való megfigyelése. A sekélyebb Tenevizsla egészen más volt. A holtágban sokkal több volt a növényzet, az élővilág, és a víz is tisztább volt. A nagy zöld békák a szokottnál jobban meresztgették a szemüket, amikor Laci egy nagy levegővétel után lemerült meglesni, vajon van-e ott valami, ami őt érdekli. Először szürke és homályos volt minden körülötte a lábával felkavart iszaptól, de ahogy tisztult a víz, egy zsinórerdőt látott maga előtt. Sajnos, csak rövid ideig tudott bámészkodni, mert elfogyott a levegője. A következő merüléskor már jobban vigyázott. Amit ő először zsinóroknak hitt, azok a sulymok és tavirózsák függőlegesen nyurguló szárai voltak. Közöttük csíkbogarakat és nadályokat látott mozogni, de halat egyet sem. Érdekes volt megfigyelni alulról a víz felszínén terpeszkedő békákat és a felszínt sűrűn belepő vízinövények levélabroszatát. Ahol teljesen összefüggő volt ez a levéltakaró, ott alig hatolt át a napfény, nagyon sötét volt alatta.

Dugó a parton már alig várta, hogy rá kerüljön a sor, hogy ő is megvizs-

gálja a titokzatos, emberi szem még nem látta Tenevizsla fenekét.

– Láttál valamit? – kérdezte Lacitól.

– Valamit láttam, de hát ez nem tenger, itt sok minden nincs. Meg az is kár, hogy egy percnél tovább nem bírom levegő nélkül. A vedérben ki próbáltam.

– Értem – mondta Dugó. – Akkor add csak azt a szemüveget, majd én többet látok, mint te. Nekem nem kell levegő.

Laci fel is volt készülve rá, hogy Dugó több mindent lát majd, és nem is csalódott. A tüdejét úgy teleszívta levegővel, hogy a teste léggömbként viselkedett, így aztán egy perc sem telhetett el, és úgy dobta fel magát a felszínre fújtatva, mint egy víziló. A szemüveget is rosszul tette fel, félig megtelt vízzel, de azért lelkesen újságolta:

– Láttam egy akkora csukát, mint a karom. Egy kishalat kergetett. Már majdnem bekapta, amikor úneki kapta be a farkát egy teknősbéka. Akkor kirántotta a szájából, oszt elúszott, nem kergette tovább a kishalat.

– Hogy görbülj meg, ha nem igaz? – kérdezte Laci.

Dugó teljesen begörbítette az ujját.

– Így, la!

– És minek hazudol? Nem szégyelled?

– Egy kicsit szégyellem – vallotta be Dugó –, de hát olyan jólesik mondani valamit! Neked is jobb, nem?

Laci megcsóválta a fejét.

– És ha én meg neked azt mondanám, hogy egy tengeralattjáró ment el mellettem?

– Az más. Az a Tenevizslába bele se férne. Az nagy hazugság.

– Kis hazugság vagy nagy hazugság, akkor is csak hazugság – mondta Laci. – Persze van ártatlan hazugság is, mint amikor a Koperában kenyeret

vettél a meccs előtt, de azt muszájságból tetted. Az ilyenre szokta mondani az apám, hogy a cél szentesíti az eszközt.

– Ammá biztos, hogy szentesíti – helyeselt Dugó. – Mára is kérdi az anyám, nem vagy nagyon éhes, fiam? Én meg azt mondtam, nem. Pedig dehogynem vótam. Na most akkor mondd meg, kellett hazudni, vagy nem? Ha igazat mondok, akkor szomorú, oszt sír.

Laci ezen elgondolkodott.

– Jól van, igazad van – mondta.

– Hogyha jót teszel vele, akkor kell. A cigány azt mondja, betegség kétféle van: halálos meg nem halálos. Hátha hazugságból is kettő van. Bűnös és nem bűnös. Mi azért egyezzünk meg ketten, hogy tréfálkozni lehet, de ne hazudjunk egymásnak.

Dugó bólogatott, jelezve, hogy ő is hasonlóképpen vélekedik, de látszott az arcán, valami nincs rendben nála, mert a fejét lehorgasztotta, és nyomban szófukar lett. Laci meg is kérdezte tőle.

– Hát neked meg mi bajod lett hirtelen?

– Semmi! – mondta Dugó. – Csak, tudod, mostanában sokszor vagyok kedvetlen. Azért is bolondoztam a csukával, hogy egy kis kedvet csináljak, de te nem értetted. Jó lenne mán, ha idősebb lennék. Akkor mehetnék én is „oroszbá” dógozni, sok pénzt keresni, mert unom má ezt a szegénységet. Nem is emlékszem, mikor ettem egy szem cukorkát. A mozirú meg nem is beszélve. Nem szeretek iskolába járni, de má nem bánám, ha menni kéne, legalább fél napig nem gondolnék a rosszra. Érted?

– Értem – mondta Laci. – Hát sajnállak, de csak lesz valahogy majd! Van a te sorsodtól jobb is, ez igaz, de van rosszabb is. Én meg, látod, nem

szeretnék még iskolába menni, nem bánám, ha csak majd jövőre kelene. Ne legyél már olyan szomorú, na! Inkább hazudjál, amilyen nagyokat csak akarsz, ha attól jobb lesz a kedved!

Dugónak a vigasztalástól kissé jobb kedve támadt, és mindjárt le is bukott a Tenevizsla fenekére, hogy meglesse, hogy viselkedik a giliszta a horgon. Ahogyan ott guggolt a mélyben, egy vízi pockot látott nem messze a part felé úszni. Lacinak ezt meg sem mondta, úgysem lett volna értelme.

Hazafelé indultak volna a nagy délutáni forróságban, de Laci javaslatára ezt egy kis kerülővel tették, a szemüveget pedig Dugó a fejére húzta, és úgy nézett ki benne, mint egy földönkívüli az aratás után alaposan megváltozott tájon. A zizegve ringó árpakalászhok helyét most a kopár tarló foglalta el, az ég felé meredező milliányi szalmacsövecskéivel. A fiúk talpán olyan kemény volt a bőr a mindennapi mezítláb járástól, hogy egyáltalán nem sértette fel a tarló, sőt inkább kellemesen masszírozta. Nem sok bűvár akad ezen a világon, aki a tarlón is megállja a helyét! Hát ők olyanok voltak! Átvágtak egy répaölön is, majd egy legelőn gyalogoltak tovább, remélték, ott találják a „tehenész társakat” legeltetés közben. Paliékat nem találták ott, de volt valami más, ami nagyon felkeltette az érdeklődésüket. A legelő közepén két szép pej lovat láttak egy szekér elé fogva, s bár zabla volt a szájukban, mégis jóízűen ebédeltek. A lovak sétáltak, a szekeret pedig húzták maguk után, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne, pedig hát nem volt az, mert a fogat gazdáját nem látták sem a közelben, sem pedig távolabb. Laci és Dugó kezdte magát jól érezni attól a gondolattól, hogy ta-

lán egy szellemfogatot látnak, mert ha csakugyan az, akkor nosza, nem kell habozni, meg kell nézni közelebbről is, mit csöppentett eléjük váratlanul a szerencse. Egy utolsó szemrevételezés végett, vagy öt méterre megálltak a szekértől, s miután nem tapasztaltak semmi rendkívülit, felmáztak rá. A szekérderékban, a frissen kaszált fűbe süppedve mégiscsak rátaláltak a lovak gazdájára. Ismerték is jól őt mind a ketten. Berti bátya volt az, az Alvégről, személyesen. Berti bátya egy örökké mosolygós, vörös arcú, vörös orrú, köpcös kis emberke volt, a legjellemzőbb tulajdonságai közé a bor és az asszonyok imádata tartozott. A felesége egy nagyon szép asszony volt, de ő mégis inkább a csúnyákat szerette, ő tudta, miért. Berti bátya látszólag mozdulatlanul feküdt a fűön, pörge kalapját parasztosan a szemére húzva, és egy szépen kivitelezett, faragott nyelű, bőrbajtós, díszes ostort tartott a markában függőlegesen, bizonyára villámhárító gyanánt. A helyzete után ítélve úgy látszott, mintha a fogatos hanyatt esett volna az ülésdeszkáról, és úgy állapodott meg a fűben. Lacinak különös volt ez a póz.

– Hát ez meg meghalt, vagy mi van vele? – kérdezte meglepetten.

Dugó odakúszott hozzá, és hosszasan nézte Berti bátyát, majd kijelentette:

– Dehogyan hót e meg, még szuszog. Nézd, hogy emelkedik meg sülyyed a mejje! Úgy alszik, mint a tej, egyem meg!

– Fel kéne köteni, mert még nap-szúrászt kap, és tényleg meghal.

– Dehogyan hól e meg – mosolygott Dugó. – Úgy megszívta magát borral, mint a szivacs, a leheletétől meg be lehetne rúgni, má ütöt hiába kötenéd. Takarjuk be fűvel, akkor nem lesz baja.

Szórtak is rá füvet jó vastagon, nehogy már a perzselő nap kárt tegyen Berti bátyában, a fejét szabadon hagyták, mert ha más már nem is, a levegő, az kellett még neki. Laci és Dugó ezek után komolyan egymás szemébe néztek, és máris kitalálták egymás gondolatát.

– Hát, ha már így adta az Isten – szólt Dugó felsóhajtva –, akkor fordulunk egyet-kettőt, nem?

– Fordulunk hát! – mondta a társa egyetértve. – De ki fogja a gyeplőt?

– Húzzunk nyilat! – válaszolta Dugó egyszerűen. – Aki a hosszabb fűszálat húzza, az fogja elsőnek a gyeplőt, a másik meg az ostort.

A szerencse Lacinak kedvezett, ő lett megbízva a jármű „igazításával”, Dugó pedig kivette Berti bátya kezéből a szép ostort, és ő lett a hajtó. Mind a ketten ismerték a szépen ápolott lovakat, az egyik Baba volt, a másik Csillag, csak éppen azt nem tudták, melyiket hívják ennek, és melyiket annak, olyan egyformák voltak. Laci két kézzel büszkén markolta a gyeplőt, és úgy érezte, most a világon senkivel nem cserélné. Dugó az ülésdeszka jobb oldalán feszített, ostorát magasra tartotta, mint egy zászlót.

– Megfogtuk az Isten lábát, te Dugó! – örvendezett Laci.

– Megfogtuk! – mondta a másik. – Akkor mehetünk!

A lovak nem láttak hátrafelé a szemellenzőktől, de azért megéreztek, hogy idegenek ülnek az ülésdeszkán, és hegyezték a fülüket. Elhangzottak a vezényszavak: „Baba, ne! Csillag, ne!” A két erős ló könnyedén húzta a szekeret, és engedelmesen fordultak jobbra is, meg balra is, a Laci akaratától függően. Dugó meg-meglegyintette őket az ostor végével, de csak azért, hogy ő se legyen tétlen. Aztán szerepet cseréltek, és Dugó is élvezte

a fogathajtás örömeit. Bejárták már a széles legelőt keresztül-kasul, aztán eszükbe jutott, hogy hátrafelé is meg kellene tanulni közlekedni azzal a szekérrel, mert egy jó fogatosnak ezt is kell tudni. Dugó az apró termetével, csak nehezen érte el a szekérrúd végét, de annál jobban kiabált: „Hők!”, „Curikk!” Laci húzta hátrafelé a gyeplőt, ahogyan csak bírta, az állatok pedig pánikba esve a bűvárszeműveges fogatostól, ijedten „curikkolták” a gazdát cserélt szekeret hátrafelé, és nem értették, miféle agyalágyult törpe emberek ezek, akik ezt művelik velük. Berti bátya ezekről a manőverekről semmit sem tudott, semmit sem érzett, csak álmodta tovább édesen a részeg igazak álmát. Ekkor támadt Lacinak a legújabb csodálatos ötlete. Szó, ami szó, az ő ötletei között akadtak kimondottan ésszerűek, jótékony célúak is, de hát ezen ötletek gazdájának általában csak ritkán kedvezett a szerencse, s a sikertelenségek okait Laci egyelőre nem tudta megfejteni. Mindazonáltal véleménye szerint az ötletek azért vannak, hogy ő azokat kitalálja, mert nélkűlük mi értelme van az életnek?

– Te, Dugó! – mondta a barátjának. – Mondok én neked valamit. Tudod te is jól, hogy mi sem vagyunk jobban, a Deákné vásznánál, éppen ezért eszembe jutott valami, amiben rossz nem lehet.

– Én meghallgatlak – szólt Dugó –, de bárcsak olyan jutna mindig az eszedbe, ami nem életveszélyes. A te ötleteid mind olyanok, mintha egy puszka visszafelé sülné el. Érted?

– Értem! Elismerem, voltak bajok, de most ezt hallgasd meg! Ha már olyan sok rosszat csináltunk, uggyi, még Mihályt is megsántítottuk, de ideje már egyszer-egyszer jót is cselekedni. Itt van Berti bátyánk hótt

részenen, nem hagyhatjuk itt, mert ki tudja, mikor tér magához. Hát vigyük mi haza a feleségéhez, még meg is fogja köszönni nekünk! Már értünk a lovakhoz. Na, mit szólsz hozzá?

Dugó gondolkodott, és túl sokáig vakarta a feje búbját.

– Hogy mit szólok? – kérdezte végül. – Hát azt, hogy ha ez az én ötletem lenne, akkor nem lenne semmi baj, de mivelhogy a tiéd, nem vagyok benne biztos, hogy nem lesz. Bánom én, tudjuk meg. Már erre kíváncsi vagyok, hogy mi sül ki ebből, de hogy jó nem, ezt érzem. Én veled vagyok, ne mondd, hogy nem vagyok a barátod.

Hogy tiszta legyen a lelkiismeretük, egy kicsit megráncigálták Berti bátyát, hátha megérkezett már a mámoros álmok világából, de még nem tette meg, csak egy értelmetlen szót bírt kinyögni, valamilyen idegen nyelven.

– Minden világos – mondta Dugó. – Hagyjuk, kár a gőzért, de még jobb is, hogy nem kől fel, mert ha meglátná rajtam a bűvárszeműveget, nagyon megijedne. Még azt hinné, hogy a másvilágon van.

Így történt hát, hogy a Baba és Csillag a falu felé vette az irányt, s miután egy kanális hídján szerencsésen átjutottak, ráfordultak egy földútra. Később következett egy másik fahíd, amelyik a földutat a faluval összeköti. Itt viszont komoly nehézségek támadtak, mert röviden vették be a kanyart, s a lovak már a hídon voltak, míg a szekér még az árok szélén billegett. Most vették ám hasznát a „curikolás” gyakorlásának. Nem estek pánikba, hanem ügyesen egyenesbe állították a fogatot a híddal, majd jól megcélozva a közepét, már ott is voltak a kövesúton. Most kezdődött csak a kellemetlen része az utazásnak. A faluvégen akkora kövek emelkedtek ki az úttest-

ből, hogy a vasalt küllős kerekek olyan veszedelmes táncot jártak rajta, hogy a fiúk csak egymásba kapaszkodva tudtak megmaradni az ülésdeszkán. Berti bátyának az arcára csúszott a kalap, de amúgy tűrhetően el volt magával foglalva. Dugó és Laci nagyon büszkéek voltak magukra, s hogy még büszkébbek lehessenek, állva, szétvetett lábakkal, ketten fogták a gyeplőt, mint ahogyan azt a falusi legényektől látták. Mindenki őket nézte a Soralján. A vénasszonyok a két kopasz gyerekek láttán összecsapták a kezüket. Az öregemberek tréfálkoztak, kiáltoztak: „Nagyon dökög az a szekér, kipukkant a kerék!” A legjobban a Dugó fején csillogó bűvárszeműveg keltett feltűnést: „Hát emmeg mi, la? Bűvárszeker, he?” A fiúkat valahogy olyan boldogságérzés kerítette hatalmába, amilyet egy futballista érez góllövés után. Nem néztek se jobbra, se balra, az arcuk kipirult örömben. Közeledtek a Felvég közepéhez, már nem voltak messze Berti bátya házától. A Soralján ismerősöket láttak, köztük volt a Vén Bajusz és a Dittó Ember is. Lacinak a fejébe szállt a dicsőség, nem bírta magát türtőztetni, és ostorával rácsapott a lovak farára. A két okos ló tudta is, mit kívánnak tőlük, és ügetésre váltottak. Itt kezdődtek a bajok. A Domcsit és a többi felvégi korcsot nemcsak az autók kerekeinek a forgása ingerelte, de a lovak gyors lábmozgása is. Most nem hagyták ki az alkalmat, hárman azonnal rárántottak a patkós lábakra, dühös ugatással. Ettől kezdve egy rémálom vette kezdetét, mert ahogy az ilyenkor lenni szokott, a megriadt állatok hirtelen vágtaiba kezdtek. Az újdonsült fogatosok hiába húzták magukra a gyeplőt, az elragadt lovakat ilyenkor nehéz megállítani. A helyzet kezdett veszélyessé válni, félő volt, hogy a szekér

darabokra hullik szét az egyenetlen köves utcán. Berti bátyáról egészen megfélekeztek, hogy a világon van, pedig nagy bajba került volna, ha kiesik a tiltó deszka a szekér végén, és ő fejjel a kövekre esik. Laci kezéből kiesett az ostor, és szilánkokra tört a nyele a kerekek alatt. Dugó elvesztette az egyensúlyát és ráesett Berti bátyára. A fogatos feleszmélt, körülnézett, és azonnal felmérte a helyzetet. Laci kezéből kimarkolta a gyeplőt, és birkózni kezdett a lovakkal. Valamelyest csökkent a sebesség. A két fiú, ezt kihasználva, gyorsan leugrott a szekérről, s persze, egyikük sem lábbal érkezett a földre. A könyökökről, a térdükről alaposan lement a bőr, de a kapott sokktól semmilyen fájdalmat nem éreztek, csak rohantak lélekszakadva oda, ahová ilyenkor szoktak: a Nagy Nyárfához. Ennek a fának a koronája alatt minden felvégi fiú biztonságban érezte magát, ha történt valami baj. Valamilyen védettséget éreztek ezen a helyen, s úgy tekintettek a fára, mint egy minden rosszat távol tartó, jószívű, mesebeli óriásra.

Csak lihegtek elsápadva, megbénult nyelvvel, még egymásra is csak lopva mertek nézni. Dugó szólalt meg először:

– Hát most má megtudtam. Ezt érztem én, oszt baj is lett, de nagy.

Mialatt beszélt, vádlón nézett Lacira.

– Mindig ez van la, ha hallgatok rád! Nem is értem, minek hallgatok. Biztosan megszuggerálsz.

Laci először mondani akart valamit, de inkább úgy gondolta, jobb, ha most hallgat.

Berti bátyának csak az Alvéken sikerült megfékeznie a megvadult lovakat, a bőrbojtos ostort is megtalálta az úton, de a szépen kifaragott nyelet, azt nagyon sajnálta. A faluban

nagy örömben volt részük azoknak a vénasszonyoknak, akik látták és elmondhatták mindenkinek az elragadt lovak történetét. Színezték is a dolgot derekasan: „Úgy láttuk, az egyik pulyának a nyakára ment a kerék, oszt meghótt. A másik meg a fejére esett, na, asse marad meg. Bertit meg lefogja a milícia, mert a pulya kezébe adta a gyeplőt.”

A két „fogatos” jól tette, hogy addig nem mentek haza, amíg el nem csitulnak a kedélyek, alkonyatig a fa alatt kuporogtak. Még akkor sem gondoltak a hazamenetelre, de Feri, aki tudta, hol kell őket keresni, értük jött. Laci félénken megkérdezte tőle:

– Mi a helyzet a Soralján? Még beszélnek?

– Beszélni beszélnek – mondta Feri –, de már kevesebben. Apád meg azt mondja, hogy a javítóba ad. Dugónak meg kinyomja az anyja a belit, ha hazamegy, azt mondta. Berti bátyám meg fűbe üt benneteket, azt üzeni.

– Mondott még valaki valamit? – kérdezte Dugó.

– Mondott. Mi mondtuk Mózsiék, hogy büszkéek vagyunk rátok, meg hogy a kutyák az oka mindennek, la. Amúgy jól hajtottatok, csak azt nem értjük, hogy engedte meg nektek Berti bátyám.

Laciéknak most nem volt kedvük magyarázkodni, lehorgasztott fővel indultak hazafelé. Tudták, mi vár rájuk. A nadrágszíj, vagyis az igazságtalanság győzelmének rút megnyilvánulása. Laci „barátságtalan” fogadtatásban és ismét egy hosszúra nyúló erkölcsi oktatásban részesült, amely háromnapos karanténban teljesedett ki. Az apja hitte is, meg nem is, ahogy ő fejezte ki magát, a homályos mesét, de ha még úgy is volt, akkor is hibáztatók, mondta. Mit ér a jó szándék, a jó cselekedet, ha az nincs megfontolva,

alaposan átgondolva. Nem mindig az egyszerű megoldás a helyes, de nem is mindig a bonyolult a jó.

– Akkor mi a rosszabbat választottuk? – kérdezte Laci. – Ez is olyan, mint a gólhelyzet. Ha berúgod, hős vagy, de ha nem, akkor leköpnék. Nekem ez bonyolult.

A tanító úr némileg lágyabb hangnemre váltott.

– Jól van! Itt lesz neked a háromnapos udvari fogság, addig lesz időd gondolkodni ezen. Addig nincs Dugó, nincs futball, és a disznóknak ezentúl te jársz majd gazért. Én sem voltam jobb a Deákné vásznánál, de...

A tanító úr nem fejezte be, mert sietett bekapcsolni a rádiót, kezdődtek a hírek a Szabad Európa rádióban.

Az udvari fogságnak kétségkívül voltak hátrányai, de voltak előnyei is. Hátránynak számított, hogy három teljes napig Laci meg volt fosztva a futballozástól és az úszástól. Imádkozott, és leste az eget, gyülekeznek-e a felhők, közeledik-e a hosszan elhúzódó esős időszak, hogy némileg vigasztalódjon azzal a tudattal, hogy ezek a napok nem vesztek kárba. Sajnos, mind a három nap nagyon szép idő volt, és ez elszomorította. Hiába ismétlődtek naponta többször is a hívó füttyjelek, nem válaszolt rájuk, hiszen értelmetlen volt. Módfelett irigyelte Palit, amikor ganézott az istállóban, és a párizsi nyárról énekelt. Naponta több órát olvasott, és sokat töprengett, törte a fejét egy olyan világgraszoló találmányon, amely mindenki hasznára lenne. A sok gondolkodásnak lett is némi eredménye, mert elvben feltalálta a deszka gyalulásának egyik lehetséges, félautomata változatát, amely gumik, rugók és egyebek segítségével működött volna. A vázlat elkészítése után a kísérletek

megkezdését, bizonyos nehézségek miatt, egy másik időpontra halasztotta. A nagyobb sikerrel kecsegtető találmányban, a vitorlás bicikliben több bizodalma volt, de anyagihiány miatt, egyelőre ezt is az elhalasztandó megvalósítások listájára tette. A nagyobb gond mégis az volt, hogy nagyon magára volt utalva, segítséget senkitől nem várhatott. Dugó igénybevételenek még csak a gondolata is abszurdum lett volna a történetek után. Még egyszer az apjához fordult tanácsért, mondaná meg már neki, mire volna szüksége az emberiségnek? Itt van ez a három nap, hátha ő most, mert-hogy ráér, kitalálná a módját a világ megváltásának. Ő biztos abban, hogy az emberek még sok mindent nem ismertek meg, sok mindent nem találtak fel, ezt a folyamatot meg kellene valahogyan gyorsítani, mert az ember élete nem hosszú, és mire nagy tudós lesz valakiből, már kevés ideje marad a tudományos munkára.

Ezeket a gondolatokat olyan komolysággal adta elő, hogy az apja kénytelen volt azokra komolyan is válaszolni.

– Hát tudod, majdnem minden fialt megérint a buzgóság, a tenni akarás vágya. A nagyra hivatottság tudata működik bennük, de azt nem gondoltam volna, hogy ez a dolog nálad már ilyen korán jelentkezik. Egy kicsit elsieted. Hogy mit kellené feltalálni, azt kérded? Hát figyelj! Most olvasod a Nemo kapitányt. Annak az írója, Verne Gyula, ahogy már beszéltem neked róla, ifjúkorában el akart szökni otthonról, hogy világot láthasson, hogy többet ismerjen és tapasztaljon meg belőle. A szülei megakadályozták ebben, de éppen így, ennek a fordulatnak a hatására ismert meg, talált fel valamit. Vagyis feltalálta saját magát. Világhírű író

lett belőle, és egyre inkább úgy néz ki, hogy az emberek az általa megálmodott dolgokat. Ezért aztán én azt mondom neked, te is tégy így! Találd fel magad! Ismerd meg először önmagadat, és aztán dönts, hogy mire vagy képes. Abban igazad van, hogy az emberi élet rövid, de meg kell értened, a gyümölcs is csak akkor jó, ha már megérett. Az ember is így van vele. Fel kell nőnie, képeznie kell magát, hogy minél többet tudhasson, és csak akkor gondolhat nagy dolgokra, ha már úgy érzi, eléggé okos, eléggé érett ahhoz.

A fiú megértette, az apjának valóban igaza van, de azért ott motoszkált a fejében mindezek cáfolata is. Itt van például ez a vitorlás bicikli. Igaz, még gyerek vagyok, nem értem meg, de mégis eszembe jutott egy ilyen technikai találmány. Hajó és csónak már van ilyen, vitorlával közlekednek, de vitorlás bicikliről ő még nem hallott, sőt biztos benne, hogy ilyen még Beregszászban sincs. Ez pedig csak

rajta múlik, és ha már ezt az ötletét megvalósította, akkor miért ne jöhetne a következő, a vízről felszálló repülő bicikli? Egyvalami szólhat csak közbe, hogy ezek a találmányok ne jöhessenek létre, mégpedig a pénz, ez a nevetséges papírdarab, amit az emberek kitaláltak maguknak, hogy megnehezítsék az életüket. Ez az oka mindennek. Mindazonáltal a reményt nem szabad feladni. De hogyan is szokta mondani kedvenc tanítónője, Edita Fjodorovna? „Nincs lehetetlen. Idő és kitartás kérdése az egész.” Hát, időm, az van – gondolta. Még két és fél nap. Igaz, a kitartás egy kis szenvedéssel jár, de azért meglesz az is. Papírt és ceruzát vett elő, megtervezte a biciklivitorlát, és felvázolta a gyakorlati használatra vonatkozó elképzeléseit. Már csak egy fontos kérdés maradt nyitva, mégpedig az, hogy honnan és milyen erővel fúj a szél. Ennek boncolgatása izgalmas feladatnak látszott, akár valós, vagy akár csak átvitt értelemben is.

Kopriva Nikolett

Kilenc perc

*Kilenc perc után felriadtam. És hűlt helyét találtam.
Eltűnt. Azóta nem találkoztunk.*

– Álnok vagy! Álnok vagy! Mihaszna semmirekellő, aki csak magával törődik, és el akarja érni, hogy mások is sajnálják! – rivallt rám álmomban szikrákat szórva, mérhetetlen indulattal.

Semmit sem értettem.

Minden olyan homályos volt.

– Egyáltalán ki vagy te? – kérdeztem. Szavaim visszhangzottak a fehér lebegésben. Majd hirtelen minden elkezdett szürkülni.

Azóta is szürkék az álmaim.

Megingott, felszökött a magasba, s visszatérve egy tükröt fogott könnyed fehér kezében. Gonosz vigyor jelent meg az arcán. Elém tartotta.

De... nem magamat láttam benne. Egy szakállas, kopott kalapos-szivarozó vénember bámult vissza rám kajánul, megropogtatva húsos ujjait. Értetlenkedve néztem, egy hang sem jött volna ki a torkomon.

És ő... felnevetett:

– Nini! Hát te vagy az? Tényleg te?! – szavai mély, fuldokló vihogásba toroklottak.

Nem értettem.

Nem értettem.

A tükröt tartó alak ezután két kezével törte darabokra keze tartalmát. Az öregember hangos nevetése fokozatosan elhalkult, szertefoszlott. Már csak a szilánkok maradtak... de belátva, hogy már soha többé nem lesznek egy egésszé, azok is eltűntek. Csak egy adag halvány port hagytak maguk után, több semmit.

Az alak kezéből pedig nem folyt vér. Nem, egyszerűen csak... egy percre elhalványultak az ujjai, ennyi volt, majd rögvest helyükre álltak...

Épségben.

– Anya, te vagy az? – kérdeztem kétségbeesetten. – Anya!

Hangom hallatán közelebb jött. Tisztán és féhéren lebegett előttem hófehér arca. Ekkor kellett belátnom: nem ismerem őt.

– Nem ismerlek!

Egy szót sem szólt hozzám. Némán állt előttem, s a szememet bámulta. Nem láttam rajta haragot.

Nem láttam benne feszültséget.

Csak egy adag semmit.

Minden érzés, mit névvel lehetett illetni, elillant ködös lényéről. Félelmetes volt, mégis megnyugtató. Ijesztő, de tiszta.

– Egy ellentmondás vagy – suttopta.

Lehelete almaillatot sugalló szellőként foszlott szerte a szürke térben. Felhúzta a szemöldökét, pont úgy, ahogy a megelégedett emberek szokták, majd hátralépett.

Megjelent egy szál cigaretta a kezében.

Megszívta, és kitüszentve a füstöt eggyé vált vele... És elillant.

– Várj! – kiáltottam utána.

De csak önmagam visszhangja válaszolt kísértetiesen, idegesítő ismétléssel. Fülelmehez tapasztottam a kezem.

Gyűlöltem visszahallani a saját hangom.

És akkor, abban a percben, hogy megfogant bennem ez a gondolat, hirtelen vad szél kerekedett.

– Én is gyűlölöm hallani a hangod! Én is!... Én is!... Én is! – dübörögte a vihar mennydörögve.

Gőzölgő dühvel száguldozott a semmiben, siralmas jövőt hordozva méhében. Nem bántott, csak körözött mellettem haragosan. Én meg csak álltam, nem éreztem félelmet.

Pár óra múlva elcsendesedett – nem tehetett mást.

Egy távolabbi zug felé vonszolta magát, és lepihent.

Vetett egy pillantást a messzi fekete ködben hempergő földgolyóra, megcsóválta a fejét, majd mély álomba szenderedett...

És én felkeltem. Kilenc perc... ennyi lehetett. Hűlt helyét sem találtam. Eltűnt.

Azóta nem találkoztunk soha többé.

Nagy Zoltán Mihály

Isteni szerencse

1

– Ebből a cseppségből idővel vasgyúró lesz. Hét határban a legderekabb férfi. Én csak tudom!

A bába vélekedett így, mikor világra segítette Szabóék elsőszülött fiát, és felhörpintette a pucupálinkát.

Nem tévedett. Húszéves korára Gergő tölgyfamód szívós, bámulnivalón szép szál emberré nőtt.

Kiszolgálta a katonaságot, szüretkor érkezett haza. Megölelte, összevissza csókolta anyját, apját, öccsét, a rokonokat, és átvette apjától a puttonyt. Fűtyörészve térült-fordult az illatossá érett teherrel, szemelgette a kövér fürtöket. Aztán ledarálták, kipréselték a szőlőt, feltöltötték édes musttal a hordókat.

2

Vasárnap este. A pincében forr a bor, Gergő udvarolni készül. A szomszéd faluba, ahhoz a lányhoz, akivel katonaként sűrűn váltott levelet.

Már a kerékpár szarvát fogja, mikor az anyja utánamegy. Látható oka nincs rá, de anyai szívének szinte jólesik a kis felhőnyi nyugtalanság, hát nem állja meg szó nélkül:

– Csak vigyázz, fiam. Ha bálba mentek, nehogy balhéba keveredj nekem!

A férjének is átkiált a hátsó udvarba:

– Józsi! Gergő indul, mondj neki te is valamit!

Szabó Józsi alaptermészete a vidámság, ma egyébként is jó napja volt: otthoni műhelyében működőképesse babrált néhány gyárilag elfuserált ajtózárat, a fizetségként kapott két számjegű bankót szokás szerint bedugta felesége otthonkájának zsebébe, a palack bort meg elszopogatta. Mi sem természetesebb, hogy széles jókedvvel szól vissza:

– Megy? Hát menjen. Én is mentem tehozzád valamikor. Gergő fiam! Arra azért ügyelj: össze ne roppantsd a leendő menyemet, mikor megöleled. A nőkel úgy kell bánni, mint a hímes tojással!

Gergő mosolyog. Megnyomkodja a kereket, nem eresztett-e le, aztán továbbmegy a járdán. A kapuban, mielőtt nyeregbe pattanna, megnyugtatja az anyját:

– Ne féljen, édes. Vigyázok magamra, és – mondja meg édesapámnak! – a menyére is...

Elhajt, gyorsan távolodik a leszálló szürkületben.

Az anyja marad, aggódó szeretettel néz utána.

A szomszéd porta hídján ácsingózó vénlegény, Király Berti mohó tekintete majdhogynem felfalja a kétszeri szülés után is kíváncsian karcsú asszony alakját.

Bözszi nem veszi észre – oda se figyel –, egy sóhajtás után fürge léptekkel visszamegy a házba.

A vénlegény még ácsorog. Mikor az ágyékában bizsergő kéjvágy tetőfokára hág, fejében sokadszor hánykolódni kezd a szemrehányó gondolat: „Gyáva ember, aki nem meri kikaparni magának a gesztenyét!”

Makacs a gondolat, nem hagyja nyugton. Cselekvésre sarkallja. Elindul fel a portára, odasétál Szabóék házának hátsó falához.

„Nem vagyok gyáva!” – állapítja meg elégedetten, amikor kipöcköli a támasztékot és óvatosan bezárja a pince szellőzőablakát.

3

Szabó Bözsi gyanakvó természetű asszony. Látásból ismeri Gergő választottját, de ennyi kevés ahhoz, hogy biztosra vegye: gondos asszony, rendes meny lesz belőle. Számba veszi a lányokat, akik férjhezmenésük előtt jóra való teremtések voltak, tisztelettudóan viselkedtek, de utána csakhamar megkeserítették anyósuk életét. „Nem lehet bízni a fiatalokban” – vonja le sokadszor a következtetést. A férjének pedig kerek perec kijelenti:

– Beszélni fogsz Gergővel: ne siesse el a nősülést!

Szabó Józsi nagyot néz.

– Mi bajod? Minek várjon? Meglett férfi. A lány meg eladósorban van. Bika alá való!

– Hagyd a bolond beszédet. Azt mondom, jobban meg kéne ismerni azt a lányt.

– Csak lakva lehet. Ahhoz meg ide kell hozni.

– És ha egy átok teremtés? Ha nem jön ki velem?

– Teveled? Ugyan! De ha mégse, akkor külön mennek. Megkapják a két első szobát.

– Akkor is félek. Közös fedél alatt egy háрпиával...

– Elég, Bözsi! Ne fess ördögöt a falra. Majd lesz valahogy. Meglátjuk... Na, mit is akartam? Kiverted a fejemből! Ja, megvan: ránézek a borra...

4

Kacsó Zsóka járását, egész tartását kedves büszkeség hatja át, póz nélkül. Hogyne lenne büszke: az ő udvarlója nem akármilyen – a legszebb legény széles e vidéken!

Sugárzó mosollyal fogadja, bevezeti a szobába.

– Pár perc van még a filmből. Megnézzük, aztán mehetünk a bálba. Jó?

Gergőt nem érdekli a sorozat százvalahányadik része, legszívesebben azonnal táncba vinné a kedvesét, de nem erőlteti.

– Ahogy akarod, kiscsalambom. De én inkább téged nézlek...

Nemcsak nézi. Megsimogatja a lány haját, aztán ujjai bújócskát játszanak a szép fürtök mélyén. Zsókának jólesik ez a fajta becézés, jutalmul odahajtja a fejét Gergő mellére.

Pereg a film, múlnak a percek. Odakint váratlanul ingerülten felmordul, dühödten csaholni kezd a kutya. Zsóka kellenetlenül kibontakozik az ölelésből.

– Megnézem, mi a fenét ugat...

Gergőnek úgy tűnik, túl sokáig marad kint. Már utána akar menni, amikor hangokat hall a verandáról:

– Menj el! Nagyon szépen kérlek, menj el... Semmi keresnivalód itt!

Zsóka hangja. A válasz férfié:

- Megyek. De gyere velem! A bálba. Jót mulatunk, örülni fogsz!
- Van kivel mennem. Amúgy is részeg vagy. Menj haza!
- Részeg, én? Te... Kisaranyos! Velem jössz!...

Dulakodás zaja. Gergő feláll, odalép az ajtóhoz, kinyitja. Áll a küszöbön, elámulva. Zsóka derekán idegen kéz! Egy helybeli legényé. Azé, akit régóta esz a fene Zsókáért.

Nem tud nem hinni a szemének: azok a mancsok a pusztá érintésükkel megszegeztelenítették az ő kiscalambjának a derekát! Pontosan tudja, mit kellene tennie: kiszabadítani a vergődő lányt, és a grimáncánál fogva kipendíteni a betolakodót.

Nem teszi. Nem teheti: a látvány – Zsókat idegen karok ölelik! – nagy, ám tétlen haragot lobbant lángra szelíd lelkében.

Megkerüli őket, a kijáratnál visszafordul, de csak egy pillanatra. Hogy kimondja:

- Válassz: ő vagy én!

5

A pince csapóajtaja a konyha padlójából nyílik. Szabó Józsi felemeli, kitámasztja, és fütörészve aláereszkedik a lépcsőn.

Odalent akkurátusan elrendezve sorakoznak a hordók. Pezseg az újbor, kivetí magából a szennyet. Szabó Józsi leveszi a kotyogót, lehajolva belehallgat a pezsgés kellemetes zajába.

Bözszi a gáztűzhelyet tisztogatja, közben mondja a magáét. Jó hangosan, hogy a férje meghallja.

– Mégiscsak beszélj vele. Az apja vagy, neked nem fog ellentmondani. Hallod?

Szabó Józsi nem hallja. Az asszony méltatlankodva emeli magasabbra a hangját:

– A család nyugalma féltem. Eddig szépen megvoltunk, ezután is úgy szeretném. Tudom, hogy te is. Ezért kell beszélned vele. Hallod, Józsi?!

Nincs válasz. Bözszi idegesen közelebb lép a pincenyíláshoz. Akkor látja: a férje furcsa pózban, mozdulatlanul fekszik a hordósor mellett.

– Na tessék! Kellett neked inni. A fejedbe szállt, leütött. Most küszködhettek veled!...

Ledobja a törölrongyot, meggy felébreszteni, talpra állítani a férjét. Föléje hajlik, rázza a vállát.

Nyílik a szája, hogy sopánkodva újra leszidja. Nincs rá ideje: hirtelen elszédül, térdre esik, eldő. Egy pillanat alatt elmúlik tőle a világ.

Lackó, a fiatalabb Szabó fiú otthon ülő típus, mert a bal karja béna, a járását csípőficam nehezíti. A szobában ül, sakkfeladvánnyal bíbelődik. Rátalál a kulcslépésre. Lejátssza a lehetséges válaszlépések tucatnyi variációját. Elégedetten hátradől a széken, aztán otthaggya a figurákat. A konyhába megy, a vacsora utáni szomjúságot oltani.

A pillantás, amit a nyitott ajtón át a pincébe vet, elborzasztja.

– Anyu! Apu!

A tőle telhető sietséggel igyekszik lefelé. Ép kezével átöleli anyját, vonszolni próbálja felfelé. Nehéz, nagyon nehéz. Zihál az erőlködéstől. Mélyeket lélegzik,

de úgy érzi, egyre kevesebb levegőhöz jut. Végül elhagyja az ereje: lehanyatlik, feje az alsó lépcsőfokon koppan.

6

Surrog a kerékpár, Gergő indulatosan nyomja-tapossa a pedált. Mintha rejtélyes, legyűrhetetlen ellenség hajszolná.

– Zsóka!... Két vasat tartott a tűzben?! Igaza van édesnek: rosszul ismertem ezt a lányt. De most megismertem!

A háborgó harag nagy felhőjén azonban átviláglik az iménti meghitt együtt-lét örömfénye. Felnyög, haragja enyhül, de megbocsátani nem tud. Még nem. Erőteljesebben, szinte dühödten tapossa a pedált.

Zsóka faluja már messze mögötte, az övé egészen közel. Még egy kanyar, és befordul az utcájukba.

Aztán a kapu, az udvar, a ház.

7

Mi ez a nagy csend? Nincs itthon senki?

Nagy fény az udvaron, a szobában, a konyhában. A pincében is. Mind a hárman ott lennének?

– Öcsém! Édes! Édesapám! Atyaisten!...

Lerohan. Öccse a legközelebb, őt ragadja meg. Egy mozdulattal kiemeli, lefekteti a konyha kövére. Utána az anyját. Közben elfogy a levegő. Fel! Teleszívja a tüdejét. Le! Az apja nagydarab férfi, de nem gond: ölébe emeli, robog fel a lépcsőn. A heverőre fekteti.

Mit és hogyan tovább?

Felváltva csapkodja a három arcot, nyomkodja a mellüket. Gyengéden, szeretettel, aggodalommal.

Múlnak a percek. Öccse végre felocsúdni látszik: kinyitja a szemét, rámereszti tekintetét a bátyjára:

– Gergő... Orvost... Hívjál orvost!...

Ez az!

Fel a kerékpárra, őrült iramban a felcserhez. Otthon van! Két szóból ért. Veszi a táskát, lohol a kocsihoz. Nem indul a motor! Gergő felordít:

– Ne vacakoljon azzal. Itt a bicikli!

A felcser még inkább tudja, minden perc számít. Otthagya az autót, elhúzza a kerékpárral.

Gergő lihegve utána. Lemarad. Járókelőkkel találkozik. Faggatják:

– Hová, hová?

– Mi történt?

– A felcser hozzátok megy? Baj van?

Gergő nem válaszol. Fut.

8

Lackó sápadtan, hátát a falnak vetve ül. Jobban van, de gyöngye, mint az őszi légy.

A felcser Szabó Bözsibe próbál életet lehelni. Nehezen, sokára, de sikerül: föleszmél, értetlenül nézelődik. Nem tudja, hol van, mi történt. Injekciót kap, aztán a felcser int Gergőnek: vigyék, fektessék ágyba.

Ekkor már kisebb tömeg az udvaron. Többeket behajt a kíváncsiság a konyhába is. Király Berti már-már otthonosan, szolgálatkészen tüsténkedik: megérinti Szabó Bözsi lábát, combtájékot.

– Nem hallottad, Gergő? Fogjad, vigyűk!

Gergőnek nincs szüksége segítségre. Félretolja a vénlegényt, karjára emeli az anyját, viszi a szobába. Két asszony velük megy, levetkőztetni a magatehetetlen beteget.

A felcser Szabó Józsi csuklóját tartja. Pulzust mér. Mérne. Elengedi a kezét. Feláll, a visszatérő Gergő szemébe néz.

A szó felesleges lenne. Gergő anélkül is érti: az apja meghalt. Ezért rogyik térdre. Tenyere az arcán, ujjai közt átszivárognak a könnyek.

A bábésmozgók megborzosognak. Pusmogás:

– Micsoda szerencsétlenség...

– Zárva a szellőző... A mustgáz benn szorult...

– Az meg hogy lehet? Józsi precíz ember volt. Lehetetlen, hogy zárva hagyta volna az ablakot!

– Mindegy, a baj megtörtént...

– Szegény Bözsi! Még nem tudja, hogy az ura...

Király Berti középen áll. Hunyorogva, de magabiztosan kijelenti:

– Én mondom: isteni szerencse, hogy Gergő korábban jött haza az udvarlásból! Így legalább az öccsét és Bözsit megmentette...

Gergőt megüti a szó. Felrémlik előtte a Zsókanál látott jelenet, amelyre ráúszik apja mozdulatlan teste a heverőn. Mindkét képet látja, agyában két szó zakatol elviselhetetlenül: apu meghalt, apu meghalt. Felnyög, tenyere alább csúszik, kibukkanó tekintete Király Berti felé sűvít: – Szerencse? Ez magának szerencse?!

A vénlegény meghőköl, kifordul a konyhából. Az udvaron visszateszi fejére, szemére húzza a sapkáját. Befelé dűnnyög:

„Hiába háborogsz, kölyök. Bebizonyítottam, hogy nem vagyok gyáva. Anyád megözvegyült, mert így akartam. És micsoda nő! Még mindig. Negyvenkét évesen. Én negyvenöt vagyok. A gyászév letelik. Utána anyád az enyém lesz!”

Könyves műhelyünk kortárs magyar írók önlexikonának kiadására készül: ki-ki maga írja magáról szócikkét – komolyan vagy játékosan. Nagy Zoltán Mihály maga-bemutatása most érkezett, közöljük előzetesen.

Nagy Zoltán Mihály

1949. április 8-án született a Beregszász környéki Nagybaktán. A frissen kistelepüléssé avanszált cselédtanyán nem volt községi hivatal, ezért Nagymuzsalyban anyakönyvezték.

Apja kislegénykorától cselédként kereste kenyerét, az ország- és rendszerváltozás után állami gazdaságban kocsiskodott. Anyja kerékgyártó- és asztalosmester lánya volt. Családszerető, gondoskodó asszony. Hét gyermeket szült, Zoltán volt a negyedik.

Többszöri, viszontagságos költözködés után, 1953-ban az anyai nagyszülők falujában, Csonkapapiban telepedtek le, azóta itt él. 1956 őszén megkezdte iskolai tanulmányait. Amint megtanult olvasni, falni kezdte a könyveket. A meséktől Jókain, Mikszáthon és Móriczon át csakhamar eljutott a kortárs írókig.

Nemcsak a könyv, a felnőttek világa is érdekelte. Ma is bámulatosnak tartja azt a bölcsességet, ami a létgondokat kibeszélő atyafiak szófűzésében nyilvánult meg. Történeteik, a faluközösség eseményeiről és a nagypolitika családságáról alkotott véleményük kitörölhetetlenül beivódott zsenge elméjébe. Később, amikor írásra adta a fejét, csakhamar érezte a belső parancsot: ezeket a történeteket meg kell írnia.

A szegénység meghatározó „élmény” számára. Ma sem képes háborgás nélkül visszagondolni arra az időre, amikor kisöccse az utcán

pityeregve boldog-boldogtalannak panaszkolt: „Nincsen nekünk kenyér se...”

Munkásélete már iskoláskorában elkezdődött, nyári vakációk idején a kolhoz szőlészetében dolgozott: kapált, kötözött, permetvizet (bordói lét) hordott. Olvasásra ilyenkor nem volt ideje, a fáradtságtól kedve se hozzá, ám ősz és tavasz között bepótolta a kényszerű mulasztást. Rádöbrent: nemcsak a művek cselekménye, hanem írójuk stílusa, a fogalmazási mód is izgalmas, érdekfeszítő. A mondatokat „szétszedve” kereste azt a rejtélyes valamit, amitől hibátlanul „működik” az írott beszéd csodája. A „kutakodás” nem sok eredménnyel járt, mégis merész elhatározásra jutott: megpróbálja művelni ezt a csodát, hátha neki is sikerül. Versekkel kezdte, elbeszélésekkel folytatta.

1963 decemberében jelent meg először írása a beregszászi járási lapban. Gyermekvers volt, ezt követően több-kevesebb rendszerességgel publikált ebben a lapban.

Az általános iskola elvégzése és többévi kihagyás után végül a dolgozók esti iskolájában érettségizett.

A hatvanas évek közepétől eljárt a beregszászi járási lap (ma: Beregi Hírlap) szerkesztősége mellett működ(ge)tő irodalmi stúdió összejöveleire. Itt találkozott először személyesen Kovács Vilmossal, Kárpátalja legjelentősebb írástudójával.

1966–67-ben az Ungvári Szőlőszovhozban dolgozott, falubeli felnőtt férfiakkal. Ami az edzett atyafiaknak meg se kottyant, számára igencsak megerőltető volt: a szőlősorokat felverő gazzal kétségbeesetten „hada-kozva” nemegyszer térdre esett a kimerültségtől.

1968-ban, nem sokkal rövid ideig tartó katonáskodása után megnősült. Két gyermekük született: 1969-ben László, 1972-ben Attila.

1969-ben elszegődött útépítő munkásnak egy munkácsi vállalatához.

A hetvenes évek elején tagja lett a József Attila Irodalmi Stúdiónak.

1974-ben visszatért a kolhozba, a növénytermesztő brigád számfejtője lett. 1976-ban sikeresen felvételizett a Munkácsi Mezőgazdasági Technikum levelező tagozatára, de egy év múlva megszakította tanulmányait.

1978-ban kinevezték a gépesített könyvelés „mérnökévé”. Munkafolyamatok, növényi kultúrák stb. kódolása volt a feladata, amibe hamar beletanult.

Mindeközben írogatott. 1979 januárjában négy verse jött a Kárpáti Igaz Szó Neon című kulturális mellékletében, augusztusban pedig a lap másik, Lendület című irodalmi mellékletében megjelent első, máig a legjobbak közt számon tartott elbeszélése *Fickó* címmel.

1979-ben felmondta kolhozirodai tisztségét, elment építőmunkásnak.

1980 táján a Balla D. Károly baráti körében meghirdetett novellapályázaton első helyezést ért el. Nem volt jelen az ungvári díjkiosztón, a cimborák nélküle fogyasztották el a díjat megtestesítő fél liter vodkát.

Kezdetől fogva rendszeresen publikált a Lendületben, 1984-től kettős keresztnévvel, hogy megkülönböztesse magát az 1944-ben nyilasok

által meggyilkolt Nagy Zoltán költőtől (a Mihály édesapja keresztnéve).

A József Attila Irodalmi Stúdió tagjaként *Érzelmes történet* című novellájával újabb pályázatot nyert, ám a díjnyertes írás csak később jelent meg, ráadásul *A remény, a remény* címmel és *Külföldi történet* alcímmel – a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége így próbálta kivédeni az árgus szemű felettes szervek retorzióját. A stúdió egyik verspályázatán *Bábu-testvéreimnek* című versével második helyezést ért el.

1986-ban írni kezdte *A sátán fattya* című regény első változatát. 1989-ben nyújtotta be az ungvári Kárpáti Kiadóhoz, ahol – valószínűleg a témája miatt – nem merték elsietni a kiadását. 1991-ben visszavette a kéziratot, és átadta a Hatodik Síp Alapítványnak, amely még abban az évben kiadta.

Balla László író, költő, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője a nyolcvanas évek második felében első prózakötetének összeállítására biztatta, amely 1988-ban jelent meg *Fehér Eper* címmel. A *szorgalom huszadik esztendeje* című novella kapcsán Balla levélben ismerte el, hogy nívója okán az írás akár a központi irodalmi lapban (Lityeraturnejaz Gazeta) is megjelenhetne, de a kárpátaljai pártbizottság napilapjában nem, mert a szerkesztőségi párttitkár vehemenssen ellenzi. A sors fintora, s egyben az idők változását jelzi, hogy négyévi elfektetés után a novella éppen egy olyan lapszámban jelent meg, amelyet Balla távollétében a párttitkár jegyzett szerkesztőként.

1989. február 26-án Ungváron megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Három hét múlva, március 19-én Zoltán a lakóhelyén kezdeményezte KMKSZ-alapszervezet létrehozását, amelynek elnökévé vá-

lasztották. Ezt követően évekig tagja volt a KMKSZ járási és megyei választmányának.

1989 nyarán felmondott az építővállalatnál, mert Balla D. Károly meghívta olvasószerkesztőnek a Hatodik Síphoz. Bő három évig dolgozott itt, 1993-ban a Pánsíp című kulturális magazin és a Kárpátalja című közéleti és kulturális lap munkatársa lett.

1990-ben Ferenczi Tihamérral közösen ún. Janus-arcú kötetben jelentek meg versei *Pírban, perben* címmel.

1993-ban megérett benne az elhatározás a *Tölgyek alkonya* című regény megírására, s hogy minden szabad idejét a feladatra fordíthassa, leköszönt a KMKSZ-alapszervezet elnöki tisztségéről.

1994-ben, Tornai József elnöksége alatt felvették a Magyar Írószövetségbe.

1996-tól 2003-ig munka(hely)nélküli, amit nehezen viselt. 2004 októberétől 2009 tavaszáig az ungvári Intermix Kiadó szerkesztője.

1999-től éveken át gyakran publikált a Magyar Napló című folyóiratban, amelynek főszerkesztője, Oláh János három ízben szerzett támogatást *A sátán fattya* újrakiadásához, 2004-ben az azonos című trilógia

befejező, 2007-ben pedig a trilógia második részének kiadásához. *A sátán fattya* 2000. évi második kiadása elnyerte az Év Könyve Díjat.

2002-ben – két évvel a Hatodik Síp megszűnése után – lapalapítást kezdeményezett. Ez lett az Együtt, amely azóta a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának irodalmi, művészeti, kulturális folyóirataként rendszeresen megjelenik, s amelynek pályatársai bizalmából 2002–2009 között a főszerkesztője volt. A hetedik évfolyam után leköszönt, azóta „csak” szerzője a folyóiratnak, valamint részt vesz az új tehetségek ápolásában.

2003-ban *Új csillagon* címmel megjelent harmadik verskötetete.

2005-től József Attila-díjas és a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

2007-ben új trilógiát kezdett írni, amelynek első része 2008-ban jelent meg *Messze még az alkonyat* címmel.

2009 után, már nyugdíjasként megírta az új trilógia második (*Fogyó fényben*, 2010) és befejező részét (*Túl a fényeken*, 2012), *Ünnep Szodomában* (2014) című regényét, jó néhány novellát, 2013-ban és 2015-ben egy-egy novellagyűjteményt állított össze *Az árnyék völgye*, illetve *Fogott figurák* címmel.

Vári Fábian László

Sikoly és sóhaj

Kutlán Andrásnak

I.

Cirkuszi sátrát az idő bontja,
a fej megbillen, lepusztul lombja.
Mérem az eget háttal a napnak:
a jelek újabb romlást mutatnak.

Ki belegondol, bele is szédül.
Itt lenn és ott fenn államcsíny készül,
a hírhozó angyal forgószele foglya,
ájultra pörgeti, pokolra dobja.

Pokolfüst bűze, korma is száll rám,
lukas tüdővel sípol a Sátán,
nyílik a föld... halottaim látom.
A verejték rám fagy. Az lesz kabátom.

II.

Ősei jogán
bolyong az ősz itt.
Valakit áltat,
valakit bűszít,
rám mutat, ágát
kínálja. Nem kell!
Itatna válogatott
szeszekkel,
arca vigyorban,
agya bekattan...
Csörtet már felém
a sebzett vadkan.

III.

Hajamnak helyén bozót, ha lenne,
fekete holló fészkelne benne.
Hollónak torka csőre lesz töltve,
aki csak hallja, lúdbőrzik tőle.
Sikoly és sóhaj a Tiszaháton.
Ezt tedd a képre, Bandi barátom.

Fekete rímek

Fekete péntek fekete ormán
 roskad a nap le feketeformán
 kivégzőosztag fekete horda
 mind hazagyávul elkullog sorba
 fekete munka fekete bére
 fekete hattyú gyászt visel érte
 fekete éjre fekete hajnal
 fekete kakas fekete jajjal
 áruló lélek fekete korma
 bánatom fojtom fekete borba.

Fekete bűnnek fekete árán
 fekete oltár újszülött bárány
 fekete szemnek fekete üszke
 fekete bojtár mire vagy büszke
 fekete szívből áradó átok
 fekete szájjal nem én kiáltok
 fekete sarkon fekete céda
 fekete keblén halok meg még ma
 fekete szűznek feketült jonha
 fekete bánat dőlj a karomba.

Fekete harang fekete délben
 fekete fátyol fekete szélben
 fekete ragya arcpirulásra
 fekete özvegy végzetes nászra
 fekete padon fekete vének
 fekete nyáltól romlik az ének
 fekete földnek feketébb gyomra
 fekete fenék tobzódnak torra
 hófehér galamb vár a kereszten
 fekete lelkem hozzá ereszttem.

Szurokfeketén ragyog a porhó
 fürdeti fiát fekete holló
 fekete század fekete óra
 kiskacsa ne szállj fekete tóra
 a legszebb szívben lándzsa nyilallik
 fekete versből tüdővér habzik
 fekete rímek hiába rínak
 lágyabb poézis kellene írnak
 fekete árnyam a föld beissza
 csak a Megváltó öt sebe tiszta.

Már ma éjjel

Tíz éve nem lelem apámat,
s anyám is bolyong öt kis éve.
Lidércfelleg nyomja a mellem,
cserepesedik holdam fénye.
Nem tudhatom, hová lehettek.
Talán magamon kívül voltam,
mikor a kocsi megjött értük.
Szólj, aki láttad őket holtan.

Nagydonbásztól Krasznójárszkgig
felszántok minden gulág-telket,
felforgatom az éjszakákat:
Laci és Márta, hol lehettek?
Felöltözöm talpig titánba,
engem többé nem vernek szájon,
foszforfáklyát lobbantok lánggra,
hogy az űrsikló rám találjon.

A csillagkapu alatt megállok,
mutassátok, mi van mögöttem?
Kuss legyen már! Az Isten lovát
egy nyíri zsivány épp elkötötte.
De ha vége a razzíának,
visszamehetek – mondják – bátran,
megláthatom, ha azt akartam,
apám s anyámat rabruhában.

Tudatom tompul, most hagy cserben.
Mellém fekszik egy céda álom:
holtapám diót tallóztat egy
szelekkel szétlőtt égi tájon,
bús szülém meg szemei nélkül
kapirgál a törött avarban:
Jaj, kisfiam, szörnyűség készül,
tudod, én megérezem, ha baj van.

Tegnapelőtt a kenyérsorban
fröcsögő szájjal nekem estek,
azt beszélték, lőttek utánad,
szaglászó kutyákkal kerestek.
Én Uram, Atyám, nem kén még az,
két karod te még emelheted.
De imádkozz, mert már ma éjjel
elkérhetik a lelkedet!

Szöllősi Tibor

Rövidkék

- A határokon túlra rekedtek a nemzet legjobb donorai.
- Minél erősebb a sovinizmus, annál betegebb.
- A tolongásban nemcsak egymás sarkát, de emberi méltóságát is tapossuk.
- Lusta emberben a vágy is csak sóhajtást szül.
- A haszontalanság a lustaság kamatja.
- Homoksivatagban is lehet fűbe harapni.
- Akkor kezdődik az öregkor, amikor elkezdjük felélni tapasztalatainkat.
- Nálam akkor kezdődnek a problémák, ha nincsenek problémáim.
- A szerelem olyan, mint a rakéta: induláskor robban, villog, tele van energiával, ám távolodva csendesül, halkul, alig lehet észlelni, majd csak a beavartak tudják, hogy létezik valahol.
- Nem az előtte tornyosuló szikla okoz gondot az alpinistának, hanem a bakancsába került kavics.
- A legmélyebb erkölcsi romlás, mikor az ember hinni kezd saját hazugságaiban.
- A szeretetből nem szabad gyököt vonni, azt csakis négyzetre emelni szabad.
- Valaha a megesett lány elesett volt. Ma már csak egy eset.
- A serény akkor is talál munkát, ha nincs semmi dolga.
- Az országhatárok a politika betegségeinek rút sebei.
- Sok embert teszünk boldoggá, amikor elmeséljük nekik boldogtalanságunkat.
- Nem biztos, ha megelőztek, le is győztek.
- Vannak emberek, kiknek öröme mások boldogtalanságából ered.
- Ebben a rohanó világban már a múlt sem az igaz, és a jövő sem a régi.
- Vannak emberek, akik igazi gazdái adott szavuknak: azt tesznek vele, amit akarnak: akkor veszik vissza, amikor jónak látják.
- A hiú ember a tükör hátlapjában is szépnek látja magát.
- Az öregségben az a jó, hogy nem kell megtanulni semmi újat, csak ismételni kell, amit gyermekkorban elsajátított az ember.
- Az ivászat egy sajátságos verseny: résztvevői – az ész és a test. Végül mindketten veszítenek.
- A hal a fejétől romlik, de mindig a farkától kezdik tisztítani, mert a fej kicsúszik a kézről.
- Amennyiben az állam felülről diktálja a tempót, az csakis induló lehet.
- Az utóbbi időben egyre gyakoribb, hogy az álarc az eredeti másolata.
- Abban a házban, amelyik fényárban úszik, nem biztos, hogy világosság van.
- A pártok gyűlésein a szónokokat bejegyzik, a hozzászólókat megjegyzik.
- Jobban ismerjük az elmúlt kort, mint a jelent. Igaz: az előbbi meg lehet magyarázni, de az utóbbit érteni kell.
- A talpnyalók pluralista véleményét a főnökük magyarázza meg.

– Van egy ötletem: szedjék össze azokat bőröket, melyekből kibújtak, és adják azoknak, akiknek nincs bőr a képükön. Tartok attól, hogy nagyobb lesz a kereslet, mint a kínálat.

– A tehetősök a négy lábú fotelt, a politikusok a hintaszéket, a vékony pénztárcájúak a három lábú kedvelik. A szegények inkább ácsorognak.

– Az ész nem akkor megy el, mikor az ember beivott, hanem amikor elhatározza, hogy inni fog.

– Szexbombát találtak a város szélén: a kivezényelt tűzszerészeket órákig hatástalanította.

– Az emlékezettel nem akkor van baj, ha hiába keresünk valamit, hanem akkor, hogyha megtaláljuk, s nem tudunk mit kezdeni vele.

– Magánvéleményt nem lehet bilincsbe vert kézzel leírni.

– Szemébe mondták az igazságot, de nem értette, mert rövidlátó volt.

– A jó politikus tudja, mi lesz tíz nap múlva. A mindennapok embere akkor tudja meg, hogy mi volt.

– Az elv a sors meghatározója, de miért van az, hogy egynehány elvtelen ember számtalan más sorsáról dönt?

– A történelmet magyarázhatják alternatívok, de a történelem nem lehet alternatív.

– A múltat úgy kell beépíteni a jelenbe, hogy legyen jövője.

– Megnyered a tömeget, ha melléd állsz, megérteted magad a tömeggel, ha közéjük állsz, elveszíted őket, ha mögéd kerül.

– Irigylem a bolondokat, mert mindig igazat adnak maguknak.

– A színesben álmodóknak gyakran szürkék a hétköznapiak.

– Az ellenzéki politikusok többsége farfekvéssel születik, és vajmi keveset változtatnak életük folyamán ezen a testhelyezeten.

– A hovatartozás tudatosulása: ébredés, gyakorlása: ébrenlét.

HUSZTNAK ROMVÁRA

HORVÁTH ANNA RAJZA

HORVÁTH ANNA KISPLASZTIKÁJA

RÉTI JÁNOS GRAFIKÁJA

MAGYAR LÁSZLÓ | TÉL

RÉTI JÁNOS | LÉDA III.

MATL PÉTER | GYÓGYÍTÓ

MATL PÉTER | AZ ANGYAL ÉRKEZÉSE

Csordás László

KVITárulkozás

(Bevezető gondolatok a válogatáshoz)

A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság, rövidebb és talán elterjedtebb nevén a KVIT, egy fiatal kárpátaljai magyar értelmiségieket tömörítő közösség, amely immár több mint egy éve létezik, működik, csiszolódik, bővül. Fontos megjegyezni, hogy tagjaink között nem csupán vers-, próza- vagy értekező szövegeket író fiatalok vannak, hanem olyanok is, akik szívesen vesznek részt a közös gondolkodásban Kárpátalja mai kulturális helyzetéről, akiknek nem közömbös az, milyenné alakul át, illetve hogyan újul meg a helyi magyar közösség kultúrája.

Mióta megalakult a társaság, kettős célt igyekszünk szem előtt tartani. Mindenekelőtt nagy hangsúlyt helyezünk havonta egyszer vagy éppen többször megtartott műhelymunkánkra, amelyen rendszerint az addig elkészült írásokat beszéljük meg, csiszolunk rajtuk, mígnem készek lesznek a publikálásra, illetve olyan témák köré szervezünk beszélgetéseket, amelyek egy pályakezdő számára megkerülhetetlenek. Ilyenek például: a vers születése, az irodalmi apagyilkosságok, az elbeszélés nehézségei, a húzás művészete stb. De ugyanilyen lényeges számunkra az is, hogy írásainkkal, véleményünkkel ne csupán a szűkebb szakmán belül találkozzon az érdeklődő: arra törekszünk, hogy megszólítsuk leendő olvasóinkat minden lehetséges fórumon (többek között iskolai látogatások, író-olvasó találkozók alkalmával, valamint az internet révén: folyamatosan új anyagokkal frissülő honlapunk a www.kvit.hu címen érhető el).

Aki ismeri valamennyire a kárpátaljai magyar irodalmat, az tudja, milyen nehezen tudott kibontakozni ebben a térségben a művészi élet, mennyit kellett várni a valóban értékes és maradandó művek megszületésére, és hogy mennyire megkésve megy végbe ma is a generációváltás folyamata. Ha valaki mégsem ismerné ezt a történetet, elég ha az M. Takács Lajos által szerkesztett reprezentatív antológia címét idézem fel számára, amely metaforikusan közvetíti az 1953-tól 1988-ig terjedő korszak kárpátaljai magyar kultúrájának hangulatát: *Vergődő szél*. Mert ha Kovács Vilmos torzóban maradt életművére, a Forrás Stúdió ellehetetlenítésére vagy a rendszerváltás utáni személyeskedésekre és az ezekhez kapcsolódó álvitákra gondolunk, ez a metafora telitalálatnak minősül.

Társaságunk azonban nem tagadja meg ezt a súlyos hagyományt. Névválasztásunkkal is azt hangsúlyozzuk, hogy az az út, melyet Kovács Vilmos kijelölt egykor, ha nem is teljes egészében, ha nem is minden mellékúttal együtt, de folytatható. A folytatás természetesen nem azt jelenti, hogy feltétel nélkül átvesszük azt a szerepet, amelyet egykor ő épített fel, vagy követői alakítottak ki maguk számára. Irodalomfelfogásunk a mai kor szellemiségéhez áll inkább közel, viszont tenni akarásunk és a kárpátaljai magyar kultúrába vetett bizalmunk hasonlóan erős, mint amilyen Kovács Vilmosé lehetett egykor. Ilyen értelemben

használjuk tőle származó mottónkat is: „...mert kezdet nincs, csak folytatás van”. Mi ebben hiszünk: ez az az eszmeiség, amely közösségbe kovácsolja a társaságot.

A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság önmagában még nem tekinthet vissza gazdag múltra: az, hogy a kicsit több mint egy év fennállás mire volt elég, aligha könnyen megválaszolható. De talán nem is ez most a legfontosabb kérdés, amire válaszokat kell keresnünk: a jövő még sok rejtett értéket és megoldandó problémát tartogathat számunkra.

Jelen válogatás a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjai által írt művekből kínál ízelítőt. Nem teljes ugyan, hiszen egy válogatás mindig hiányt hagy maga után, viszont figyelemfelkeltésnek, ígéretnek talán elég.

Csornyij Dávid

Nyomtatásügyi problémák

Szökni vágyó gondolatok
koponyám belső falán.
Ha kinyomtathatnám őket...
ötleteket,
másnaposságot,
titkokat,
nemes eszmét...
nyomtatnék érzelmeket,
ábrándozó reményt,
karácsonyt, csalódást,
nyári szerelmet.
Mindent
magamból.
Zavarják elmémet.

Kifogyott a tinta.

Shrek Tímea

A felismerés

Egyre közelebb lépett hozzám. Minden mozdulatából tudtam, mit akar. Elfordítottam a fejem, hangosan nevetni kezdtem. Őrültnek éreztem magam, szabadnak. Bármit megtehettem. Nem egy szerepből adódóan. Tiszta szívből, önfeledten, olyan mélyről, hogy azt már egészen elfelejtettem, milyen is, mikor tényleg öröm tölt el. Annyi szenvedés, annyi hazugság után még mindig kételkedtem magamban. Nem hittem, hogy én tényleg én lehetek, és senki sem vet meg érte. Amikor nem adják parancsba, hogy viselkedjek, miközben egyszerűen csak boldog vagyok. Sehol egy könnycsepp, amit akaratlanul ejtek, mert fáj. Fáj minden részem, kétségbe vagyok esve, hogy mihez is kezdjek, hogyan feleljek meg másoknak. Nem gondolkodom a világon, nem akarok jobb lenni, nem akarok elvárások alkotta bábu lenni. Nem akarok... nem akarok semmit, csak nevetni. Hangosan. Forogni, játszani és tovább nevetni.

Megfogta a kezem.

– Miért nevensz ki?

– Nem nevetlek.

– Azt teszed.

– Csak boldog vagyok. Tán nem szabad?

Azzal igyekeztem kiszabadulni karjai közül, de erősebb volt nálam. A falhoz szorított, már mindkét kezem erősen markolta, és egy mozdulattal a hátam mögé tekerte őket.

– Szabadulj ki!

– De nem engeded.

– Engedem.

– Fogod a kezem. Engedd el!

– Hagyj itt!

– Engedd el!

– Te nem is akarsz menni.

– Te meg nem akarsz, hogy elmenjek.

– Akkor maradj!

A nyalókától jobb kedvre szoktam derülni, de hiába ettem meg négyet, csak rosszabb lett. Nem elég, hogy csokoládésat kaptam, amit nem szeretek, de a pálcikája is papírból volt, tele mentvele a fogam. Az utolsót nem bírtam teljesen megenni, a közelben lévő bokor alá hajítottam. Vártam, mikor rohan oda egy kóbor kutya és kapja fel. A kutyák nem is szeretik az édességet. Általában sem, de ez más. A cigit valahogy nem kívántam.

Csak mentem előre, néztem az út szélét. Nem volt járda. Eldugott, kacskaringós utca, autók nem járnak arrafelé, így nem kellett félnem, hogy sáros leszek. Senki sem jött velem szembe. A tócsák még ebben a borús időben is fénylettek. Készítést éreztem arra, hogy belelépjek. Csak egybe, és csak egy kicsit. Úgy, mint amikor gyerek voltam. Hiába mondta édesanyám, hogy ne csináljam, de az a bizsergés, ami a gyomromban keletkezett rosszalkodás közben, jó volt. Most is ezt éreztem. Régen elfelejtett dolog, azt hittem, soha többé nem fogom újra átélni. Beleléptem ez egyikbe. Még mindig jó volt. Lassan sétáltam tovább. A tócsák egyre vonzóbbak voltak, mindegyiket meghódítottam. Nevettem. Hangosan. Az egyik kapu kinyílt, és egy nő lépett ki rajta gyermekével. A kislány úgy

négyéves lehetett. Hosszú, derékig érő, göndör sötét haja és nagy, csillogó, barna szeme volt. Rám nézett, elmosolyodott, majd hangosan kacagott. Az anyja sokáig bíbelődött a zárral. A csöplány elindult felém. A tócsa közepén álltam. Bátran lépett

a vízbe, még hangosabban kacagott, csicsergő hanggal. Megfogta a kezem. Leguggoltam hozzá.

– Nem szabad a pocsolába lépni!

– Dehogynem. Te is itt vagy.

A szemébe néztem. Rájöttem, hogy ők én vagyok.

Lőrincz P. Gabriella

Hetedik nap

Ha szorosan az
asztal lába mögé bújok,
majd Hozzád simulok,
Istenem.
Vagy a lábtörlő alá,
még nem tudom.
Csak azt, hogy
átlátsz minden
apró kulcslyukon.
Látod az epében,
vesében a követ,
a meszet az érfalon,
látod, ahogyan nő
a rák az agyban,
vagy asszonyoméhben
a gyermek.
Hát nincs miért
Előled bújni,
csak Veled.
De ha elfáradnál a
nagy munkában,
majd karomban ringatlak,
pihenj meg, Istenem.

Ámorth Angelika

A tökéletes

Magas, formás, sötét hajú és szemű nő volt, mély tekintettel, kicsi és egyenes orral és szintén kicsi, de húsos, harapni való ajkakkal. Sminkje is kifogástalan – sehol semmi felesleges vagy hiányos. Hajviselete jól kiemelte arca szabályos vonásait. Kilépett az irodaépület ajtaján, elővett egy kis tükröt, és indulás előtt még egyszer, utoljára ellenőrizte, nincs-e a külsején valami korrigálnivaló. Megigazította a haját, elmosolyodott. Fogsora fehér volt és kerekített formájú. Arcán két kis gödröcske képződött.

Hajigazgatás közben jól meg lehetett figyelni a kézfejét. Ujjai hosszúak és vékonyak voltak, mint a zongoristáké, bőre már távolról is puhának és ápoltnak tűnt, manikűrje elegáns és precíz volt, keskeny csuklóját vékony ezüst karkötő díszítette.

Hattúnyaka köré virágmintás selyemsál volt tekerve. Sötétkék rövidkabátot viselt és fekete szoknyát, melynek hossza nem volt túl kihívó, de combja formájából épp annyit mutatott, hogy megirigyelhesse őt a többi nő. Lába egyenes volt, testszínű harisnya a oldalcsíkját apró virágok ékesítették. Elegáns sötétkék őszi cipője még inkább kiemelte lába hibátlanságát.

Pici, de sietős léptekkel haladt a járdán. Egy kirakatra felfigyelve nem vett észre maga előtt egy tócsát, és belelépett. Elmosolyodott ügyetlenségén, elővett egy papír zsebkendőt és letörölte a sárpöttyöket a cipőjéről, majd továbbtipogott, maga mögött hagyva kellemes parfümillatát.

Odaért egy virágkereskedőhöz.

– Á, kisasszony! Már vártam. Egy szál rózsát, ugye?

– Igen, igen. Köszönöm.

Kifizette a virágot, és már indult is.

– Elnézést, kérdezhetek valamit?

– Csak nyugodtan.

– Kinek vesz mindennap virágot, ha nem titok?

– De, titok – suttogta összehúzott szemmel.

Nevetett és továbbment. Öt perc múlva felszállt egy villamosra. Ülőhely nem volt, de ahogy megpillantotta őt a tömeg, négy férfi is felpattant, hogy átadja a helyét. Keresztbe tett lábbal, egyenes tartással és felemelt fejjel ült. Az elsuhanó autókat figyelte, melyek a villamos lassúsága miatt igen gyorsnak tűntek. A harmadik megállónál szállt le. Gyalogolt még úgy két percet, majd egy takaros kertes házhoz ért. Bement.

A nappaliban két gyermek játszott. Az egyik hároméves lehetett, a másik valamivel idősebb. Hozzáfutottak, átölelték.

– Nagynéni, nagynéni, mit hoztál nekünk?

– Úgy vártunk már!

– Egész nap csak dolgozol...

– A mama már megfőzte a vacsorát.

– Kalácsot is süttött.

- Olyan finom csokimáz van rajta!
- Öcsi belenyúlt az ujjával és megkóstolta, azután a mama kiabált rá.
- Ne árulkodj!

A konyhából kilépett egy fiatal, duci, zsírfoltos ruhába öltözött, kócos hajú asszonyka.

– Na, szia, hugica, látom, már rád csimpaszkodtak a srácok. Nahát! Egy újabb szál rózsza?

- Ma is meglepett a titkos hódolóm.
- Igazán bemutatkozhatna már... Na, gyere vacsorázni, csak rád vártunk.
- Egy pillanat, csak lecuccolok.

Felért a szobába. Ledobta a táskát, kabátját felakasztotta a fogasra, a rózsát betuszkolta egy vázába, melyben volt már 15 szál. Kulcsra zárta az ajtót, összekuporodott és sírt.

Varga Nikolett

Fogoly

Egyedül hagytak,
az ajtó megint zárva.
Lopva öltözik a csönd
huncut kacagásba.
Lebbenti a függöny szélét,
lehelete rajta jár,
megpihen az ablaktölcön –
kulcstalan a zár.

Pák Diána

Kis hamvak

Kitágul a szív, hogy befogadjon mindent.
Félig ürítjük csak a pezsgősüveget.
Kattogó perceket stoppolunk az úton,
Hajnalig haldoklunk egy Lorca-vers felett.

Ráti Emese

Cigarettafüstben

Cigarettafüstben úszó
elmosódott arcok

emléket szívnak
kifújva felejtenek

Bakos Kiss Károly

Kijelentő mondatok

Hull a felleg, alja rozsdás.
A bodza most is illatos.
Jár a város. Csupa mozgás.
Sárga csík a villamos.

A kádvíz csendes és piros.

Kertész Dávid

Nem elég

Álmomban mécsest gyújtottam. Halottért talán. Talán magamért. Nem emlékszem másra, csak két máglyára és a két gyertyára. Az egyik elaludt. Újra és újra. Lángja saját viaszába fulladt és eltűnt. Próbálkoztam, hogy újra lángra kapjon. Nem sikerült. Az öngyújtóm, amellyel utoljára akartam fellobbantani a kanócot, belesüllyedt az olvadt gyertya maradékába. Tönkrement az is. Közben a máglyák és a másik mécses szépen lobogtak. De bármit tettem, ez folyvást elaludt. Kétségbeesetten próbálkoztam. Körülöttem emberek jártak, és szüntelen arra gondoltam, mit szólnak ezek. Hiszen álmomban annyiszor dicsértem magam, s azt, mennyire értek a tűzhez. Íme, most közöttük vallok szégyent. És már elkeseredve hajtogattam a mécses vékony műanyag borítását, de csak lejjebb és lejjebb nyomtam a kanócot. Már megégett a kezem, mikor feladtam. Azt mondtam, hibás a gyertya. Azt mondtam, túl mélyen van a kanóc. Azt mondtam, nem

az én hibám, ezt nem lehet begyűjtani. Ezt mondtam, és tudtam, hogy mindenki tudja: hazudok. Nem a mécses hibája volt, hanem az enyém. Kudarcot vallottam, és talán nem is nyerhettem volna, de olyannyira elkeseredett voltam, hogy bűnöst kerestem, a gyertyát, a műanyagot, ami olvadtan ölelte körbe a viaszt, az öngyújtót, a kanócot, bármit. Bármit, ami nem én vagyok.

Ezt álmodtam. És most talán ébren vagyok, és úgy sajnálom, úgy sajnálom minden hazugságom. Szegény kicsi gyertya becsmérést. Kínzását. Pedig már olyan kicsi volt. Oly sok égett el belőle. Nem az ő hibája volt. Kevés a lángom. Nem elég forró, nem elég élő. Nem elég...

Pusztai-Tárczy Beatrix

Hétköznapiak

Tükör és arc között
Járda és út között
Fenyves és nád között

Ruha és test között
Akarat és tett között
Gyanú és vád között

Szekrény és az ágy között
A vessző és a pont között
A kenyér és a bor között

Egy magad, egymagam vagyunk

Kovács Eleonóra

Arcmetszetek

A sofőr arcán átvonulnak a fejében cikázó gondolatok. Ő az egyetlen a buszon, akiről ez elmondható. A többiek kifejezéstelen arccal kapaszkodnak a fogantyúba, vagy kényelmesen hátradőlnek, és kinéznek az ablakon.

Mozgolódás támad. Három utas leszáll. Maguk mögött hagynak két pár összetaposott cipőt, négy leszakított kabátgombot.

A busz sofőrje a visszapillantó tükröbe néz. Összpontosít. Ez látszik az arcán. Felváltva figyeli a tükröket. Apró hibákat keres. Szabálytalanul előző kocsit, az úttestre lépő óvatlan gyalogost, síkos útszakaszt. Nehéz kitalálni a korát. Ugyanannyi eséllyel lehet huszonnyolc, mint harmincnégy éves. A homlokán nincsenek ráncok. Apró, barna szeme van. Kérdően néz az utasra. Mintha nem az úti cél érdekelné, hanem a mögötte rejlő indok. Nincs cigaretta a kezében. Az órája egyszerű. Ahogyan a ruhája is. Fekete sportnadrág, sötétkék pulóver. A visszapillantó tükrök felett játék mackók lógnak. Ismét koncentrálni. Kanyarodik a busz.

A kék kabátos néni leszáll. Felszabadul egy ülőhely. A fiú körülnéz. Az arca bosszús. Legyen boldog a lány, és üljön le. Udvarias is lehet az ember. Hetente egyszer mindenképpen.

A lány arca sminkelt. Közönyösen kibámul az ablakon. Végre kevesebb az ember. Összetaposták a cipőjét. Kis híján a körme is letört.

Újabb megálló. Felszáll két arcmetesző. Szürke ballonkabát, fekete napszemüveg. Nem illik az öltözkökhöz a zsák, amit cipelnek. A sofőr hirtelen a fékre lép. A zsák eldőlt. Nem volt bekötve. Kiborul a tartalma. A busz belsejében elszabadulnak az arcok. Egymás után bújnak ki a zsákból. A mosolyt a kín követi, az örömet pedig az elégedettség. Hamarosan csatlakozhat hozzájuk a bosszúság és a vastag smink. A ballonkabátosok munkához látnak. Mindenkit megfosztanak arckifejezéseiktől. A gondolatok elkobzására a legtöbb esetben nincs szükség. Néha az arcot is eltávolítják. Ilyenkor csak a fej marad. Benne agytekervények, jó esetben gondolatok. Bár az ilyesmi ritka. A két ballonkabátos munkája eredményes volt. Arcmetesző késeikről letörlik a vért.

A sofőr csodálkozva néz a visszapillantó tükröbe. Neki még vannak arckifejezései és gondolatai is. Ő az egyetlen, akire ez jellemző.

Elered az eső. Fiú, lány, sofőr, arc. Bosszúság és smink. Egy zsák, tele metszetekkel.

Pógyor Levente

Most jó

Kopott épületek
puttói lesik
bazzalyogva
esőben ázó figurámat...
a város éjszakába
öltözött,
nedves járdáit róva
kövekre hulló
fénytócsákba gázolok.
A bennem fortyogó
múltra
ajándékként simul
a csend gubója,
az éjszakával birkózó
hajnal hűvöse
simogat.

Marcsák Gergely

Zár

Csak ketten voltak a konyhában édesanyjával. A számlák kifizetésén gondolkodtak. Beszélni nem akartak. N. undornak álcázott beteges kéjjel szívta orrába a dohos lakás émelyítő penészszagát. Anyja azért nem beszélt, mert úgy gondolta, anélkül is értik egymást. A szülés óta olyan testrésznek tekinti N.-t, aki kiszakadt belőle, és jellemnek hívott önállósággal gondolkodni kezdett. N. sejti ezt, de nem haragszik. Jogos örültség – véli.

Jön egy vendég. Szokatlan, nem emlékeznek rá, mikor járt utoljára vendég náluk. A nappaliban a díványra ültetik, és az anya egy pohár vizet hoz az ismeretlennek. Elmondja, hogy az alattuk lévő lakásban él, majd szemérmetlenül kérdezgetni kezd a szekrény mögötti titkos ajtóról. Érdekli, kit zártak oda. Talán furcsának tűnhet, hogy másfél év után (mióta ideköltözött) csak most elégelte meg ennyire az állandó kopogást és az éjszakai segélykérő kiáltásokat.

Anya és N. egymásra néztek, majd a vendégre, és látszólag nem értettek semmit. Csak N. érzi, hogy végre valaki jó kérdést tett fel. Gyermeckori emlékei közt él a titkos ajtó. Ellenállhatatlan vágyat érez, hogy kinyissa végre. Többé

nem nyilváníthatja képzelgésnek, nem nyomhatják el a fejében más gondok, nem veszhet az elmúlt évek ködébe. Az ajtó létezik, és ki kell nyitnia.

Anyja gyenge karja nem bírta a széken tartani. Felugrott, és a vendég segítségét kérte az ódon ruhásszekrény eltolásához. A rothadozó, besüllyedt parket-ten nehéz dolguk volt. Talán öt centivel sem tolták még odébb azt a szekrényt, máris előkerült alóla egy üveggolyó. Hát persze! Az én üveggolyóm! – gondolta N. Újabb erőlködés után egy apró, bekeretezett családi fotó. Jó ég, ez meg itt volt?! Milyen régen láttam.

A szekrényt kifordították a dívány felé, és valóban, ott az ajtó. A kulcs a zár-ban. N. kinyitja, izzadó tenyerével lenyomja a kilincset, és a résnyire tárt ajtón beles. Becsapja, kulcsra zárja, és kéri a vendéget, segítsen visszatolni a szek-rényt. Az nem kérdez, segít, majd szó nélkül távozik. Anyja sem mond semmit. Úgy gondolja, anélkül is megértik egymást. Visszamegy a konyhába.

N. eleinte sokat gondolt a történetekre, de lassan érdektelenné vált. Azért néha még most is látja maga előtt: a szobában két ember ült – anya és fia. Kifejezéstelen arccal bámultak rá. A szobában nem volt egyéb bútor, csak a székek, egy asztal és egy ódon ruhásszekrény.

Pógyor Adrián

Fejben mosolygó

Van, aki fejben mosolyog.
Ismerem őt.
Cölöpökön jár
Tért ölelő
Omladékok fölött.
Rá nem hatnak korok.
Időt leplező
Arca előtt leborulok.

Ceruzával
Húz maga előtt
Írányvonalat.
Remeg a szív, a lélek.
Por nem száll fel ott,
Ahol Ő
Keresztülhalad.

Györke László

Emlékmorzsák Béniről avagy a kilenc há

Amikor a beregszászi hatos számú általánosból átkerültem a Kossuth Lajos Középiskolába, a IX. B-be osztottak be, de nem tetszett a névsor, mert senkit sem ismertem. Megkértem Lovai Attilát, az igazgatóhelyettest, ha lehet, tegyen át a H-ba, mert egy korábbi diáktársam, Szótér Jancsi nevét ott láttam. Lovai méltányolta kérésemet. Így kerültem egy osztályba Bénivel, akit korábban nem ismertem.

Egy emlékmorzsza azóta is eleven ebből a korszakból. Az orosz alaphól utálta mindenki. Erre még rátett az orosz nyelv tanára, akit Dubász Paraszának (a diákok között: Piroska) hívtak, s aki csak úgy dobálta az egyeseket („jegyinyica”), holott ilyen osztályzat nem is létezett, mert a kettes is bukást jelentett. Ráadásul úgy tekintett a magyar diákokra, mint ellenségre. Ám egy alkalommal Béni bebizonyította, hogy Piroska igazságos is tud lenni, ha akar. Vette ugyanis a fáradságot, és az óra tananyagát bebiflázta. Piroskának kerekre tárgult a szeme, aztán vigyorba kerekedett tatáros arca, megdicsérte Bénit, és ötöst adott neki a feleletre. Több ilyen esetről nincs tudomásom.

Bénivel igen hamar összebarátkoztunk, mert vele könnyű volt szót érteni. Mint később kiderült, ez az osztálycsere igen jelentősen befolyásolta sorsom alakulását. Hiszen – bár addig is szerettem az irodalmat – amikor a továbbtanulásra gondoltam, a földrajz vagy valami más, reál tárgy jöhetett volna számításba, ezt azonban hamar elvettem, mert nem szerettem a fizikát. Két évvel az érettségi előtt – akkor nekünk tizenegy osztályt kellett ehhez járni – megnyílt az ungvári egyetemen a magyar nyelv és irodalom szak. Amikor dönteni kellett, hogy végül is hol folytassam, Bénitől is megkérdeztem, neki mi a terve. Határozottan és tömören azt válaszolta, hogy természetesen magyar szakra megy. Ezután már „célirányosan” készültünk a felvételi vizsgákra.

Igaz ugyan, hogy én csak évet jártam a négyesbe, úgy alakult, hogy munkát kínáltak, és elmentem dolgozni, esti iskolában érettségiztem aztán. Persze a kapcsolat nem szakadt meg Bénivel, hiszen összejártunk. Rendszerint Tóth Dittáéknál (sajnos kedves diáktársunk igen korán, 28 éves korában meghalt) jöttünk össze az akkori Vörös Partizán (ma Tamás Mihály) utcában.

A másik rendszeres találkozóhely Drávai Gizi néninél volt, ahol az élet mellett főmenüként az irodalom szerepelt az étlapon. Gizi néni nekem magyartanárom volt még a hatos iskolában, de nagyon szerette Bénit, őt is „kölykömnek” tekintette. Annak idején Béni vitte el Gizi néninek a *Tiszta szigorúság* című antológiát. Gizi néni általában őrjöngésben tört ki, ha valami nagyon tetszett neki. Innentől lehet datálni Beregszászban, majd Kárpátalja-szerte a Váci Mihály-kultuszt. (Később, már özevegként járt Gizi néninél Váciné, én is itt találkoztam vele, sajnos a költővel nem sikerült.)

Gizi néni azt is vállalta, hogy felkészít bennünket az egyetemi felvételi vizsgákra. Négyen jártunk oda: Béni, Punykó Mari, Orbán Évi és én. Hárman be is kerültünk első nekifutásra, csak Orbán Évinek nem sikerült.

Nagyszöllösön felvételiztünk az Ungvári Egyetemre. Néhány hónapig együtt is laktunk albérletben Ungváron Bénivel és még egy beregszászi magyar sráccal, Hordonka Pityuval, aki biológiára járt. Aztán nekem sikerült kollégiumi pótágyat szerezni. Ez azt jelentette, hogy a négyszemélyes kollégiumi szobába, ahol eleve öt ágy volt, betettek még egy csóágyat, „roszkladuskát”. Pontosabban én vittem hazulról, csak megengedték, hogy azon aludjak. Nekem kellett elsőnek kelni, hogy mire a többiek mozgolódni kezdenek, a pótágy már össze legyen rakva. Este meg addig nem fekettem le, míg mindenki nyugovóra nem tért.

Ha jól emlékszem, másodikosok voltunk (1966), amikor Béninek az az ötlete támadt, hogy indítsunk lapot, ahol saját írásainkat helyeznénk el. A publikálási lehetőségek annyira korlátozottak voltak, s az írásokat annyira árgus szemekkel vizslatták a főszerkesztők – hiszen pártlapok voltak valamennyien –, hogy reménytelennek tűnt a rendszeres publikálás. A Kárpáti Igaz Szó akkor napilap volt, de nem önálló, gyakorlatilag az ukrán Zakarpatszka Pravdának volt a tükörfordítása. Csupán egy-egy önálló cikk, vers, tematikus oldal jelent meg benne hébe-hóba.

Irodalmi önképzőkört (a Forrás Stúdió közvetlen elődje) is létrehoztunk az egyetemen, melynek természetesen Béni volt a vezetője. Már ezt sem nézték jó szemmel az egyetem „fura urai”. Hát még mikor megjelent az Együtt!

Béni idősebb testvérei, Jenci és Árpí zenészek voltak, sokat turnéztak a filharmóniai zenekarral, s ilyenkor „megszálltuk” a városközpontban lévő egy helyiségből álló „szolgálati lakásukat”, ami nem volt más, mint egy sötét lyuk, hiszen egyetlen kis ablaka a világítóudvarra nézett. Ott készültek az első Együtt számok. Írógépen, indigóval sokszorosítottuk. Jómagam is legépeltem egy-egy példányt jó párszor. A kötést maga Béni végezte, a könyvkötészetet édesapjától tanulta, aki profi szinten űzte ezt a mesterséget. A sötét lyuk ilyenkor megélénkült, fényes lett. Itt főztünk először életünkben makarónit. Fogalmunk sem volt a módszerről, így alaposan túlfőztük, puliszka lett belőle.

Béni szigorú, de igazságos kritikus volt. Ő ösztönzött arra, hogy a novellakísérletezés mellett próbálkozzak könyvismertetéssel, sőt akár kritikával is. Így aztán vettem a bátorságot, hogy írjak Lusztig Károly akkoriban megjelent, *Hajnalka kitisztul* című kötetéről, mely elsősorban publicisztikai írásokat, riportokat tartalmazott. Ugyanis novellaszerű írásai is a publicisztika szintjén maradtak. Magyarán, hiányzott belőlük maga a szépirodalom, a katarzis. Lusztig Károly akkoriban a Kárpáti Igaz Szó egyik főszerkesztő-helyettese volt, írásait bírálni nem volt éppen taktikus megmozdulás, persze ezzel az akkori diák nem sokat törődött. Mint később kiderült, nem is tettem vele keresztbe magamnak, mert arról Balla László, a főszerkesztő gondoskodott. Bár engem nem támadott a sajtóban, mint tette azt később Bénivel, Fábián Lacival, Fodor Gézával, Zselicki Józival, de amikor korábbi ígérte – hogy felvesz a lap munkatársának – tette kellett volna váltani, közölte, most nem tud felvenni. Majd talán később. Ez a később sose jött el. A mai napig nem tudom pontosan, miért lettem szálka

a szemében, csak sejtem. Nyilván már az is közrejátszott egy ilyen döntésben, hogy egyszerűen ahhoz a csapathoz tartoztam, melynek szellemiségét Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Béni határozta meg.

*

Még ungvári diákként gyakran összejártunk, a nihilben kellett hogy valahová tartozzon az ember. Eleinte Balla Gyula és Béni albérletében jöttünk össze – akkor még csak néhányan –, a mostani Petőfi téren (akkor még „Vozjednannya” volt). Itt tanított meg Gyula igazi lecsót készíteni. Ma is az ő receptje szerint főzöm, a családom nagy-nagy öröme. Később egyre gyakrabban fordultunk meg Kovács Vilmosnál a „proszpekten”, aki sose mondta, hogy most épp nem ér rá, vagy zavarjuk. Még az is előfordult, hogy nála aludtunk. Ittük a szavát, a magam részéről irigykedtem is egy kicsit, hogy mi mindent tud. Sokszor olyan magasröptű polémia folyt közte és Béni között, hogy csak tátottuk a szánkat.

Amikor Fodó Sándor az egyetemre került, egyáltalán nem a szokásos tanár-diák viszony alakult ki köztünk, hanem baráti. Persze a vizsga, az más volt. Arra mindenki úgy készült, mintha azon múlna az élete. Nem hozhattunk szégyent Sándorra. Az ő lakása is találkozóhely volt akkoriban.

Aztán később Béninek – már nem emlékszem pontosan, kivel – Ungváron a Minaji utcában egy régi családi (paraszt)házban volt albérlete. Ez a ház is találkozóhely volt. Ide már azok jártak, mint például Tóth Pisti, akik jóval később lettek egyetemisták. Egy alkalommal szilaj jókedve volt a társaságnak, Fodó rászólt Tóth Pistire: „Mi vagy te, tótágas?”

*

A diplomavédés is érdemel egy-két szót. Jómagam Moldovával foglalkoztam (akkor még azt hittük, a mi emberünk). Nem is volt semmi probléma. Béni Kárpátalja művelődéstörténetének egy fejezetéről írt (már akkor, ha jól emlékszem, a két háború közötti időszakkal foglalkozott). Témavezetője Vaszócsik Vera volt, akiről mindenki tudta, hogy téglá. Meg is lett az eredménye, hiszen bár Béni rengeteg eredeti forrást használt, melyek mindegyikét témavezetője sem ismerte, mégsem hagyták, hogy jeles legyen a munka. Ha jól emlékszem, a védésen folyton a szerző irredenta beállítottságát firtatták. Aztán addig csúrték-csavarták, míg négyest kapott.

*

Én az egyetem után falusi tanító lettem. Sose felejttem el, amikor megjelent az ominózus Balla-cikk, az *Elidegenedés* (vezércikként hozták le, aláírás nélkül, de mindenki tudta, kinek az „alkotása”). Beregszászban a Méhes-palota előtti újságosnál Béni vásárolt vagy tíz Kárpáti Igaz Szót. Ott helyben elolvastuk. Az, hogy támadta, a kommunizmust építő társadalom ellenségének kikiáltott Bénit, Fábiánt, Zselickit, Fodort, még csak elment volna, hiszen ez volt a „blabla”. Hanem elméletét, a támadás alapját csalásra, hamisításra építette fel: hiszen például Fábián Laci egyik versének inkriminált részletét meghamisította, s ezt bírálta eszeveszettül (halk szavú – halszavú?????).

Akkor Béni még Kovács Vilmossal a Kárpáti Kiadóban dolgozott szerkesztőként. Arra pontosan ma már nem emlékszem, hogy ezt követően, vagy pedig a

Tiszatájban megjelent (szintén Vilmostal közösen írt) tanulmány után menesztették mindkettőjüket a kiadótól. Tény, hogy ezután nem sokkal (1971 novemberében) Bénit a nyavalyái ellenére besorozták katonának. Mint utóbb kiderült, amolyan büntető intézkedés volt ez is, akárcsak Fábiánnal szemben. Engem 1972 májusában bűjtattak angyalbőrbe. A kapcsolatot katonaként is tartottuk. Később mesélte Béni, hogy Dnyepro dzerzsinszk nemcsak azért volt borzasztó, mert teljes gúzsba kötötték az itt szolgálókat, hanem a környezetszennyezés miatt is. Narancssárga, piros volt szinte állandóan az ég, a rézpor finom szemcséi ellen nem volt menekülés.

Amikor 1973 májusában leszereltem (én Isztrában, Moszkvától 70 kilométerre „szolgáltam”), az ungvári repülőtéren szálltam le. Fodóhoz vezetett első utam, aki először meglepődött, de mint mindig, nagy szeretettel fogadott. Kaptam tőle egy tiszta zoknit, sajnos civil ruhát nem tudott adni, így kénytelen voltam még pár órát mundérban utazni Beregszászig a vonaton. Sose felejttem el, az állomáson nemcsak Béni várt, hanem édesapja is. Jenci bácsi, persze, rögtön elsütött néhány viccet, amitől azonnal jobb kedvre derültünk.

A hetvenes éveknek ezt a szakaszát nevezhetném akár a nihil évtizedének is. Engem visszahelyeztek a haranglábi iskolába. A személyi igazolványomat még nem kaptam vissza, de ki kellett járnom, bár már nem volt tanítás. A kijárási önmagában nem okozott volna problémát, ám annak idején az államhatárhoz közeli néhány kilométeres sávot határzónának nyilvánították, ahová csak engedéllyel lehetett belépni annak, aki épp nem ott lakott. Harangláb a zónába esett, elvileg engedély kellett volna, de azt nem adták, hiába dolgoztam ott. De hát nemhogy engedélyem nem volt, még személyim sem, csak a katonakönyvem. Ez a munkáltatót nem érdekelte, ki kellett járni, punktum. Sose felejttem el, egy ízben hazafelé jövet Mezőkaszonynál a határőrség megállította a buszt, két fegyveres jött ellenőrizni az iratokat. Persze engem kiszúrtak, mert nem volt papír. Hiába magyaráztam a kiskatonának, hogy munkából jövök, nem érdekelte, rám fogta a géppisztolyt, s kitessekelte a buszból. (Mindez 1973 júniusában!) A busz elment, engem ott tartottak, még jó, hogy bilincset nem raktak rám. Kérdezem a katonától, mit szándékoznak velem tenni. Azt mondja, majd ha jön valaki, aki ismer, akkor kiválthat. Fél óra elteltével jött egy kaszonyi ismerősöm, aki „kiváltott”, s szélnek eresztettek. Mehettem, ahová akarok, csak a határ felé nem. No, itt voltam tíz-egynéhány kilométerre Beregszásztól, de a legközelebbi busz csak másnap jött volna. Fogtam hát magam, elindultam a szomszéd faluba, Zápszonyba a vasútállomásra.

Hát ilyen „barátságos” légkör uralkodott akkoriban Kárpátalján. Béninek leszerelése után Kovács Vilmos öccse, Miklós „szerzett állást”. Miklós volt a mozi igazgatója, s mivel egy kertmozi is volt Beregszászban, Bénit mint kertészt alkalmazta. Persze nem annyira a kereset miatt, mert az „bagó” volt, hanem azért, hogy ne molesztálja („csesztesse”) a hatóság. Később egy munkácsi fogyasztási szövetkezet vándorfényképésze lett. Ebből az időszakból való a mondókája: „Fotográf Benedek, házhoz menedek.” A beregszászi öreg házban – ahol nem volt vízvezeték – hívta elő a filmeket, másolta a képeket. Színes fotózással is kísérletezett, de a szűkös lehetőségek miatt akkoriban ez nagy kockázattal járt. Ebben az időszakban épített (saját két kezével) a házhoz egy

kuckószerű toldást, hogy legyen hol tartani a könyveit. Fábián Laci is ez idő tájt szerelt le, a vasgyárban helyezkedett el dekoratőrként. Szépen rajzolt, írt. Annak idején szinte állandó vendégek voltak nálam, a Görbe utcai legényszámban Béni, Laci meg Czébely Lajos.

(Egy alkalommal akkora eső esett, hogy csak gólyalábon lehetett száraz lábbal bemenni a házba, s ez alkalommal Jenci bácsi is megtisztelte kilenc négyzetméteres hajlékomat. Félcipőben volt, nem kockáztathattuk, hogy beázzon a lábbeli, felkaptam hát a hátamra az egyáltalán nem súlyos öregembert.)

1976 első fele már a készülődéssel telt. Béni gavallér volt, hiszen kedvenc írógépét, az Optimát nemes egyszerűséggel nekem ajándékozta. Miért is vinne magával Magyarországra Kárpátaljáról egy magyar írógépet? – mondta. (Én aztán 1989-ben hasonló meggondolásból ugyanazt a gépet Horváth Gyulának ajándékoztam, aki csetfalvi születésű sorstárs volt: alattam járt egy évvel az egyetemen, verseket is írt, de nem tartozott az „elithez”. Együtt katonáskodtunk, majd ő Mezőkaszonyban tanított, oda is nősült.)

Az udvaron szinte állandóan égett a tűz: heteken át égette a szemétté vált papírokat. Volt ebben valami szimbolikus, s ettől kicsit elszomorodtunk mindannyian, akik így vagy úgy részt vettünk a készülődésben.

Biciklivel hazai tájakon

Béni rajongásig szerette a természetet, a hazai tájat. Számtalan alkalommal pattantunk biciklire, s elindultunk csak azért, hogy szabadabban érezzük magunkat. Jobbára Nagyberég felé vettük az utunkat, s Kígyóst elhagyva, amikor felértünk a beregi dombra, Béni megállt: „Táj, ez táj” – mondta. Balra terült el a Szernye-mocsár, tiszta időben el lehetett látni Gátig, Munkácsig. (Sőt, később a „tésztagyárat” is lehetett látni, amely Munkács alatt épült. Radar vagy lokátor volt, csak a néppel próbálták elhítenni, hogy hatalmas monstrum „makarónigyár”. A Szovjetunió széthullása előtt a népharag miatt nem is fejezték be a hadi objektumot.) Jobbra dimbes-dombos volt a táj, erdő, szántó, szőlő, rét váltotta egymást. Hosszú dombon vezetett az út kilométereken át, míg elértük Nagybereget. Ha továbbmentünk, Beregen túl néhány kilométerre újabb szép erdő csábított barangolásra, gombázásra. Ennek a határában volt a beregi mesterseges horgásztó, egyik kedvenc kirándulóhelyünk. Lehetett fürödni, az erdő szélén tüzet raktunk, süttöttünk-főztünk. Itt készítettem bográcsban életem első és eddigi legjobb gombapaprikását. Ha továbbmentünk egyenesen kelet felé, akkor Alsó- és Felsőremetén át juthattunk el Komlóra, Szilcére, Dolhára. Ha balra letérünk, akkor Beregújfaluban, szülőfalumban kötöttünk ki. Emlékszem, egyszer Dolhára is elbicikliztünk, ahol lefényképeztük a Rákóczi-szabadságharc dolhai csatájának emlékművét, melyet a hálás ruszinok állíttattak a kuruc hősök emlékére. Próbáltunk utánajárni, hol zajlott vajon a csata.

Mindenhová biciklin mentünk kisebb-nagyobb csoportokban, hárman-négyen. Két nagyobb túra is elevenen él bennem: az egyiket még 1966 nyarán

tettük hármasan: Szabolcs bátyámmal, Bénivel. A kerékpárok közönséges hétköznapi, jobbára ócska szovjet bringák voltak. Béninek volt egy kétszemélyes sátra olyan műanyagból, mely alatt a hegyekben a nyár közepén is meg lehetett fagyni. Első hálóhelyünk a Beregszásztól 63 kilométerre lévő Huszt alatt volt a Tisza-parton. A kavicsos parton állítottuk fel a sátrat. Tűzrakáshoz a fát a Tiszából fogtuk ki. Büszkéek voltunk rá, hogy vizes fával is tudunk tüzet rakni. Ez aztán elbizakodottá tett bennünket. Másnap Ökörmező közelében esteledett ránk. A Nagygölgye ott már ugyancsak szűk: a folyó és az út mellett csak ritkán akadt egy-egy veteményesnek, kaszálónak, rétnek való lapos hely. Megdézsmáltunk egy krumpliföldet (összefutott a nyál a szánkban: milyen jól fogunk mi ebből csemegézni). Aztán jött a meglepetés: a száraz fenyőgallyak egy pillanat alatt ellobbantak, a vastagabb ágak viszont ettől nem voltak hajlandóak tüzet fogni. Amíg tartott a gyufánk, addig próbálkoztunk – hiába. Szégyenszemre az erdő szélén nem tudtunk tüzet rakni. Már azt hittük, éhen kell lefeküdnünk, mikor Béni elővett a tarisznájából egy szelet vajas kenyeret. Azt elosztotta, így bírtuk ki pitymallatig. Fel is keltünk nyomban, ahogy világosodott, mert olyan kutya hideg volt a sátorban, hogy gyakorlatilag nem aludtunk semmit. Összekaptuk hát magunk, s elindultunk Ökörmező felé. Az első emelkedő előtt Béni újabb meglepetéssel szolgált: elővett egy „csékuskát” (negyedliteres vodkásüveg), azt meghúztuk, aztán „lóra” pattantunk. Akkoriban nem szerettem a vodkát, de ez annyira jólesett, átmelegített, erőt adott. Kellott is az erő, hisz úgy tűnt, mintha mindig dombnak felfelé mennénk. Pedig akkor még nem is sejtettük, mekkora út vár ránk aznap. A következő pihenőnél ugyanis kiderült, hogy Béni elfelejtette magával hozni a gyógyszerét (vagy elfogyott, már nem emlékszem), amit aznap kellett volna bevennie. Azt nem tudom, mire szedte, de nem volt mit tenni, tudomásul vettük, hogy aznap 130 kilométer tekerés vár ránk. Mit mondjak, Munkács és Beregszász között már sokszor leszálltunk s gyalogoltunk egy kicsit, mert már nem bírta a fenekünk a bicikliülést.

Egy másik biciklitúra is emlékezetes. Akkor is hárman mentünk, a harmadik ezúttal Sari Jóska volt Viskről. Az útvonal Volócig ugyanaz volt, mint a korábbi alkalommal. Volt nálunk egy térkép, mely nem is az volt, hisz nem „karta” (térkép) volt ráírva, hanem „szhema” (séma). Úgy tűnik, ez az ellenség megtévesztésére készült, ugyanis szerepelt rajta egy országút Volóc és Munkács között. Gondoltuk, miért mennénk egy nagyobb kört Alsóvereckén, Polenán keresztül, hisz így megspórolhatunk jó pár kilométert. Elindultunk hát a térkép szerint. Alig tettünk meg 6-7 kilométert a Latorca (legalábbis akkor még azt hittük, később néztem utána, hogy az a folyó valójában a Vecse volt) völgyében, az út egy rozoga hídon vezetett át a folyón. Ez már kicsit gyanús volt, de a nyomokból ítélve használták ezt az utat. Mentünk hát tovább. A következő híd már meg sem volt, csak a helye. Nagy teherautók azonban áthajtottak a túlpartra, hisz a folyó nem volt mély, mi magunk is átgázoltunk rajta. Egyszer, kétszer, aztán még vagy hússzor. (Erről is van képünk.) „Ismerd meg hazádat!” – mondogatta Béni, meg hogy „Íme, a köztársasági rendeltetésű országút.” Kétségtelen, ha nem így történik, szegényebbek lettünk volna egy (kellemesnek éppen nem mondható) élménnyel.

Azt a következtetést vontuk le, hogy egy háború előtti térkép alapján készült a „szhema”, amikor az út még valóban járható volt, s hidak íveltek át a Vecsén. Azóta nem jártam arra...

S. Benedek András

A gens fidelissima: a ruszinok*

S. Benedek András (1947, Munkács–2009, Budapest) művelődéstörténészként elsősorban szülőföldje kultúrhistóriáját kutatta. Kismonográfiái és esszékötetei a kilencvenes évektől sorra jelentek meg. A munka során egyre inkább körvonalazódott, hogy a kárpátaljai magyarok történelme, sorsa számos ponton összefonódik a ruszin testvérnépével. Miután az ekkortájt magára találó magyarországi ruszin közösség rendezvényein több alkalommal is tartott előadásokat, felkérést kapott a kanadai Hunyadi Mátyás Öregcserkész Munkaközségektől egy hiánypótló ruszin kismonográfia megírására. A könyv 2001-ben jelent meg Igor Kercsa fordításában ruszinul, majd két évvel később kiadásra került az eredeti magyar szöveg is.

Az alábbiakban három részletet közlünk a kötetből. Az első két szakasz között az író rövid földrajzi alapvetést követően sorra veszi a ruszin nép etnogenezisének különböző legendáit, elméleteit. A második idézett fejezetben a tényekből kiindulva viszonylagos szubjektivitással kísérletet tesz saját koncepciója kialakítására. A könyv a továbbiakban sorra veszi a hányatott sorsú ruszinság történelmét, kitérve a stabil alapot adó görög katolikus vallásra és a kulturális törekvésekre. A végül idézett zárófejezetben utat mutat a további kutatásokhoz, elénk állítva a ruszin nyelv és kultúra revitalizálásában fontos szerepet játszó írók és tudósok jó példáit. Munkája a mai napig nagy jelentőségű az anyaország nélküli kisebbség és az őket megismerni szándékozó többség számára egyaránt.

Stumpf-Benedek Anna

Előszó

A Duna-medencében a magyarokkal szinte a kezdetektől együtt élő valamennyi nép és nemzetiség közül a ruszinok sorsa a legsajátosabb. Sohasem volt önálló államiságuk, bármiféle területi elhatárolódásuk. Nemzeti identitásukat, önálló entitásukat *görög katolikus vallásuk*, a korábbi irodalmi nyelvteremtő kísérletek kívülről szorgalmazott kudarc után egymáshoz közel álló *nyelvjárásaik*, gazdag és színes szellemi és tárgyi *néprajzuk*, valamint a sok évszázados magyar–ruszin együttélésből fakadó *történelmi tudatuk* határozza meg.

A később pánszlávizmusként definiált moszkovita gondolat kezdettől a kisebb szláv népek felszámolására, közös akolba terelésére törekedett. Legkivívóbb példája ennek a nem is oly kicsiny, közel ötvenmilliós ukrán nép, amely a történelem sorsfordulóin a lengyelekkel és a törökökkel folytatott élethalálharcra során rossz helyen talált szövetségesre. A „testvéri” orosz nép ugyanis

* Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzata, Budapest, 2003

önálló nemzeti létét is elvitatta, nyelvét betiltotta, és a kormányzóság török uralom alól felszabadult területére előszeretettel telepítette az orosz parasztok millióit. (A birodalmi szándék logikája, úgy látszik, mindenhol egyforma. Bécs is elsősorban németeket – azok hiányában szlovákokat, szerbeket vagy oláhokat – telepített mind az elkobzott Rákóczi-birtokokra, mind a török alól felszabadított délvidéki területekre.)

Ne feledjük: ez nem kelet-európai sajátosság! Ekkortájt hajtott fejet az angol kultúrfölény (és nyelv) előtt Skócia, Wales és Írország is (Franciaország „felvilágosodásnak” álcázott nyelvi sovinizmusáról nem is szólva!). A legkiválóbb ukrán (kisorosz!) író, Gogol is orosz nyelven írta nagyrészt az ukrán népi epikus hagyományokra, mitológiára épülő elbeszéléseit, novelláit.

A nagyorosz 'egységesítő' szándék már a 18. században, a cári orosz borvásárló bizottság tevékenysége kapcsán, majd József nádor felesége, Alekszandra Pavlovna nagyhercegnő (Pál orosz cár lánya) korai halála után az emlékére épített ürömi pravoszláv templom mindenkor Oroszországból érkező papja tevékenységében jelentkezett, de tetten érhető a pravoszláv gondolatot képviselő bécsi lektorok, tanácsadók munkájában is, akik a ruszin tankönyvek egész sorát „igazították” át elkötelezettségük szellemében. Teljes erővel azonban a reformkor utolsó éveiben, a szabadságharc idején, majd az abszolutizmus éveiben jelentkezett az anyagilag is támogatott nagyorosz szándék. Ez a mozgalom, amely a „muszkavezető” Dobrjanszki Adolf tevékenységében a legtettenérhetőbb, néha kijeji, tehát ukrán színezettel is gazdagodott. Sajnos, a már komoly értékeket felmutató ruszin kultúra megsínylette ezt az agresszív kampányt. A XIX. század legkiválóbb ruszin költője, Alekszandr Duhnovics, a ruszin nemzeti himnusz szerzője, 1856-tól maga is oroszul kezdett írni. A fehéregyházi csatatéren felállított emlékoszlop készítésekor alig találtak írástudót, hogy a Petőfi-vers néhány sorát lefordítsa ruszinra.

A ruszin értelmiség fél évszázados késéssel, a századfordulón talált vissza népéhez. Ekkor azonban a „guruló rubelek” a vallás oldaláról indítottak támadást: Máramaros egyes vidékein, elsősorban Iza környékén, Kijevben 'kioktatott' papok terjesztették a schismát, a pravoszláv vallásra való áttérést. Ez a mozgalom azonban, bár a két világháború közti csehszlovák hatalom erősen támogatta, a szovjethatalom pedig egyeduralmukodóvá tette, megtört a hitéhez ragaszkodó papság és a ruszin nép ellenállásán.

A kommunizmus bíbor álruhájába öltözött pánszláv sovinizmus nemcsak a görög katolikus vallást, de a ruszin nyelvet, a ruszin önelnevezést is betiltotta, tűzzel-vassal irtotta az ún. folklorizmust, a Kárpáti Könyvkiadó buzgó lektorai újrakiadásakor szorgalmasan átírták nagyukránra a legjobb ruszin regényeket, a szaktudomány legalapvetőbb szabályait megszegve ukrán átiratban jelentek meg a folklórgyűjtemények, stb.

A szovjethatalom természetesen az évezredes magyar-ruszin barátságot is igyekezett megbontani. Tudományos tételek rangjára emelték az addig csak sarkatánok által képviselt, népetimológias történeti legendákat, s minden monográfia vagy akár politikai brosúra alaptételévé vált az „ezeréves elnyomás”, a magyar uralkodó osztálynak a kárpátaljai őslakosság ellen követett népelenyomó politikája!

A most újraéledő ruszin identitástudat legjobb képviselői azonban pontosan tudják, hogy e két nép (s valamennyi Duna-medencei nép) sorsa közös.

Rákóczi hű népe – bár oly sokan és oly sokszor szerették volna – sohasem ingott meg a magyar testvérnép iránti hűségében, még az első bécsi döntés és Kárpátalja visszacsatolása közt eltelt rövid időszakban is elsősorban a hegygerincen túlról érkezett szics-gárdisták (s természetesen az ellenérdekelt német vagy éppen román politika) szították az ellentéteket. Maga a ruszin nép a görög katolikus egyház vezetésével megőrizte szellemi autonómiáját, amely Teleki Pál kiállításának köszönhetően rövid négy évig valódi autonómiává vált, e nép első politikai megszerveződésévé. Ezen a közigazgatási egységen belül a jog- és érdekvédelmi küzdelmek sohasem közelítették meg az antagonisztikus ellentétek határát.

Az elmúlt másfél évszázad, s különösen az elmúlt ötven év azonban nem múlt el nyomtalanul a ruszin nép életében. Mivel a pánszláv propaganda miatt a reformkorban már-már megvalósult nemzetté válás folyamata megtört, az irodalmi nyelv kialakítása sem teljesedett ki, s nem születtek meg a nemzeti kultúra alapkönyvei (szótárak, monográfiák, folklórgyűjtemények stb.), igen erős a moszkvai példán iskolázott nagyukrán gondolat eszköztára. Ma Kijev (bár fogcsikorgatva beletörődik a ruszinság létezésébe) – elsősorban a saját korábbi árulásukat igazoló helyi képviselőik segítségével – kétségbe vonja az önálló ruszin entitás létezését, hivatkozva a közös irodalmi nyelv és kiteljesedett szellemi kultúra (nem utolsósorban általuk okozott) hiányára, s a történelem és társtudományainak ezen a tájon igen ingoványos talaján akrobatikus bizonyítási mutatványokkal próbálják meghamisítani a ruszin etnogenezis tényeit, bizonyítékait. A belső és nemzetközi nyomás hatására mindenesetre elhangzott az az ígéret, hogy a 2001-es népszámlálás ívein szerepelni fog a ruszin önmeghatározás is. Ebben a régióban azonban nemcsak az ígéretek, de a múlt tényei sem mindig bizonyosak.

Ennek a történelem országútjára vetett kis népnek önnön léte igazolásában elsősorban saját hagyományaihoz kell visszatalálnia. Gyökerei erősek, épek, és mai feladatuk nem reménytelen az etnikai reneszánsz és regionalizmus korában.

A ruszinság történelmi sorsa nem mindennapi, s nem mindennapi tanulságokat hordoz. Tanulságokat, amelyek valamennyi Duna-medencei nép számára hasznosak lehetnek.

(...)

Új szintézis felé

(...) a ruszin etnogenezis eddigi historiográfiája számos nyitott kérdést hagy megválaszolatlanul. Ugyanakkor a (külső politikai motivációktól mentes) ruszin hagyománytudat beépítése a nemzeti identitás fogalomrendszerébe sürgető feladat. Ennek a tudatnak magába kell fogadnia a megélt történelem teljes szellemi-kulturális hozadékát, az itt élő népekkel közös sors tanulságait, s mindazt, ami konkrét adatokkal, statisztikákkal leírhatatlan – egy kis nép létének-megmaradásának a reáliakon túlmutató, már-már mitikus belső ösztönzőit, önmeghatározó szándékát.

Ennek érdekében a ruszin történelmet kutatóknak nem kell visszarettenniük az úgynevezett kényes kérdésektől sem. Helyükre kell rakniuk a szinte már gépiesen ismételtgetett, evidenciaként elfogadott képzeteket, meg kell

határozniuk a romantika által felvetett mondák történeti-helytörténeti, illetve irodalmi-kulturális szerepét, arányát. Számot kell vetniük azzal is, hogy a tudósok többsége által ma képviselt álláspont minden meggyőző ereje ellenére is pontosításra szorul. Ami a beköltözéses elméletet illeti, *némi kételyt ébreszthet bennünk az asszimilálódott és beköltözött népességelemek jelenlétének két évszázados átfedése.*

Az is elgondolkasztató, hogy a kutatók az interdiszciplinaritás jelentőségét hangsúlyozva kiemelik, hogy, a két lakosságelem *genetikailag* nem azonos. Valójában a kérdéskör ma már valóban több tudományágat felölelő elemzése a genetikát a gyakorlatban nem vonja be a vizsgálat körébe. A Keleti-Kárpátok lakosságának genetikai jellegzetességeivel Kiszely István nagyszabású, szintetizáló antropológiai munkájának (*A Föld népei*) Európa c. kötete foglalkozik. A genetika és antropológia szoros összefüggését talán nem kell magyaráznunk. Az antropológia a külső jegyek (szem- és bőrszín, fejforma, testmagasság stb.) mellett az alapvető géntípusok gyakoriságát is vizsgálja. Legközérthetőbben talán úgy fogalmazhatnánk, hogy a genetika azoknak az embertípusoknak a belső törvényeit tanulmányozza, amelyek külső jegyeit az antropológia rendszerezi. Bár Kiszely István forrásai nyilvánvalóan orosz és ukrán monográfiák, így a fordításnak köszönhetően terminológiája kicsit bizonytalan, adatai egyértelműek: a környező szláv és nem szláv lakosságtól eltérően a Kárpátok mindkét oldalán embertanilag alpi-dinári típusú lakosság található (az ukránság túlnyomó része a dnyeperi-kárpáti típushoz tartozik). A tény kérdéseket indukál, a kérdések pedig válaszokat. Tudjuk, hogy itt laktak a mai délszlávok egyes csoportjainak elődei, az ősi *karvatik*, akiket később *fehér horvátoknak* neveztek s akiknek létezését valamennyi történészi csoport elfogadja.

Csak hipotetikusan: fogadjuk el, hogy a kárpáti régió mai szláv lakói e fehér horvátok utódai, akik azonos sajátosságaik megőrzése mellett két irányban fejlődtek. A keleti oldal lakói közeledtek az egységesülő ukrán nyelvhez és kultúrához, míg a déli, délnyugati oldal lakói – a velük származástaniilag azonos túloldali lakosság – számban túlnyomó és a beköltözéses elméletet igazoló folytonos áttelepedése mellett – megőrzött és szerzett sajátosságaik alapján ruszinoknak tekinthetők. Ez a hipotézis választ adhat a lemák, bojkó, hucul néprajzi egységek párhuzamos meglétére, s feloldhat számos olyan ellentmondást (így a Hegyhát, valamint az azzal rokon kistérségek helynévanyagának átörökítését illetően), amelyet az egymással szemben álló történészi iskolák csak a kategorikus imperatívuszok szintjén voltak képesek elleplezni.

Ez a válasz azonban még nagyon sok kutatással, a meglévő hiányos források rendszerezésével, s annak a tisztázó értelmezésével jár, hogy mi volt a szerepe a géntípus elterjedésében a már említett vlach pásztornépnek, amely etnikailag igen sokrétű volt, de mindenképpen hordozott magával dinári jellegzetességeket.

Tegyük hozzá azonban, hogy éppen a folytonos és viszonylag kései betelepülésnek köszönhetően az ukrán és ruszin nyelv ma igen közel áll egymáshoz, bár ismerünk európai népeket, ahol sokkal kisebb nyelvi különbségek is az önálló nemzet tényét igazolják. S bár nem e tájra jellemző, említsük meg azt is, hogy ma elveszett-elfelejtett önálló nyelvük hiányában is számos népcsoport

ápolja nemzettudatát, azt a hagyománytudatra építve. (Épp ideje elszakadnunk a sztálini nemzetmeghatározástól.)

A nemzetfogalom szintetizált megközelítése érdekében manapság sokat tesz a magyarországi tudományosság. Itt elsősorban a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszékének, jelesül vezetőjének, Udvari Istvánnak a munkásságát kell kiemelnünk, de nem elhanyagolható az Országos Ruszin Önkormányzat mellett megalakult kutatóintézet szerepe sem. Ennek vezetője, Popovics Tibor Miklós a fehér-horvát populáció mellett egyaránt fontosnak tartja az avarok, honfoglaló magyarok, német és román telepeselek, óoroszok, lengyelek és ukránok szerepét a ruszin etnikum kialakításában. Ezek szerint a ruszinok egy olyan közép-szláv, köztes etnikumot képeznek, amely a keleti és nyugati szlávok érintkezési zónájában jött létre mintegy tucatnyi etnikum ötvözeteként a Kárpát-medencei etnikai olvasztótégelyben.

A kutatás új térrésumai tehát egyre inkább megnyilvánulnak, láthatóvá válnak. A szakmai munka még hosszú évtizedekig eltarthat, a jelen kihívásai azonban szinte azonnali választ követelnek.

Ez a válasz e bonyolult etnogenezis esetében is egyértelmű. A ruszin nép létezik, amennyiben annak definiálja magát.

(...)

A ruszin önismeret „tisztá forrásai”

(...) A tehetséges kárpátaljai író több lehetőség közül választhatott. Az egyik válasz Jurij Skrobinecé, aki a szó gyakorlati értelmében a magyar iskoláztatástól, kultúrától jutott el a tőlünk jó ezer kilométerre, a Poltava-Harkov vidékén kialakult irodalmi nyelvhez, s lett nemzetközileg elismert műfordító. Volodimir Fedinisinec anyanyelve és az elvárások között vergődve élte át a nehéz időszakokat. A fiatalabb Ivan Petrovcij a francia irodalom szerelmeseként lett műfordítónak, számos magyar verset is átültetett: nagyukrán nyelvre. Csak a nyolcvanas, kilencvenes években döbbsen rá saját származására, beregi ruszin voltára, s találta szembe magát azzal a korántsem elhanyagolható ténnyel, hogy nagybátyja, a korán elhunyt Fegyir Potusnyak, akit eddig csak mint nagy műveltségű tanár-tudóst tisztelt, a korábban már említett *folklorizmus* kiemelkedő egyénisége.

S van, aki életsorsával érvel meggyőződése mellett. Közéjük tartozik Szlavko Szlobodan (Igor Kercsa) is, akinek Petőfi-fordításai kapcsán a magyarországi ukrán/ruszin filológia legjobb művelője, az elfogulatlan nyíregyházi szakmai műhely vezetője, Udvari István lakonikusan nyilatkozott: „Ha lesz irodalmi nyelv, akkor ebből a kötetből fog megszületni.” Bátor jóslat. A szintetizáló nyelv, a metrika mesteri alkalmazása sokban igazolja ezt. A kötet azonban a mikrofilológiánál sokkal távolabbra mutat. A Petőfi-versek megválasztása és a műfordító előszavának vallomása („Petőfi a mi költőnk is”) a közép-európai együttélés példáját idézi fel; Európát a világok határán.

Igor Kercsa nyelvészként, a nyelvkodifikációs törekvések egyik résztvevőjeként is figyelemre méltót produkál. Magyarországi lapokban megjelenő tanulmányai igen tudatosan és történelmileg-nyelvtörténetileg indokoltan határolják be a nyelvjárásoknak azt a körét, amelyre az épülő ruszin nyelv alapozódhat. Ezek a déli és északkeleti máramarosi, az ugocsi, beregi és a dél-zempléni

dialektusok. E nyelvszintetizáló kísérleteknek természetesen voltak előzményei is a magyarországi ruszin írásbeliségben, ezek felhasználására is törekednek.

A nyelvük, kultúrájuk visszaszervesítéséért dolgozó ruszinok és az ellenérdekű „szakemberek” inkvizíciós utóvédharcaik során mostanában ugyanazt a tudóst, ugyanazt az embert említik a leggyakrabban: *Hodinka Antalt*.

A század legkiválóbb ruszin tudósának munkássága valóban példa és példázat. A múltat-jelent kisajátító politika bűne, hogy évtizedekig még a kézikönyvek sem említik a nevét, s az utolsó évtizedben tapasztalható „reneszánsz” (l. Soós Kálmán: *A Hodinka-reneszánsz előzményei Kárpátalján*, in: *Tiszán innen...*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest) egy vidéki műhely, a nyíregyházi főiskola ukrán–ruszin tanszékéhez és vezetőjéhez, Udvari Istvánhoz fűződik.

Egy, Hodinka ruszinokról szóló kismonográfiájának névtelen, de egyértelműen a mai ungvári ruszin nyelvkodifikáló műhelyhez köthető utószava pontosan és elkötelezetten fogalmazza meg mindazt, ami a ruszin újjászületéssel kapcsolatos. Abszurd ötletként vetíti elénk azt a „felszabadítást”, amelyben a „felszabadítottak” el kell tűnnie a föld színéről. Akár mi is elmondhatnánk a kísérő cikk szerzőjével, hogy a Kárpát-medence soknemzetiségű, egymással szorosan összefüggő kultúrája olyan érték, amelyet nem veszíthet el az új Európa. Ha Hodinka ma élne, talán ugyanígy fogalmazna. Művei azonban mindenképpen ezt sugallják. S ezt az üzenetet a „tisztá forrásra” kiéhezett kárpátaljai ruszin értelmiség jól érti, jól érzékeli. Nemcsak a nyelvkönyveket, oktatási segédanyagokat, szótárakat tervező-készítő filológusok, de a „szépírás megkísértői” is, akik között ott található a pályáját még Hodinka életében kezdő s költőként évtizedekre elnémitott Szocska-Borzsavin, s a most férfitá érő – vagy hosszabb ideig ugyancsak hallgató, vagy nyelvére-kultúrájára jó évtizeddel ezelőtt rádöbbenő – fiatalabb generáció is. Álmuk egy emberibb világ, az újjászülető Közép-Európa. Feladatuk már-már embertelen: a nemzeti ébredés, a reformkor eszmevilágát kell ötvözniük korunk költészetével! Ha sikerrel járnak, benépesülhet a Hodinka s néhány társa által emelt szellemi katedrális.

Volodimir Fedinisinec

Autonómia

Az autonómia, biz ám,
Nem sült galamb, barátom –
Nem lacipecsenye
A vendéglői tálon,
Melyet pincér tesz asztalodra,
És te
Késsel-villával
Felszeletelve
Tömöd
Nyárspolgár-szádba.
Nem, nem sült galamb...
Az autonómia
Lassan
Dermedő vér
Friss sebeinken.

Anyám háza vén, talán
A falu legvénebb háza, –
S szegény, akár a gazdája.
Ám én mégis mindig elhozok
Valamit a szülői házból,
E bélpoklos városba,
Ahol manapság élek.
És anyám háza újra megtelik,
Csordogál belé minden, ami jó, –
Akár hús kutakba a víz:
Magaddal el nem viheted,
És ki nem merheted soha.

Ivan Petrovcij
Dal az élő nyelvről

Vigyázzunk a ruszin szóra:
Ő – anyáink édes szava,
S tanítónk is ifjúkorba.
– Hegycsúcsaink kristály hava.

Benne a távoli világ,
Benne egész örökségünk:
Harag és hódoló virág,
Tűz és fagy, és bűnös életünk.

Hogy lehetne néma népünk,
Mely a pokol köreibe ért!
Küzdj, harcolj hát anyanyelvünk,
Gyarló, elmúló magunkért!

S. Benedek András fordításai

Volodimir Fedinisinec (Repenye, 1943) filológus, pedagógus, szerkesztő, publicista, költő, író, műfordító, kritikus, a kárpátaljai irodalmi élet egyik meghatározó egyénisége, aki nemcsak tehetséges művelője a versírásnak, hanem komoly irodalomtörténeti, irodalomelméleti tudással is bír, az ukrán/ruszin kultúra „mindenese”. Elkötelezett híve a kárpátaljai ruszinságnak, vele kezdődik valójában a ruszin értekező próza, ő ír leginkább esszéket ruszinul.

Ivan Petrovcij (Szajkófalva, 1945) még a brezsnyevi diktatúra „legszebb éveiben” lett a francia szimbolizmus rabja. A két évtizedre Beregszászba, magyar kulturális közegbe kerülő alkotó a magyar népköltészet és klasszikus irodalom fordítójaként vált a szakma megbecsült mesterévé. Francia fordításai csak a kilencvenes években láthattak napvilágot, s ekkoriban állította össze szubjektív magyar versantológiáját is. A dalszerű, romantikus, tájleíró versek állnak hozzá legközelebb. A rendszerváltás után a korábban ukránul alkotók közül ő is áttért a ruszin nyelvre.

Vári Fábián László

Az anyanyelv három ajtaja*

A nyolcvanas évek második felében, amikor a magyarországi újságírók előtt is megnyílt végre Kárpátalja kapuja, egy-két alkalommal feltették nekem, s bizonyára más pályatársamnak is a kérdést: milyen érzés a Szovjetunióban magyar költőnek lenni? Volt már a tarisznyámban jó pár, manapság is emlegetett versem, megizzasztott mégis, míg a kamera előtt néhány épkézláb, a szovjet hatalom érzékenységét sem sértő mondatot összekapartam. Hiszen ha lett volna bármily csekély összehasonlítási alpom, ha sejthettem volna, hogy mit éreznék másutt! De nem volt, s nem is lehetett.

Én már nemzeti közösségem második kisebbségi állapotába születtem, s viszonylag korán, az általános iskolában belém verték, hogy „magyarkodni” mifelénk nem tanácsos. Meg tudom érteni a területszerzők türelmetlenségét, hiszen az ölükbe hullott országrészhez, az idegen javakhoz valami kényszerű árukapcsolásként megkapták annak makacs, hajlíthatatlan természetű lakosságát is, amellyel nem nagyon tudtak mit kezdeni. A szomszédban a bене-si dekrétumokkal, nálunk a sztálini megtorló intézkedésekkel tettek ugyan egy-két kísérletet a népességi mutatók megváltoztatására, de számukra megnyugtató megoldást ezek sem hozhattak. A nemzet kérget nevelt a lelkére, és megmaradt annak, ami volt. Pedig lehettek volna tájéko-

zottabbak valamivel a szovjet kommunizmus idején országgló vezérek! Egy furfangos francia állítólag már 1805-ben azt tanácsolta császáranak, hogy vegye el a magyarok múltját, és azt tehet velük, amit akar. Hát persze – gondolhatták tovább akár a Habsburgok is –, a történelmétől elidegenített közösség olyan, mint a hipnotizált médium: parancsszavaknak engedelmeskedik, utasítások szerint cselekszik, mert azt érzékeli maga is, hogy nincs már akarata, nincs már gerince. Ehhez azonban tengernyi idő, rafinéria, türelem, esetleg néhány árulásra hajlamos írástudó is kell. S ha mindez össze is állna egy csillagképbe, hátravan még a nyelv, amelynek eltüntetéséhez ugyancsak idő, idő, idő – hozzástratégia, és az előbbinél sokkal hatásosabb mágia szükségeltetik.

Visszaemlékszem: valamikor a családi szóbeszédben gyakran került terítékre az én beszélni tanulásom kezdete. Úgy mesélte Anyám, hogy nem utánoztam a felnőttektől hallott szavakat, önállóan törekedtem a dolgok megnevezésére. Vélhetően az önálló megnyilatkozás kényszere alatt nyitottam ki a számat, és a vesszőbölcsőből kiszállva egy ajtó előtt találtam magam. Ez lehetett az anyanyelv titokházának első ajtaja. Kilincset ugyan még nem értem el, de csekélyke súlyommal nekidőlve sikerült résnyire nyitnom, s azon belesnem.

A betűkkel az újságokból ismerkedtem, s hol Nagypapámnak, hol a

* Elhangzott a magyar nyelv napja alkalmából a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. november 13-án.

szomszédasszonynak álltam el az útját, hogy mondanák már meg: ez milyen betű? Amikor úgy gondoltam, hogy eleget csipegettem össze, a Nagymama Bibliáját vettem kézbe, és a család nagy ámulatára kiolvastam az első szót: MÓ-ZES. Ma sem feledhetem az örömet, a határtalan elégedettséget, amelyet a világ felfedezésének újabb lehetősége gyújtott bennem.

Az első osztályos iskolapadban értelmes és rokonszenves fiúcska lett a padtársam. Jól megértettük egymást, szépen haladtunk a tanulásban, szabad időnkben boldogan barátkoztunk. De amikor elmentek a gólyák, s szeptember lett újra, üres maradt mellettem a helye. Hideg zuhanyként ért a hír, hogy szülei átvitték az ukrán iskolába. Ez kissé megrettentett és elgondolkodtatott, képtelen voltam megérteni, hogy miért. Elégge tisztán emlékszem vissza azokra az iskolakezdés előtti napokra. Apám az én sorsom felett is hosszasan töprenkedett, anyám a kezét tördelte, s azt hiszem, tanácstalanságukban engem is megkérdeztek. De mit tudtam volna mondani nyolcévesen? Bámultam magam elé, hallgattam, így tőlem nem kaptak támogatást a változtatásra. Váratlanul és láthatatlanul egy angyal ereszkedett akkor az Apám háta mögé, és súgott neki valamit. Kedves jó Apám, valahol a Túlvilágon, köszönöm, hogy józan esze helyett inkább az Angyalra hallgatott! Ha nem így történt volna, e pillanatban ki állna ezen a helyen?

Házunkban a Biblián kívül mindössze egyetlen könyv volt, egy kötet ronggyá szeretett Tolnay-féle világtörténelem. Átlapoztam – minőséges ábrái, metszetei miatt – tán tízszer is, de túlságosan elhasznált és hiányos volt, én már többre vágytam. Egyszer

aztán elszántam magam, s elindultam arra, ahol az anyanyelv második ajtaját sejtettem. A könyvtárban, a sok olvasnivaló láttán gyökeret vertek lábaim, s attól kezdve hármasával hordtam haza a könyveket. Eleinte, amit az öntudatos, éber dolgozók ajánlottak: Borisz Polevojt, Wanda Wasilewskát, aztán Kiplinget, majd Móra Ferencet, és továbbra is Móra Ferencet, amíg csak tartott belőle. És ráakadtam egyszer, de nem a könyvtárban, hanem az Apám éjjeliszekrényében az ő néhai olvasókönyvére, s abban Ábrányi Emil magyar nyelvről írott, feledhetetlenül szép költeményére. Ez a vers a magyar nyelv kifejezőerejének állít ma is érvényes emlékművet, s hála legyen mondva Grétsy tanár úrnak, mert az ő nagyszerű gyűjteményéből rengetegen ismerik. De lépünk előre úgy tíz évet.

1972 hideg őszén – ennek most éppen negyven éve – érkeztem meg porosz földre, az Elba folyó völgyébe. Nem turistaként, hisz milyen üzenete lenne ma annak? Szovjet katonai egyenruhában! Előző állomáshelyemen még volt kívül magyarul beszélnem, de itt a legtotálisabb nyelvi nyomor fogadott. Latin betűs leveleimet értetlenül forgatták, ezért németnek, franciának néztek és neveztek, s bármilyen képtelenül hangzik, legközelebbi nyelv- és lelki rokonaim az örmények lettek. Belső ínségem enyhítésére rendre érkeztek a húsvétek, karácsonyok, s hogy szert tegyek egy lélegzetnyi ünnepi hangulatra, a Születés estéjén kiálltam a mérsékelten kivilágított ég alá. De hiába: a betlehemi csillag nem akart feljönni. Tudhattam volna: az ünnepek csak ott érzik jól magukat, ahol közösség van.

Más alkalommal arra eszméltem, hogy keresek valamit: egy ismerős tájat, egy otthoni kutyaugatást, egy

varázsszót, s ezzel a hangulattal fe-
küdttem-keltem napokon át, míg rá
nem eszméltem, hogy nincs nekem
más bajom, csak az anyanyelv szere-
tetében szűkölködöm. Meg kell talál-
nom a következő ajtót – határoztam
el konokul, mert már álmaimban is
oroszul osztozodom, őrijítően hatnak
rám a sorakozók, pokolba kívánom
a vezényszavakat, menekülök min-
dennemű csoportosulástól. Majd egy
ösztönös elhatározással a zuhanyzók
hűvös csendjébe vettem be magam,
s fennhangon kezdtem mondani a
Toldit. De a hangom mintha nem az
enyém lenne, Arany veretes igéi fur-
csán visszhangzanak, szavaim gellert
kapnak a csempefalakon. Feltúrom
később, csak úgy, a hátizsákomat, s a
Nagyvilág egy számának maradványai-
ból dupla füzetlap hull a kezembe:
Illyés Koszorúja. No, ennek meg kell
adni a módját, hát leülök hozzá, ám
megnyugvás helyett még inkább fel-
ráznak a kíméletlen kezdő mondatok.
Nagyon fájhatott Gyula Bátyánk lelke,
amikor eredendő optimizmusa elle-
nére leírta, hogy mi, magyarok, nem
bírhathunk már fölmagasodni. „Újra

a fű közt, a gazban, az aljban. Mint
évszázadokon át...” Istenem, micso-
da múlt áll mögöttünk, mégis itt va-
gyunk! Zaklatott szívem azonnal átvált
a gyors kopogású vers ritmusára, de
nem is vers ez már, hanem a vádlot-
tak padjára állított magyarság szapo-
rán érvelő védőbeszéde, a keresett
varázsigé. Együtt mormoljuk tovább,
s eközben a tudat mélyén nyílni kezd
anyanyelvem harmadik ajtaja. A kas-
sai zugárus, a bukaresti cseléd lány,
a bejrúti prostituált lépnek ki rajta,
s köszöntenek, mint régi ismerőst:
„tanár-kigúnyolta diákot, szerzsán-le-
gyalázta bakát”. Összemosolygunk, ha
már egyszer mienk az „összemosoly-
gás nyelve”, s úgy gondoljuk, egyik
maradunk ezentúl a múlt, a jelenvaló
és a jövő szentháromságában.

De a költő még szaval. Hajoljunk
a szavakhoz közelebb, s jegyezzük
meg örök tanulságul: emberi nagy-
ság, dicsőség, érdemrend mit sem ér,
ha nincs kinek felajánlani. Legyünk
– gondolatban – szemtanúi és része-
sei a feltámadás-üzenetű pillanatnak,
amint a Koszorú legméltóbb helyére
– nyelv-édesanyánk lába elé kerül.

Mezővári a múlt, jelen és jövő szentháromságában

Amiről az írások beszélnek

Mezővári (Vári) a Borzsa és a Tisza összefolyásának szögletében épült, a maradványaiban ma is felismerhető földvár mellett, melyet Borsova váraként emlegetnek a történészek. Anonymus *Gesta Ungarorum* című krónikája szerint a honfoglalás idején Szalán bolgár vezér katonái tartották megszállva Borsova várát, s azt a honfoglalók háromnapos ostrommal elfoglalták, lerombolták, a foglyul ejtett népet pedig Hung várába, azaz Ungvárra kísérték.

A magyar államszervezés korai szakaszában Borsova vára megyei és egyházi központ lett. Az a közigazgatási területi egység, amely itt a X. században kialakult, Györffy György történész szerint jóval nagyobb volt a későbbi – a tatárjárás után létrejött – Bereg megyénél, mivel Csap és Vásárosnamény között áterjedt a Tisza nyugati oldalára, s magában foglalta a későbbi Szabolcs megye északkeleti részét is. Borsova várát Szent István királyunk tette megyeszékhellyé, aki a határvármegyék központjait általában nem a régi nemzetségi központban, hanem a megyék valamely kivezető főútvonala mellett választotta meg.

A tatárjárás idején a várat megsemmisítették, s valószínűleg köveiből épült a szász iparosok és mesterek által újjáélesztett község első temploma. A IV. Béla által szorgalmazott szász telepítések által Vári nemcsak demográfiailag, de

A borsovai földvár helye a Borzsa folyó torkolatánál

gazdaságilag is meg tudott újulni. A viszonylag fejlett mezőgazdasági termelés, a Borzsa folyó gyors folyású vizének energiáját kihasználó malomipar, a szász telepesek által meghonosított kézműipar és ennek nyomán fellendülő kereskedelem által a település újból virágzásnak indult, s a XIV. sz. közepén *oppidium*má, azaz városi rangra emelkedett. 1354-ben Erzsébet királyné, Nagy Lajos király beleegyezésével, a község polgárait és vendégeit (*cives et hospites nostri de Vári*) oly szabadalmakkal ruházta fel, amilyenekkel csak Buda és más királyi városok rendelkeztek. Saját bírósága és pallosjoga volt, plébánost szabadon választhatott, polgárai az ország területén vámmentességet élveztek, szántó- és kaszálóföldjeiket, valamint a királyi erdőket szabadon használhatták, a hét első napján vásártartási joggal rendelkeztek, de kiemelt kiváltságnak számított a malomtartás joga is. Jóval később, a XVIII. században, amikor Bereg megyében már nagy számmal működnek az őrlőmalmok, Váriban három „jó”, azaz normálisan működő, és egy „pokol-malom” volt, amelyről megjegyzi az írás, hogy csak esős, viharos időben forgott. E kiváltságokért kötelezettségként a királynénak sertéstizedet, Szent György- és Mihály-napi adóul pedig 21 garassal számítva 200 forintot fizettek. Az így nyert szabadalmak megtették jótékony hatásukat, vonzóvá tették a települést az ügyes kezű, világot járt mesteremberek számára, a vásártartási joggal kapott alkalmak pedig a kereskedők előtt tarták ki Mezővári kapuit.

Ekkor a község Koriatovics Tódor munkácsi herceg uralma alá tartozott, de a későbbi századokban – továbbra is a munkácsi uradalom részeként – még sokáig a kézműipar és a kereskedelem jelentős csomópontja marad. 1446-ban Hunyadi János kormányzó birtokolja Várit, s az említett év februárjában nevezetes látogatást tesz a településen. Ekkor rögzíti íródeákja a munkácsi és a beregszászi szabók latin nyelvű céhszabályzatát. Ebből az okmányból különösen érdekes és értékes adatok kerülnek felszínre, melyek ismeretében csak rácsodálkozni tudunk középkori társadalmi és műveltségi viszonyainkra, melyekben a várakozásokkal ellentétben haladó, felvilágosodott ipari és társadalmi szellemmel találkozunk: *„Ha valaki inast akar megfogadni, két hétnél tovább szegődetlen nem szabad tartani. Az éves inast három évre fogadhatni meg, az inasnak megszegődésében két mesterembereknek kell jelen lenni. Ezeknek illő gazdaskodással tartozik a mesterember, az inas is peniglen ezeknek egy pint borral tartozik... Költ e levél a mi városunkban, Váriban, Szent Dorottya nap utáni negyedik vasárnapon, Krisztus születése után ezer négyszáz negyvenhat esztendőben”*.

1517. március 17-én kelt levélben II. Lajos király Vári előbbi kiváltságait megerősítette, s mert lakosai a gyakori árvizektől hatalmas károkat szenvedtek, felmentette őket a tized- és adófizetéstől.

A XVI. sz. végétől már iskolája volt a községnek, amelyet a református egyház működtetett. Prédikátorainak, nevezetesen Széles Andrásnak köszönhetjük, hogy 1683-tól szinte folyamatosan rendelkezésünkre állnak az „iskola igazgatók” és „tógás deákok”, azaz a tanítók nevei. A ránk maradt írott emlékekből tudjuk, hogy adatai „hiteles forrásokból lettek össze szedve”. Amikor 1649-ben a munkácsi uradalomban összeíratták az iparúzó mesterembereket, Váriban 21 alkalmazott iparosról tesznek említést. 1768-ban viszont, a céhek számbavételekor, Váriban 5 csizmadia, 1 kovács, 1 varga, 4 tímár és 1 lakatos

műveli mesterségét. Alapos okunk van feltételezni, hogy nemcsak a város szükségleteire termeltek, hanem a környező falvak igényeit is ki tudták elégíteni.

1657-ben, amikor II. Rákóczi György a lengyel korona megszerzése végett a svédek oldalán szerencsétlen kimenetű hadjáratba indult, Lubomirsky lengyel gróf irányításával bosszúálló lengyel hadak törtek be az ország északkeleti vármegyéibe, s ott minden Rákóczi-birtokot, így Várit is kifosztották és felperzseltek. Szülőhazája pusztulásán a névtelenségben maradt krónikásének-szerző ily módon kesereg:

*Beregszász és Bereg, Vári és Németi
Édes hazájának csak helyét nézheti.
Mikor felejtheti,
Bizony, az koporsó fedele rekeszti.*

A XVIII. század legelején az egyre erősödő nemzeti elégedetlenség szelei elérik ezt a helységet is. Esze Tamás 1703. május 21-én a tarpai zászlóbontást követően hadak toborzása végett Vári piacterén is kibontotta a nagyságos fejedelemtől kapott zászlót. Nem sokkal később, július 14-én II. Rákóczi Ferenc itt töltötte az éjszakát, s miután a tiszaujlaki-tiszabecsi révnél megverte a császáriakat, innen indult diadallal Vásárosnamény irányába, hogy seregét tovább növelje. Egy 1706-ban keletkezett mustrakönyv szerint a következő vári illetőségű férfiak álltak a fejedelem szolgálatában: Czobor János, Nagy István, Selyei János, Debreceni István, Komáromi István, Szabó István, Dömény György, Borssovai Mihály, Halász Mihály, Borssovai Márton, Nagy János, Kovács András, Gál András, Bedő András, Bereczki István, Bede Károly, Lakatos György, Mészáros Tamás, Bakó Sámuel, Jakab György, Mester Márton, Kapcsos János, Buday Ferenc, Pataky Pál, Csiszár Ferenc, Hegedűs István, Ilyés János és még számos név olvasható a listán az életkor, a családi állapot, valamint a katonai egység feltüntetése mellett.

1716-ban Moldován és Erdélyen át krími tatárok törtek a vidékre. Váriból nemcsak tömérdek ingóságot vittek magukkal, hanem számos embert is rabszíjra fűzve hajtottak el. A tragikus eseményt említve a Széles András-féle iskolakrónika megjegyzi: „A' nevezett O. Igazgató Úrnak (Bökényi Polák András

– VFL) középső esztendeje gyászos és emlékeztetre méltó. A' Tatárok ugyan is Magyar és Erdély Országba be ütven, ezen Város Lakosainak nagyobb részét szomorú rabságra vitték: A Fogjok közt vólt az Ekklesiának akkori Lelki Pásztorja is, és a' nevezett O. Igazgató Úr: de a'kik másokkal edgyütt, kevés idő múlva meg szabadultak, s Hivataljaikba visszaállítottak.”

A Rákóczi-szabadságharc emléktáblája a templom falán

A történelem vérzivatarai mégsem törték meg a vári lakosok életkedvét. A romokon sokadszor is új fészket rakva megtartották és művelték a természettől nehezen elhódított földet, s megtartattak általa. A földművelés, a régóta hagyományos gyümölcsstermesztés és állattenyésztés mellett, mert a munkácsi uradalomnak állandó szolgáltatásokkal tartoztak, a kézműipar is virágzott a községben. Írott adatok tanúsága szerint a tímárok és a csizmadiák szervezeti és gazdasági érdekeik védelmére már 1676-ban céhalapítási jogot nyertek. Ez idő tájt a paplak, az iskolaház és városház adómentes volt, de három évig adómentességet élvezett minden új lakóház gazdája is.

A töretlen gazdasági felemelkedés egyértelmű jeleként a munkácsi uradalomnak járó évenkénti hűbéri szolgáltatásokat a község a XVIII. század végén 1150 ezüstforinttal megváltotta, s ezt követően csak a szőlőmunkálatokban volt köteles részt venni.

A Tisza és a Borzsa gyakori áradásai miatt 1835-ben a Borzsán álló vízimalmokat, mert azok különösen jégzajlásakor erősen akadályozták a víz szabad folyását, a község és a lelkész kárára a hatóságok lebontatták, és a partról elhordatták. Nem sokkal később azonban *„....az 1840-dik év Januari 23-kán e' vidék körül nagy vizáradás és szokatlan kártékony jégtorlás volt, annyira, hogy csak nem minden vízi malmokat szétzúzott, s a' várost keresztül folyó Borzsa vizen akkor épült új hidat is egészen mindenestül fogva vissza fele folyva elsepertte”*. Ezekben az években, az említett okok miatt láttak hozzá az országos folyamszabályozási tervek keretében a Borzsa torkolati szakaszának a kiegyenesítéséhez, valamint a mellékágak megszüntetéséhez. Ezáltal néhány száz hektár termőföldhöz jutott ugyan a község, de elveszített egy színpompás és gazdag vizes élőhelyet.

Az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot követő általános polgári felemelkedés Váriban is éreztette hatását. 1862-ben a községnek 2160 lakosa volt, köztük 60 iparos és kereskedő munkálkodott töretlenül a község gazdasági felemelkedésén. Ekkor többek között 6 kovácsnak, 6 csizmadiának, 4 asztalosnak és 4 szabónak volt itt gondtalan élete, ám a nyolcvanas évektől kezdve a különböző járványos betegségek és egy újabb elszegényedési folyamat kapcsán Váriból is sokan kivándorolnak az Újvilágba. Az 1881-es összeírás szerint a község lakossága 1948 főre csökkent.

Itt született 1847-ben Kepes Gyula orvos, aki az 1872-ben szervezett északi-sarki expedíció tagjaként a Tagethoff nevű hajó orvosa volt, s 1874-ben, a Ferencz József-föld felfedezését követően sok viszontagság után Bécsbe visszatérve Weyprecht Károly kapitány és Payer Gyula hajótiszt társaságában számos kitüntetést és érdemrendet kapott, majd Munkács város képviselő-testülete díszpolgárokká választotta őket.

1848 márciusában a nemzetőrség megalakításával Vári közössége lelkesen csatlakozott Kossuth Lajoshoz, akit külföldi száműzetése idején díszpolgárává választott, s amikor *„....a polgárosodott világ a szabadság eltűnt apostolát gyászolta”*, Vári népe is leróta kegyeletét a torinói ravatalnál.

Az emlékezeten innen. A XX. század küszöbére érve az összeírók Váriban 523 lakóházat és 2475 lakost vesznek számba. Az ekkor rögzített 293 gazdálkodó telek tulajdonosai közül 65 volt törpebirtokos és 12 a féltelkes gazda,

350 paraszt pedig föld nélküli béresként próbált megélhetést találni. De tény ugyanakkor, hogy 1898-ban a település új iskolaépületet kapott az állami elemi osztályok részére, s hamarosan orvost is kapnak a váriak.

1919 augusztusában a trianoni békeszerződés értelmében a mai Kárpátalja (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék) csehszlovák megszállás alá kerül. A XX. század harmincas éveinek végén a felmérések szerint úgy a gazdaságban, mint a lakosság számában lassú növekedés tapasztalható: a 646 lakóház 2924 lakosnak ad otthont. Míg a megyeszékhelyek iparosodása egyre erőteljesebb, a község lakosainak megélhetési lehetőségei továbbra is a mezőgazdasági tevékenységre korlátozódnak. Ezzel egyetemben elmondhatjuk, hogy Vári a középkorban létrehozott vonzáskörzetét (Nagymuzsaly, Borzsova, Bene, Oroszi, Csetfalva, Halábor, Badaló, Gecse, Csoma, Macsola) kedvező földrajzi elhelyezkedésénél fogva a továbbiakban is megtartotta. Mindez azt mutatja, hogy a különböző gazdasági hagyományokkal rendelkező kisközségek – tekintetünk akár a kisrégió határain túli remetei, ilosvai, dolhai ruszin települések irányába is – sajátos szimbiózisban éltek egymással, csak Milota, Tiszakóród, Tarpa felé lettek elvágva a személyes kapcsolattartás és az állandó termékcsere, a jól jövedelmező piacozás évszázados útjai. A gyakorlat azonban hamarosan bebizonyította, hogy a határ menti falvak lakossága nem hajlandó elfogadni a hirtelen jött változást. A határőrizet lazasága folytán a mezővári gazdák továbbra is átjártak a Tiszán, hogy megműveljék a Milota és Kóród határában rekedt földeket, virágzásnak indult a csempészet, a legények szokásukhoz híven továbbra is látogatták a túloldali bálákat. Ehhez a hatóságok állandó felügyelete mellett működő rév is kiváló eszköznek bizonyult, amely egészen a szovjet korszak beköszöntéig működött. Az odavezető utat ma is Rév utcának nevezik a váriak, s akadnak még sokan, akik nosztalgiával emlékeznek az akkori időkre. Néhány éve Tiszakóród és Mezővári polgármesterei a lakosság határozott támogatása mellett kérelmezték az illetékes hatóságoknál a rév helyreállítását, a kishatár-átkelő megnyitását a két szemben fekvő település között. A kérdést akkoriban az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság is napirendre tűzte, de az anyagi eszközök hiánya miatt nagyon hamar el is lett felejtve.

A második világháború nemcsak politikai értelemben, hanem gazdaságilag is szétzilálta, bizonytalanná tette a község lakosságát. Miután a Vörös Hadsereg 1944. október 28-án bevonult a településre, a község élére állított vezetéssel azon fáradoztak, hogy a frontról visszatért honvédeket, valamint minden 18 és 50 év közötti férfit munkatáborba küldjenek. 1944. november 18-án a községből 340 ember vonult Beregszászba, majd másnap a szolvai gyűjtőtáborba. Innen Galíciába, Belorussziába, Grúziába vitte őket sorsuk, a legtöbben azonban a Donyec-medence szénbányáiba kerültek, általában egy vagy két évre, de volt, aki három évet húzott le a kényszermunkatáborban. Ennek a megpróbáltatásnak 189 (!) áldozata lett. De még ezzel sincs vége a Vörös Hadsereg és a szovjet hatóságok megtorló intézkedéseinek. Azokat a fiúkat, akik 1944 őszén nem töltötték még be a 18. életévüket, a katonaköteles életkor elérése után átnevelő intézetekbe irányították, mivel a szovjet hadseregben való szolgálatra még (!) megbízhatatlanok voltak. A rendelkezés minden 1927 és 1938 között született magyar fiút érintett, egészen Sztálin haláláig. Akik megjárták az új rend poklait, víg óráikban ilyen dalokat énekeltek:

*Díszes Sztalin Jóska, szakadjon rád a nagy ég!
Szegény magyar fiúkkal csonár levest etettél.
Csonár levest, meg tíz deka komiszt egy napra.
Ne csodálkozz, babám, hogy el vagyok hervadva.*

Elképzelni is nehéz, hogy ennyi szenvedés, megpróbáltatás közben és után kik maradtak a községben, kik művelték a gazdátlanul maradt földeket, kiknek kellett gondoskodni a túlélésről. Ez a megtöretett, megfélemlített lakosság már egyáltalán nem tiltakozott, amikor 1948 tavaszán a kolhozba terelték őket.

A Szovjetunió politikai és gazdasági összeomlása után azonban a kolhozrendszer is lassú sorvadásnak indul. A munka és megélhetés nélkül maradt családok férfi tagjai a határon üzemanyag-csempészéssel, vagy a különböző magyarországi építkezéseken keresik a kenyérrevalót.

Ebben a reménytelennek látszó gazdasági helyzetben érte községünk népét az 1998-as novemberi, majd hamarosan a 2001-es márciusi árvíz. A hirtelen, minden előrejelzés és védekezési lehetőség nélkül ránk törő árhullám a község egyharmadát kitevő Palaj nevű falurészt szinte teljesen elpusztította. Az általános reménytelenség küszöbén a magyarországi és ukrainai élelmiszersegélyek, az építkezési költségek állami fedezése, az össznemzeti összefogássá nemesedett segítő szándék visszaadta az elkeseredett emberek hitét az újrakezdésre. 2000-re a romok helyére új, magas vasbeton alapokra épített házak kerültek, s ezek már kiállták a következő, a 2001 tavaszán érkező megpróbáltatást.

A református egyház és temploma

A Beregszász felől, Borzsován át közeledő látogatónak már messziről szemébe szökik a keletelt református templom masszív kőtornya, mely láthatóan magán viseli a középkori építészet stílusjegyeit, gazdagon tagolt, négy fiatornyos sisakja azonban már barokkos ízlésről, az 1795-ös nagy átépítésről tanúskodik, akár csak szószékének és karzatainak mives, gazdagon díszített faragványai. Az írott emlékek tanúsága szerint 1321-ben *Iván* a község lelkésze, aki egyúttal *borsovai főesperes* is. 1333-ban a pápai tized lajstromában *Péterről* tesznek említést, aki 8 garassal vezette az adófizetők névsorát, a következő évben azonban, amikor *Vit János* és *Gáspár Péter* voltak az adó beszédésével megbízott tisztek, már csak 6 garast fizetett. A község ekkor az egri egyházmegyéhez tartozik.

A fentebb már említett Széles András-féle feljegyzések szerint az 1814. esztendőben: „Ezen régi Magyar szabadalmas város 2000 református lakosokat számlál. Más vallású lakosok igen tsekély számúak, alig száz léleknek számíthatók. Hogy a reformátziónak első századában itt is fel derült annak hajnala, a Beregi N. T. Egyházvidék első jegyzőkönyvében nyomára lehet találni: hogy »1595 előtt már virágzó anya Ekklésia volt« – ezt tanúsítja Mágocsi Gáspár-nak, a reformátziónak e tájékon nevezetes pártolójának, s Vári akkori Urának 1575-ben a Moghioroh-zegi (Mogyoró-szegi) malom bírásában a Váriakat megerősítő rendelete.” A kézirat a község templomára és iskolájára vonatkozóan a következő tényeket ajánlja figyelmünkbe: „Régi meg auult Templomának építtetéséről s viszontagságairól a régiség homályából semmit kipuhatolni

Mezővári temploma

nem lehet, – hanem az a város mind inkább szaporodott református lakosait be nem fogadhatván egy jelenleg fenn álló csinos alkottatású Templommal megújított, s 1795-ik évben felszenteltetett. Paplaka s iskola háza a Templomtól messzére, a Szurdék utzában áll, mely alkalmatlanságot érezvén az Egyház, a Város segítő keze hozzá járultával a Templom mellett alkalma-

tos helyet szerzett – hova derék paplakot s iskola házat emelt, s a folyó század elején elébb ugyan a tanító Arday János tanuló seregével, majd későbbben a Prédikátor Czapfalvi Demjén István költöztek alkalmatos lakjaikba.”

Feltétlen említeni kell, hogy a fentebb említett „derék Paplak” viszonylag eredeti állapotában áll ma is. A masszív kőépület az 1900-as évektől község-házaként szolgált, jelenleg azonban segédlelkészi lak, valamint itt zajlanak a református gyülekezet ifjúsági alkalmai. 2005 nyarán, az épület renoválásakor a lebontott hátsó falból díszes faragású kövek, gót stílusú boltozattartó kőbordák szakaszai és töredékei kerültek elő. Magyarázata Zágoni Károly iskola rector-nál, a Széles András-féle krónika folytatójánál olvasható: „A Várnak Napkeleti és Nyugati oldalaiba téglából, a közepén pedig a kápolna körül természetes kővekből nagy épületek voltak építve. És noha a követ innen sok száz esztendőök oltá hordják a lakosok kemencze fenéknek és más végekre, s’ noha a Prédikatori Ház, a Templom kerítése, a Város Vendég Fogadója jobbára innen épültek, mind az által a Fundamentomokba’ még most is igen sok kő van.”

A község jelenlegi temploma tehát, amint a kéziratos egyháztörténet is rögzíti, 1795-ben lett felszentelve, de előzménye még a román korban épült a mongol-tatárok által lerontott vár kőveiből. Ennek falmaradványai a 2001. évi márciusi árvíz következtében felszedett padlózat és a kicserélt talajréteg alatt részben körvonalazódtak. Ekkor megállapítást nyert, hogy a román, gót és reneszánsz stílusjegyeket őrző masszív kőtorony hajdan önálló harangtoronyként funkcionált, s csak a fentebb említett átépítés során épült egybe a templomtesttel, ekkor kapott gazdagon tagolt, fagyalériás, négy fia-

Mezővári a toronyból

toronnyal ékesített sisakot, amelyet a XX. sz. elején még zsindely borított. A torony 460 évesként emlegetett órája még a XX. század nyolcvanas, kilencvenes éveiben a templom és a község egyik nevezetességeként óránkénti harangütésekkel jelezte a pontos időt. Az óraszerkezet jelenleg is szépen működik, a harangütések azonban elmaradnak.

A gyülekezetnek ma 1860 felnőtt tagja van. A II. Rákóczi Ferenc nevét viselő általános és középiskola tanulói csaknem valamennyien részt vesznek a hitoktatásban, évente rendszeresen 20-25 fiatal konfirmál. A gyülekezet jelenlegi lelkipásztorai: Zán Fábíán Sándor, aki egyúttal a Kárpátaljai Református Egyház püspöke, és Menyhárt István.

Népköltészet

A község egykor színes és gazdag folklóranyagából – csak ízelítőként – egy hajdan népszerű történetes éneke és egy betlehemes játék nevezetes bábtáncoltató változatára hívjuk fel a tisztelt olvasó figyelmét.

Az *Anyai átok* című középkori népballadánk különböző minőségű változatai egykor a teljes Északkeleti Felvidéket lefedték. A mai Kárpátalja területéről a múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben egy tucatnyi szövegváltozatát és 3-4 dallamát sikerült rögzíteni, de ebben a mezőnyben szépen csiszolódott szövegével és archaikus dallamával a mi balladánk méltósággal vezet. Egykori éneklője, Both Kati nénénk már rég nincs közöttünk, azonban értékes hagyatékát a számos rádió- és tv-felvétel mellett a község fiataljai is megtanulták, és kellő tisztelettel ápolják.

Anyai átok

*A csomózó asztal
körül van karszékkal,
közepibe levél
fekete pecséttel.*

*Özvegyasszony lánya
férjhez akar menni,
de az édesanyja
nem akarja hagyni.*

*Özvegyasszony lánya
nem hallgat a szóra,
de az édesanyja
nagyon elátkozza.*

*– Mikor megy a hűtre,
a hideg kilelje,
az első vacsorán
lelkét kilehelje!*

*Bemegyén először
az első kis vőfély:
– Jaj, anyám, asszonyom,
beteg a menyasszony!*

*Bemegyén másodszor
a nagyobbik vőfély:
– Jaj, anyám, asszonyom,
beteg a menyasszony!*

*Bemegyén harmadszor
maga a vőlegény:
– Jaj, anyám, asszonyom,
meghótt a menyasszony!*

*– Kocsisok, kocsisok,
ti gyászos kocsisok,
jöjjetek, fogjatok,
az anyját híjjátok!*

*De ne úgy hijjátok,
hogy az esküvőre,
átkozott lányának
eltemetésére.*

*Fekete hollóból
sohase lesz fehér,
akit én szerettem,
nem lehet az enyém.*

*Fekete kökénynek
fehér a virága,
akit úgy szerettem,
elment másvilágra.*

Bábtáncoltató betlehemes játék

A mezővári betlehemes játék első ránk maradt leírása 1914-ből való. A kézirat ugyan nem tesz említést a lejegyzés körülményeiről, de a forgatókönyv utasításából egyértelműen kiderül, hogy egy kihalófélben lévő bábtáncoltató betlehemes játékról van szó. (A Papp Sándortól hallott és a Sólyom Zoltán sárospataki diák által lejegyzett szöveg jelenleg a budapesti Néprajzi Múzeum kéziratárában található.)

A vári csordapásztor, Bródi Sándor családjában, ahogy meg van írva, nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra száll ez a nemes hagyomány, s a szerepek mellett ők őrzik magát a betlehemet is a százéves bábfigurákkal együtt.

A bábozó betlehemes előadás közönségének egyszerre két alakításra kell figyelnie: az Angyal és a Pásztorok párbeszédére, valamint a bábszereplők játékára a betlehem belső terében kialakított parányi színpadon. A bábforgató játékos azt játszatja el a bábukkal – helyettük beszélve –, ami az élő szereplők ajkán elhangzik, illetve köztük történik, de értelmezhető ez a kettősség úgy is, hogy az élő pásztorok személyesítik meg a bábszereplőket. Ezek a bábok tehát nem némák, mint egyes dunántúli változatok esetében, sőt: a színpadi cselekmény kulminációjához érve már csak a bábuk hangját halljuk, hiszen a gyermekgyilkos Heródesnek, a Halálnak, az Ördögnek, az adománygyűjtő Pestának nincsenek a színen élő interpretátorai. Az ő hangjukat a betlehem mögött guggoló bábos szolgáltatja az alakított figurák jellemének megfelelően. Miután a hatalmával kérkedő Heródes lebillenthető fejét a Halál leüti, nyakában apró zörgővel az Ördög jelenik meg, hogy mindkettőt eltakarítsa a színről. Ez egyben a bábjáték zárójelenete, s amikor a Pásztorok következő énekükkel a Messiás születését hirdetik, kezében seprővel színre lép egy női báb alak, a Sepregető, aki a küzdelem színterén az ének lassú ütemére söprögető mozdulatokkal nyugalmat és békét teremt. Az elköszönő jelenet együttes énekléséhez a bábtáncoltató játékos is felegyenesedik, és az öreg Pásztorok levetik álarcukat.

Erdekességként megemlíthető még, hogy a Váriban hagyományos pásztorjáték egy 1992-ben keletkezett kézírata a következő szöveget adja az öreg Pásztor szájába: „Hoppistas jó estét, lám, én is itt vagyok. Idebenn, ti kuttyák, esztek, isztok, dorbézoltok, az öreg apátokról nem is gondoltok? Hej, ha előveszem azt a kétmázsás cifra buzogányom, úgy megszabdalom az ingválladot, hogy semmi bajod se lesz! Öhöm-böhöm, most hazudtam egyet, ma még nem ettem, csak egy török szem meggyet, mégis átugrottam a Sínai

nagy hegyet. Ott megszédtem ingem, gatyám tetűvel, balhával, úgy indultam a szerencsés órára, mégis megtudtam, hogy ma van Karácsony éjszakája...”

A népi színjátszás e páratlanul értékes előadását a Duna televízió 2000 decemberében két kamera segítségével megörökítette az utánunk jövő nemzedékek számára is.

A beregvidéki konyha néhány különlegessége

Táskaleves

Hozzávalók 4 személyre: 3 tojás, liszt, 3 fej vereshagyma, fűszerpaprika, só, őrölt fekete bors, 10 dkg füstölt szalonna, 1 csokor petrezselyemlevél.

A levesbetéthez a tojásból és lisztből levestésztát gyúrunk. Míg pihen a tészta, elkészítjük a szalonnás-hagymás zsírt: 2 fej vereshagymát és a szalonnát apró kockákra vágjuk, üvegesre (aransárgára) sütjük. Amikor megsült, hozzákeverünk 1 teáskanál fűszerpaprikát. A tésztát levestészta vékonyságúra nyújtjuk, meglocsoljuk a szalonnás-hagymás zsírral, vékonyan elkenjük rajta (de ne használjunk belőle túl sokat, mert főzéskor eláztathatja a tésztát), majd meghintjük őrölt borssal, sóval. Az így előkészített tésztát a széléről ujjnyi szélességben kétszer visszahajtjuk, az így formázott csíkot levágjuk, csomót kötünk a végére, a csomót levágjuk, s így tovább egyenlő méretű apró táskákat készítünk. Fontos, hogy apró táskákat készítsünk, mert a tojásos tészta fővés közben megdagad, és a túl nagyra sikeredett táskák nem esztétikusak.

Főzése: 3-4 liter vizet kevés sóval felforralunk, belefőzünk 1 csokor petrezselymet, 1 fej vöröshagymát. Amikor a víz felforrt, beletesszük a táskalevestésztát, és lassú tűzön kb. 20-30 percig főzzük. Forrón tálaljuk és fogyasztjuk.

Peterák

Hozzávalók: 12-15 tojás, a töltelékhez 15 dkg füstölt szalonna, 1 nagy csokor petrezselyem, 20 dkg rizs, só, őrölt bors, pirospaprika, liszt, a habaráshoz 2 dl tejföl, 1 evőkanál liszt, 1 tojás.

A peterák a petrezselyem egyik régies elnevezése. Miután a tojások töltelékébe sok petrezselymet kevertek, az eledel innen kapta nevét.

A tojásokat alapos mosás után két végükön kilyukasztjuk, tartalmukat egy edénybe kifűjük. A tojáshéjakat kimossuk, majd megszáritjuk. Az apróra vágott füstölt szalonnát kiolvasztjuk, és a jól megmosott rizst kavargatva fehéredésig sütjük rajta. A felaprózott petrezselyemmel megszórjuk, sózzuk, borsozzuk, kevés paprikával színezzük, majd lazán a tojáshéjakba töltjük, aztán a végeiket egy kevés liszttel betapasztjuk, nehogy fővés közben a töltelék kifolyjon. A megtöltött tojásokat egy lábasba fektetjük és annyi sós, hideg vízzel öntjük le, amennyi bőven ellepi. Legalább fél órát főzzük, hogy a rizs megpuhuljon. Végül a tojásokat kiszedjük és a főzővizet a tejfölből simára kevert liszttel és tojással behabarjuk. A tojáshéjat lehámozhatjuk, és a szép tojás alakú töltelékeket a mártással leöntve tálaljuk.

Gőzön főtt, kóttos gombóc

Hozzávalók: 2 dkg élesztő, 10 dkg cukor, ½ dl tej, 1 kg liszt, 1 tojás, só, szilvalekvár, a kifőtt gombócok tetejére: vaj, cukrozott darált dió.

Az élesztőt egy kevés cukorral elkevert langyos tejben megfuttatjuk. Ha megkelt, a liszttel, a tojással, a maradék cukorral, csipetnyi sóval és annyi langyos vízzel, amennyit felvesz, közepesen kemény tésztává dagasztjuk. Ezután letakarva, langyos helyen legalább egy órát kelesztjük. Ha duplájára nőtt, belisztezett deszkán ujjnyi vastagra nyújtjuk és fél tenyérnyi kockákra vágjuk. Mindegyik közepébe egy teáskanálnyi lekvárt halmozunk, majd gombócokká formáljuk. Egy széles, vízzel félig telt lábas tetejét tüllel lekötjük, s miután a víz felforrt, elhelyezzük rajta, hogy egymást ne érhék, a gombócokat. Egy alkalmas tállal leborítjuk, s a gőz fölött 8 percig főzzük. Ha megfőttek, a tetejüket olvasztott vajjal megkenjük és a cukrozott, darált dióban megforgatjuk.

Falusi zöld turizmus

A községben 1995-től kezdve vendégfogadással is foglalkozik néhány család. A háziasszonyok – zömében pedagógusok – abban a nehéz időszakban ismerték fel a zöld turizmusban rejlő lehetőségeket, amikor fél évet is csúszott a bérek kifizetése. A kezdeti nehézségek, a vendéglátási tapasztalatok hiánya nem kedvetlenítette el a vállalkozó kedvű asszonyokat. Többségük a Kárpát-aljai Vállalkozásfejlesztési Központ szervezésében, a magyar Gazdasági és Közlekedési Minisztérium támogatásával 2006–2007-ben sikeresen elvégezte a falusi vendéglátásra felkészítő tanfolyamot. Az OKJ-bizonyítványok átadásakor dr. Hanusz Árpád nyíregyházi tanszékvezető, a FATOSZ alelnöke a következő gondolatot emelte ki: „A tanfolyamon résztvevők – amellet hogy számos új ismeretre tettek szert – elsajátították a turistabarát magatartást, magabiztos és céltudatos vendéglátókká váltak.”

A falusi vendéglátás során, amennyiben a csoportok érkezése egybeesik valamely ünnepünkkel, vendégeink ízelítőt kaphatnak a helyi hagyományokból is. Büszkék vagyunk öröklött, megtartott, ma is élő szokásainkra: a kisfiúk és a legények húsvéti locsolkodására, a locsolkodás előtti gazdag és változatos verses hagyományra, a geometrikus és növényi ornamentikával, viaszolással ékesített hímesekre; a május elsejei éjjeli zenére, a májusfa-állítás szokására éppúgy, mint termékeinkre: az augusztus végi, szeptember eleji rézüstben készülő szilvalekvárra, a kiváló minőségű aszalt gyümölcsökre, a kemencében sült házikenyérre; fiataljaink szórakozási lehetőségei közül a szüreti mulatságra, a hagyományos disznótorra, a karácsonyi kántálásra és a betlehemezésre. A felsorolt hagyományokra turistacsalogató programokat szervezünk, melyek többnyire nagy sikert aratnak vendégeink körében.

Sikerült megőrizni gasztronómiai hagyományainkat is: üstben főzzük a szilvalekvárt, ahogy azt nagyszüleink, dédszüleink is készítették, a somlekvárt nyersen készítjük, de a gyümölcsök hagyományos befőzési módjait is megőriztük. Meg kell említeni, hogy rendszeresen főzzük a táskalevest, a zöldség- és gyümölcsleveseket, a szilvalekváros derelyét, a pucukát (másutt – nudli vagy angyalbögyörő), sütjük a tepertős pogácsát, a hájas tésztát és más hagyományos ételeinket.

Gasztronómiai szokásainkra szláv ajkú szomszédságunk is hatással volt. Megtanultuk és átvettük tőlük a borscslevest, a varenikit (tejfölös, sajtos krump-

lis derelye), a pelymenyit (szibériai húsos derelye) és más szláv ételeket. Vendégeink előszeretettel fogyasztják az általunk kínált érdekességeket.

Községünknek viszonylag gazdag a természeti környezete: van erdők, és a Borzsa folyó helységünket két részre osztva, itt ömlik a Tiszába. Lehet strandolni, horgászni, gombázni az erdőben, a természetet járni.

Nagy előnye Mezővárinak, hogy itt él Vári Fábián László (többek között József Attila-díjjal, Balassi-karddal kitüntetett) költő. Az idelátogatóknak van alkalmuk a vele való író-olvasó találkozóra, baráti beszélgetésre.

Községünkben egyre inkább kezd kibontakozni a civil szféra. A Mezővári II. Rákóczi Ferenc középiskola bázisán működik a „Tisza Sportklub”, elnöke Fehér Ferenc tanár, 2009-ben megalakult a „Kárpátalja Völgyeiben és Hegyein” Falusi Zöld Turizmus és Agroturizmus Fejlesztéséért elnevezésű, megyei szintű civil szervezet, ennek elnöke Filep Éva. Az egyesületek közös célja: az egészséges életmód és egészséges táplálkozás népszerűsítése, és a környezetvédelem.

Ezenkívül az utóbbi szervezet célul tűzte ki a kárpátaljai falusi zöld turizmus és agroturizmus népszerűsítését, környezetünk szépítését, épített örökségünk megóvását, tanösvények létrehozását, zöldövezetek, pihenőhelyek esztétikussá tételét, szorosabb kapcsolattartást az ifjúsággal és az idősebb korosztállyal.

A felsorolt célokat és feladatokat a következő tevékenységekkel valósítják meg az egyesületek: a helyi hagyományok (húsvéti locsolkodás, májusfa-állítás, szilvalekvár-főzés, hagyományos disznótorok szervezése, betlehemezés, kántálás) felelevenítése és ápolása, helyi kulturális értékeink bemutatása, kézművességünk bemutatása, a helyi gasztronómia népszerűsítése, lakosaink kimagasló eredményeinek értékelése, díjazása, a turisztikai látványosságok bemutatása szakszerű idegenvezetéssel, falvainkból elszármazott honfitársaink hazahívogatása egy-egy nívós rendezvényre.

A felsorolt célok és feladatok megvalósításához sok segítséget nyújtanak és pozitív példával szolgálnak anyaországi testvértelepüléseink: Kiskunfélegyháza város és Tarpa nagyközség polgárai, akikkel az élet egyre több területén közös egyetértésben, közös jövőnk építésén munkálkodunk.

Történelem, néprajz: Vári Fábián László

Népi gasztronómia, turizmus: Filep Éva

Fotók: Kovács Sándor

Babics Imre

Templomkert

A csöpp templomkertben a hamisciprusok,
tuják, vadgesztenyék
fölött a vén hárs, miként az őrangyaluk,
s holtakéi is. „Ne még!”:
sötét hajnalon mind egy élőnek susog,
ki belül épp fizetett harangszóba jut,
„Mire is kellenék?”
Elunta jelenét.

S érc zúgásában kuksol, mint vadász lesen,
miközben buszra száll,
hogyan részt vegyen egy nyitott feketemisén,
hol cserepes a száj,
mert a lélekaszály:
tévhit láza... s ukrán, rutén, tudomiséen
aranyfogú gőgje harapja élesen:
megmutatni muszáj.

S „Ti szegény magyarok!”
hangzik majd felé gúnyosan a vár előtt,
mit népe épített, s védett hősieken;
a gyomra kavargó,
s tudja, ő templomkert, hol holtak, élők
együtt zúgják élőnek: Ne add fel te sem,
kitárhatsz karod...

...vagy ahogy akarod.

Vári Fábián László otthonában:
Babics Imre, Prágai Tamás,
Szabó Palócz Attila

A vereckei emlékműnél:
Babics Imre, Szondi György,
Vári Fábián László,
Szabó Palócz Attila

A munkácsi várban

Szabó Palócz Attila

Kárpátaljai capriccio

Ezennel tiszteletbeli kárpátaljaivá fogadom magam...

Mert csak!

És punktum.

...és nem kérdezem, nem sokat törődöm azzal, mit szólnak mindehhez a helyiek, az igazán érintettek, akik közé ezzel a gesztusommal immár felvételtem magam, ott Gát közútján, a falun áthajtva, Kovács Vilmos emléktáblájánál megállva – megáldva? –, csak egy néma főhajtás, s már indulunk is tovább, Munkács vagy Beregszász macskakövén zsörtölődve, épp az útra épített fekvőrendőrrön lendülve át, bár Csonkapapit csak álmomban láttam, mégis megalkotta itt nekem, a távolban a képzetem, Vereckén pedig szinte lesodort a hágóról a szél, de még így is láttam az emlékművön az értelmetlen pusztítás nyomait, a lángok hagyta koromban perzselődött eggyé s még erősebbé a hét sziklatömb, s a jelképek erdejében épp ott veszett el a romboló kéz s a még rombolóbb szándék, s terítette szét a szél a romló lankák erdőségei felett, amelyekbe emberi kéz s emberi pusztító erő vájt már újabb tisztásokat...

s nem kérdezem, hogy befogadnak-e maguk közé, „bevesznek-e a buliba”,

a „klubba”

mindazok, akiknek most a részévé válok, akik között közösségre találok, mert én már befogadtam őket, szeretettel, magamba, lelkembe, úgy, ahogy vannak – szőrüket és bőrüket a fogamban tartva épp most viszem át a túlsó partra –, a sztálini örülettel együtt is, amelyik Munkács fölé, a Vörös-hegyre teaültetvényt parancsolt, vagy Zrínyi Ilonával együtt is, aki legalább oly messziről érkezett e tájra, mint jómagam...

...ezennel tehát tiszteletbeli kárpátaljaivá fogadom magam...

mert így akarom,

s mert kötődöm e tájhoz,

mely nem a szülőföldem ugyan, de akár az is lehetne,

mert magamba szívтам ezt a vidéket,

belélegeztem Várit, Nagyszőlőst, Tiszabökényt, Szolyvát,

belélegeztem Farkasfálvát, Tiszahátat, a Latorca völgyét...

...s mert mindez elkápráztatta tudómet,

e ezért hát tiszteletbeli kárpátaljaivá fogadom magam...

nem mintha nem lennének már nélkülem is elegen,

de ahol egy még elfér a forгатagban, no pont oda fogadom be ezennel magam...

s talán kicsit azért is, mert amikor Árpád törzsei megérkeztek ide,
ennek kellett az első tájnak lennie, amit kinéztek maguknak,
ez volt az első élményük az új hazáról,
itt akartak otthonra lelteni,
s az érzésben annyinak mindenképpen kölcsönösnek kellett lenni,
hogy a tájnak is hazát, otthonot, megélhetést, megmaradást kellett adni...
viszonzásul a bizalomért...

viszonzom most én is ezt a bizalmat ennek a tájnak,
amikor tiszteletbeli kárpátaljaivá fogadom magam,
s nem kérdezek meg róla senkit, mert ilyen gyarló az emberi elme,
nem kérdezem meg, hogy befogadnak-e,
hiszen bárkinek a szülőföldjén is lehetnek, akik a legszívesebben kitagadnák
– milyen hát a méltó fogadtatás?
viszonzom a bizalmat, és beérem ennyivel,
viszonzom ezt a bizalmat, mert van mivel,
s amíg még megtehetem, belélegzem ezt a tájat,
mint az oxigént,
belélegzem Vereckét és a munkácsi várat...
belélegzem Beregszászt és a Latorca völgyét...
belélegzem Kárpátalját,
s úgy őrzöm magamban, lelkem titkos rejtekén,
mint a családi ezüstöt egykor az idősek,
belélegzem Kárpátalját,
s viszonzom a bizalmat, mert mást nem is tehetnék...

Miért? Mert szerkesztőségünk csapata egy esztendeje az Együtt vendégeként Kárpátalján járt. Ott születtek e képek, ott-utána a két vers, akkor és úgy a gondolat, hogy vendégeskedjenek lapjainkon. Szabó Palócz Attila – Napút-hírnökként is – ez év tavaszán többedmagával KVIT-találkozón vett részt – meghívtuk a fiatal társaságot is: mutatkozzanak be. Most így vagyunk együtt.

De már Prágai Tamás nélkül. Barátunkra sokan a szeptemberi lapszámban emlékezünk.

Emlékezet

Ébert Tibor Prolongálva

öreg ház öreg ház
meghosszabbítottam
az életet
öreg ház nagyon öreg ház
megmentetted a létezésem
hetek hónapok évek???
öreg ház öreg ház
talán öregebb vagyok
mint te ki tudja
talán egyidősek
az idő időtlenségében
öreg ház öreg ház
öreg téglák kövek
salétromos repedések
hulló vakolatfoltokkal
öreg minden körülöttem
öregségek lehelete
öregségek szellemei
öregségnek lenyomata
öreg ház öreg ház

Ébert Tibor
(1926–2015)

(itt emlékezéseimbe kapaszkodom, másutt emlékvészítések kínjai)

megmentetted az életem
megmentetted az életed
megmentették az életünket
(néhány hétre, hónapokra?)
szerény idő álmodozom
élsz vagy lehetsz lehetünk
nincs pusztulás rombolás
prolongálva az örökkévalóság
remények reménytelenségeivel
van ebben az öregségben
ócskaságban
halhatatlanság
2015 augusztusában

(horzsolt emlékezések, másutt eszméletvesztés)
(másutt Borsch-figurák szellemtánca körülöttem)

Szondi György

Vonósegyes

Ébert Tibornak

Nagydobéknál ég a világ
hímes szóval petárdáik
hegedű dül hangja szilánk
mi hol mi volt még egy szálíg

Kócos pálcán regimentjük
durhalmazós tompítóval
fényes lengők rege rejtjük
deszkák résén fény nincs szó van

Akkordokat kordonokat
vonó mentén zsong a közé
akkor ápolt pardonokat
kalapács és üllő közé

Kivilágos alkonyaton
jajszivárványt lobbant a húr
katedrális horpadaton
forgószínpad dobol bal úr

Kimarkolták mért kuporgatsz
minket fosztasz rajtunk kattan
nyissad öklöd kongó por gaz
hegyvölgyünkön széthangzattan

2004

Végleg széjjel... immár ez a hangzat, elemelkedett. A négy húrból az utolsó is – elpattant, Tibor. Még éppen örülhetett a felesége halálára írt versciklus megjelenésnek lapunk júliusi számában; majd megszületett a most közölt vers – utána ő is elment: elemelkedett. Velünk voltál végig, veled mi idáig, alkotásaidal ezután is. (A szerkesztőség)

Ferenczi László
(1937–2015)

Pálfi Ágnes *Halálnak halálául*

Ferenczi Lacinak, ideátról

Most már bármikor megszólíthatlak,
nincs szükség hozzá e-mailre, telefonra.
Igaz, a „való világban” úgymond
nem találkozhatunk többé.
Hiszen a lakásodat is,
mely sokunknak volt otthona, menedéke
és úgy tartozott hozzád, mint a bőröd,
mindenestül magaddal vitted.
Mikor utoljára jártam ott nálad,
szíven ütöttek az üres könyvespolcok:
idejekorán megkezdted a kiköltözést.

Tavaly egyszer távolodóban
rajtakaptalak téged az utcán:
hátról láttalak meg,
löttyögött rajtad a fehér felöltő,
mintha már nem lett volna bent a tested.
S mint akinek nem éri a lába a földet,
és elfeledte, hogyan is került éppen ide,
álomszerűek voltak a lépteid is.

De most már szabad vagy végre-valahára.
Kiszabadultál a „körülmények fogságából”,
ahogy kúnunkban mondani szoktuk.
Ahogyan egykor az a hétéves kislány is,
akihez mindvégig hűséges voltál,
megúsza egy véletlen folytán,
hogy a Dunába lőjék.
(Nocsak, csupa víz ömlik a múltból elő,
Fischer volt igazi neved is – kétezer évvel
a legendás nagy pecabajnok után!)

Így aztán mégiscsak adatott neked egy élet,
egy „talált tárgy”, ahogyan a költő aposztrofálta volt,
akire úgy gondoltál olykor, mintha a testvéred volna.
Harmincas éveid derekán nem is egyszer
magad is önként kívántad visszaadni ezt a „tárgyat”.
Nem volt ebben hamis póz, hisztéria semmi.
Gőg volt, keserű, makacs elszántság:
hogy így legalább – ha itt és most másképp
nem adatik – a magad kezébe vehesd a sorsod.
Aztán, még itt e földön, ettől a gőgtől is megszabadultál.

De jó, Laci, hogy nem vagy isten,
ki csak fél füllel hallgat ránk oda,
mikor nevét a szánkra vesszük,
csak úgy, szokásból, vagy a versben,
hisz mindent tud, ha ki se mondjuk.
Téged bármikor megszólíthatlak,
hisz neked éppoly fontosak voltak a szavak,
mint most nekem: ideátról indulófélben
nincs szükség hozzá e-mailre, telefonra.

Surján László – Käfer István

Szlovákok és magyarok együtt az úton

Egy jövőendő erdei tanösvény szövege 14 tételben

I. Együtt az úton

Ismeretes a mondás, hogy az angolokat és az amerikaiakat semmi sem választja el egymástól, csak a közös nyelv. Szlovákokat és magyarokat semmi sem választja el egymástól, mint a közös történelem. Tegyük valamit, hogy ez ne így legyen! Múltunknak sok olyan pontja van, amelyre közösen lehetünk büszkék. Ha nem engedjük, hogy a rövidlátó politika vagy a fékevesztett indulat, esetleg az egymásnak okozott fájdalom, valamint a fortélyos félelem átírja a múltunkat, akkor sok-sok a két népet összekötő időszakra, kiemelkedő eseményre, illetve meghatározó személyiségre emlékezhetünk.

Merítsünk hát a közös múltból! Célunk, hogy magyarok és szlovákok, éljenek a határ bármelyik oldalán, jobban megismerjék egymást. A megismerés az első és legfontosabb lépés az egymás megbecsüléséhez vezető úton. Ez a tanösvény ezt az utat jelképezi. Azoknak hoztuk létre, akik nemcsak egy jó séta kedvéért járnak erre, hanem az ösvény tábláit megtekintve készek néhány új gondolatot befogadni. Akikben felébredt az igény: előítéleteiktől mentesen és a tényekhez ragaszkodva tekintsenek a szlovák–magyar kapcsolatokra. Lengyel–magyar két jó barát, szoktuk mondani. Miért ne lehetne a szlovák–magyar is két jó barát?

Szlovákok és magyarok együttélése a magyarok bejöveteleivel kezdődött és tart máig, sokáig egy államban, most, egy évszázada kettőben. Vitáink a családon belüli vitákhoz hasonlatosak. Rendezhetők és rendezendők. Ehhez egy kis hozzájárulás a tanösvény 14 táblája.

Milyen is volt ez a közös haza, amelyben éltünk?

Csaplovics János, a magyarországi etnográfia első művelőinek egyike ezt írta: *„Magyarország Európa kicsinyben, mert majdnem minden európai nép, nyelv, vallás, foglalkozás, kultúra (...) életmód, erkölcs és szokás is itt találja fel hazáját”* (Tudományos Gyűjtemény, 1822, 51–51.).

Az utóbbi közel két évszázad politikai szélsőségeitől ellentétekre nevelt társadalom számára meghökkentő, hogy Szent István királysága valóban önmagában Európa volt, és sokszor követésre méltó példa is Nyugatnak. Már a magyarok bejövetele is nem egyszerű hódítás, hanem honkeresés volt. A honfoglalók felismerték a terület egységét, és tudták, kevesen vannak ahhoz, hogy az egész térséget kitöltsék. Ezért viszonylag könnyen alakult az együttélés, egyfajta közös haza az itt talált népekkel, különösen a szlávokkal.

Nincs tudományosan alátámasztható bizonyíték, hogy a magyarok bejövetelük után harcoltak volna a szlávokkal. Sőt! A bajor püspökök 900 körül arról panaszkodtak a pápának, hogy a pogány magyarokkal keresztény szlávok is „kalandoztak”. Panaszlevelük szerint a morva szlávok a magyarok közé keverték embereiket, és a vegyes csapatokat a keresztényekre uszították. Ezt már Szalay–Baróti *A magyar nemzet története* c. millenniumi négykötetes munkája (Bp., 1895, I. 103.) is ismeri, mégsem hiszem, hogy száz magyar vagy szlovák ember között egy is akadna, aki tud róla.

A szlovák történészek mindmáig nem találnak megfelelő magyarázatot a 885 körül keletkezett Szent Metód-legendában leírt találkozásra a magyarok királyával. A legenda szövege szerint, amikor Metód „...a Duna vidékére érkezett, a magyar király látni kívánta őt. Bár többen figyelmeztették, ne tegyen eleget a meghívásnak, mert nem ússza meg ép bőrrel, Metód mégis elment hozzá. A király úgy fogadta, ahogy püspökhöz illik, tisztelettel és ünnepélyesen, vidám derűvel, és úgy társalgott vele, ahogy az ilyen férfiakhoz illik. Megölelve, megcsókolva bocsátotta el, gazdag ajándékokkal, így búcsúzva tőle: Emlékezz meg rólam mindig, tiszteletre méltó atya, szent imádságaidban” (*Velkomoravské legendy a povesti [Nagymorva legendák és mondák]*, Bratislava, 1977, Tatran, 81.). Ez a jelenet bekerült a *Honfoglalás* című filmbe is.

Kniezsa István 1955-ben megjelent kétkötetes munkája, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* bizonyítja, hogy a kereszténység és az állami-jogi terminológia jelentős része – mint a *kereszt, keresztény, szent, király, udvar, udvarnok* – szláv közvetítéssel került a magyar nyelvbe.

A magyarországi szlávok közül a magyarok a szlovákok őseivel kerültek a legszorosabb szimbiózisba. Bizonyos értelemben ők a magyarság legközelebbi rokonai. Népdalaink, Bartók Béla gyűjtéséből tudjuk, közel felerészt egyeznek. Évszázadok alatt kialakult nyelvi rokonságunkat nemcsak szókincsünk gazdag közössége, hanem a két nyelv rokon hangzása, dallamossága is bizonyítja.

A Kárpát-medence népei közül csak a magyarnak és a szlováknak nincs külhoni anyanemzete. 1000 éves szimbiózisuk megőrizte a szlovákokat a beolvadástól a nagyobb szláv népekbe. A nemzetté alakulást mindkét nép itt, a Kárpát-medencében élte meg, a magyarok valamivel előbb, a szlovákok később. A közös hazában eltöltött ezer év alatt úgy hatottunk egymásra, hogy mindketten megőriztük saját identitásunkat. Nem ez a követendő modell a mai Európai Unió népei számára?

Aki végigsétál majd a tanösvényen, ezekről az egymásra hatásokról, a közősen megélt történelemről szerez újabb ismereteket.

II. Mátyás király

Mit keres az erdélyi gyökerű magyar király a szlovák–magyar közös történelmet bemutató tanösvényen? Nem egy román–magyar tanösvényen kellene róla szólni?

Kevesen tudják Magyarországon, hogy Mátyás király emlékét ugyanúgy őrzi a szlovák művelődés, mint a magyar. Népmesék, mondák, egykorú írásos dokumentumok, a nemzeti irodalom feldolgozásai hordozzák mindkét népben

a Mátyás-örökséget. Még a „budai király” szerelmi kalandjai is megszólalnak szlovák balladákban. Az egyikben például egy nagyravágyó anya csempészi kíváncsiságát Mátyás ágyába.

Az első szlovák nyelvemlék, a Szepességi Imádságok (1479) is kötődik némiképp Mátyás királyhoz. Az Igazságossághoz írt könyörgés tulajdonképp egy Mátyás katonájából lett magyar főpap „puskája” a templomi szolgálathoz. A történet a következő: A magyar anyanyelvű Bak Gáspár a fekete seregben szolgált. Vitézségeért a király szepesi prépostnak nevezte ki. Bak Gáspár komolyan vette az egyházi méltóságát. Hét év páduai tanulás után pappá szentelték. Szláv hívei számára a nép nyelvén mondott könyörgéseket, ehhez kellett a pergamendabokra írt szöveg. Sok magyar szívesen beszél ősi magyar földről, a Szepességről talán azt is sokan tudják, hogy több hullámban, leginkább a tatárjárás után szász telepések népesítették be. Ám hogy Bak Gáspár szükségét érezte, hogy a nép nyelvén mondja a könyörgéseket, tudatja velünk, hogy a szászok mellett szlávok alkották a népesség jó részét arrafelé.

Andrej Sládkovič, a szlovák romantika jeles költője 1846–1847 táján Mátyás-hagyományra oktatta a modern nemzetté válás útjára lépő népét. Jelképes értelmű, hogy híres költeményének főhőse, a gyetvai legény csak azzal a feltétellel áll be Mátyás fekete seregébe, ha megtarthatja népviseletét, azaz nemzeti identitását. A szlovák romantika Mátyás-képe tehát éppannyira pozitív, mint a miénk. Egyébként a szlovákoknak is volt okuk hálásnak lenni igazságos Mátyás királynak: ő, akit mi is egyik legnagyobb királyunknak tartunk, szabályozta először a városok magyar–német–szláv bíróválasztási rendjét.

Mátyás királyra, az igazságosra a szlovákok ugyanolyan jó szívvel emlékeznek, mint a magyarok. Egy államban éltünk, a királyhoz mindannyian hűek voltunk, őt a sajátunknak éreztük. Próbáljuk beleképzelni magunkat egy ilyen világba. Ha sikerül, már csak az van hátra, hogy közös „főnök” nélkül is megéljük az összetartozást.

III. Pázmány Péter (1570–1637)

A legnagyobb magyarok egyike, a magyar nyelv első tudatos pallérozója, az országot kultúrával mentő, egyetemalapító jezsuita bíboros, aki esztergomi érsekként húzódott a török elől Pozsonyba és Nagyszombatba, nemcsak a magyar nyelvvel törődött, hanem gondosan ápolta a kedves „tót nációnak” nyelvét. Neki még sikerült egységben látni az országot, anyanyelvük, nemzeti hovatartozásuk alapján nem különböztette meg a rábízottakat. A nagyváradi születésű magyar főpap a szlovák nyelvfejlődésre is nagy hatással volt. Bizonyára az ellenreformáció sikere érdekében, a cseh protestánsok nyelve helyett a szlovák népnyelv használatát szorgalmazta. Szlovák papnövendékeket küldött nyugati egyetemekre, és szlovákra fordíttatta le leghíresebb munkáját, az *Isteni igazságra vezérlő kalauzt*. A magyarországi ellenreformáció legnagyobb alakja pontosan tudta, hogy nem vonulhat vissza a latin nyelv bástyái mögé; ha gondolataival el akar jutni az emberekhez, anyanyelvükön kell szólnia, ahogy a reformáció terjesztői tették. A XVI–XVII. században tehát még békésen megfért egymással a két nyelv. Bárcsak sikerült volna ezt a XIX. században is fenntartani!

A szlovákoknak a felvilágosodás korától sokat kellett küzdeniük, majd szenvedniük is önálló irodalmi nyelvükért. Pázmány útmutatása volt az első, ami a nép nyelvének – obecná slovenčina: közszlovák nyelv – használatát javasolta, amit ugyan jóval később, de 1846-ban el is határoztak.

A bíboros más szempontból is támogatta szlovák híveit: például szemére hányta a nagyszombati bírónak a nekik készülő barátok templomának elhúzó-dó építkezését.

A szlovák–magyar együttélés zavartalanságára utal az is, hogy a protestáns Thurzó György nádor nagybiccsei udvarában szlovák ember volt a prédikátor, Eliáš Láni (Lányi Illés). Ő olvasta fel a nádornak a bíboros Erdély megtartásának ügyében írt levelét.

Pázmány korában a török által megsebzett országot már a „gallér alá pökő” németek is szorongatták. Ilyen körülmények között a hazában nem volt helye, de nem volt oka sem a különböző nyelvű polgárok közti feszültségnek.

Pázmány Nagyszombati Egyetemének mai utódai – az ELTE, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem és a mai szlovákiai Nagyszombati Egyetem – közös alapítójukként tiszteli a nagy bíborost. Méltán. De tisztelhetjük őt mint azt az egyházi vezetőt, aki megkülönböztetés nélkül tekintett szlovákra, magyarra egyaránt.

Vajon csak az vezette, hogy felvegye a versenyt a népnyelven prédikáló protestánsokkal? Talán ennél többről volt szó. Vallotta: a nemes, szép élethez nem kellenek nagy cselekedetek, csupán tiszta szív és sok, sok szeretet. Ezt a megkülönböztetés nélküli szeretetet kell nekünk is megtanulni tőle, hogy szlovákok és magyarok egymással békében, sőt egymást segítve járassunk együtt az úton.

IV. Rákóczi szlovák szemmel

Rákóczi ott él a szlovákok emlékezetében is, sőt egykorú hiteles szlovák dokumentumokból is összeállítható a nagy fejedelem képe. Az *Anagramma Slavicum* Rák oči jest' dostal (A rák szemeket kapott) sorkezdete a Rákóczi nevet rejti. Egy nemrégiben felfedezett korabeli szlovák vers felszabadítóként köszönti: „A mindenható Úristen nem szenvedhette a németet kedves Hazánkban, hanem méltóztatott felébreszteni Rákóczi urat, hogy újra kiűzze a kegyetlen németet... Mi valamennyien hisszük, hogy az Úr meghallgat minket, hogy Rákóczi fejedelem valamennyit elpusztítja.”

Krman Dániel zsolnai evangélikus szuperintendens a fejedelem bizalmas híve, sajtófőnöke, diplomatája lett. 1707 márciusában Zsolna főterén az akkori szlovák írott nyelven buzdító prédikációt tartott Czelder Orbán tűzéirenek zászlószentelésén: „Jézus Krisztus, add, hogy e zászlók nyomában a megnyomort Magyarhonra sok jó fakadjon, hiszen hazánk valaha az országok dísze volt. Urunk, aki igazságot szolgáltatasz az elnyomottaknak, légy a mi nagyságos Fejedelmünkkel, drága urunkkal, Rákóczi Ferencsel, add, hogy mint a börtönből kiszabadult József, legyen a haza atyja, s jó tanácsaival és a haza megvédésével az összes előző magyarhoni hazafit, Báthorit, Bethlent, Bocskait, Thökölyt és elődeit is felülmúlja hírnévben.”

Az 1708-ra készült zsolnai szlovák kalendárium krónikarészében szinte haditudósítóként számolt be a kurucok harcairól. A szabadságharc kezdetéről így ír: „...Fejedelem őnagysága Lengyelországból beküldött pátensével a keresztény fejedelmekkel egyetértésben tudomására hozni Magyarhon lakosságának azt az elhatározást, majd pedig egyáltalán Manifesztumot kiadni kegyeskedett, amelyben az egész keresztény világnak tudomására hozta, hogy mint Magyarhon földjének hajdani dicső védelmezői, Báthory, Bethlen, Bocskay, Rákóczy, Thököly urak az ausztriai házzal szemben alapos indokok miatt felkelni kényszerültek, ugyanúgy őnagysága is fölkelni kényszerült XXI okoknál fogva...”

A veretes biblikus cseh/szlovák szöveg hazafias lelkesedést közvetít: „Magyarhon népe, amelyet ebben az időben az ellenség semmirevalónak tartott, szerencsés betöréseket hajtott végre Ausztriában és Morvában, és azt a barbár kegyetlenséget, amit az ártatlan magyarhoniakon mindig és mindenütt elkövettek, amikor élve lenyúzták bőrüket, fához kötözve égették őket, a holtakat kiásták sírjukból vagy közéjük csaptak és égették őket és más borzalmas dolgokat cselekedtek, tűzzel és vassal szintén megbosszulták, különösen akik Ocskay László vezetése alatt voltak.” A szlovák kalendárium befejezése: „Ő fejedelmi felsége Erdélybe érkezvén annak fejedelméül ünnepélyesen megerősítetik és a felséges címmel megtiszteltetik. Lengyel, moszkvai, török követségek érkeztek fényesen Felső-Magyarhonba, ugyanúgy fényesen kiállított magyar ment a moszkvai udvarba.

Kassát új fallal, bástyákkal és vízzel vették körül. Érsekújvárt és más erődítményeket is igen megerősítették és ellátták. Úr Jézus, adj királyt és békét egész Magyarhonnak.”

A források világosak: Felső-Magyarország nem magyar ajkú lakossága saját fejedelmének, sorsa jobbra fordítójának érezte Rákóczit, akinek zászlója alatt vérét hullatni is kész volt.

Nagy kár volna ezt a közös történelmi emlékezetet kiradírozni a szlovák nemzettudatból, attól tartva, hogy valamiféle elmagyarosodáshoz vezet. Igen nagy hiba volna, ha magyar részről kisajátításnak tekintenék Rákóczi emlékének szlovák ápolását.

Éppen arra kell törekednünk, hogy tudatosodjék ma is: közös múltunk során nemcsak megőriztük egymástól való elkülönülésünket, hanem közös élményeink, közös szellemi termékeink, közös politikai országtudatunk volt. A régi „hungarus” tudat nem nemzeti, hanem etnikum feletti volt.

V. Bél Mátyás (1684–1749)

Magnum decus Hungariae – Magyarhon nagy ékessége

A Zólyom megyei Ocsován született. Apja, Matej Bel, szlovák evangélikus mézáros, anyja egy veszprémi magyar iparos lánya volt. Magnum decus Hungariae – Magyarhon nagy ékessége – ezzel a címmel illették, és méltán, hiszen európai hírnévű tudós lett, aki „prešpurský kazatel”-nak, azaz pressburgi, pozsonyi (szlovák családja révén tehát mindkét nemzethez kötődik, életműve alapján pedig kijár neki a tisztelet mind a szlovákoktól, mind a magyaroktól) hitszónoknak nevezte magát 1745-ben az evangélikus Hallei Biblia előszavá-

ban. Ennek a bibliának a nyelvét használták a szlovák evangélikusok, a szlovák anyanyelvű magyar nemesek is. Bél Mátyás magyarázata erről a nyelvről mindmáig vitatéma a szlovák művelődésben, a magyar közvélemény pedig semmit sem tud róla.

Idézzünk az előszóból, és egy másikból, amelyet Pavol Doležal *Grammatica slavico-bohemic*ájához írt: „...Kitörtek a huszita viharok (...) de a cseh nyelv (...) dicsőségének nem ártottak (...) a szláv nyelv akkoriban már honos volt Magyarhonban, mert a magyarok a hét vezér alatti bejövetele után ezt használták a dunai szlávok maradékai, akik a szláv morvákkal, sziléziaiakkal, lengyelekkel és oroszokkal szomszédosak (...) Amikor Korvin Mátyás leverte a huszitákat, sok cseh polgárjogot szerezve letelepedett Magyarhonban, és olyan szintre és finomságra fejlesztette a bennszülött szlovákok nyelvét, hogy az (...) felér a cseh nyelv bájához.” Fehérhegy után Magyarhonban a cseh nyelv előre haladt ... „A mágnások és a nemesek sem haboztak támogatni a szláv-cseh nyelv művelését azokban a vármegyékben, ahol használták (...) a Szunyoghok, Illésházyak, Thurzók, Ostrosithok, a nemesek között a Szulyovszkyak, Plathyak, Szerdahelyiek, Révayak, Justhok, Benickyk, Podturiánszkyk és mások...”

Bél Mátyás világosan kifejti, hogy itt nem a szlovák népnyelvről, nem valamelyik nyelvjárásról van szó, hanem a Králicei Biblia cseh nyelvének a magyarhoni szlovákság által történt adaptációjáról. Ez a nyelv országos, nem csak a szlovák etnikum által használt irodalmi nyelv lett a Felföldön, a latinnal, a magyarral, a némettel együtt. Ismerte többek között Balassi Bálint, Rimay János, Madách Gáspár.

Bél Mátyás a *Notitia Hungariae antiquae, mediae et novae* (A régi, a középkori és az újkori Magyarország ismertetése), az *Adparatus ad Historiam Hungariae* (Források Magyarország történetéhez) és sok más tudományos munkája nyomán London, Berlin, Jéna akadémiáinak tagja lett. Igazi „hungarus” volt, akit mind a magyar, mind a szlovák művelődéstörténet csakis így, „hungarusnak”, szlovákul „uhorský”-nak tarthat számon.

Budapesten a XVII. kerületben, Siófokon, Hajdúböszörményben utca van elnevezve róla. Nem vitázni kell magyar vagy szlovák voltáról, hanem örülni, hogy két ország ápolja emlékét, két ország tiszteli.

VI. Pannónia békessége

Anton Bernolák szlovák szótárában

Anton Bernolák katolikus pap árvai kismemesi családból származott. A Pázmány-hagyományra is építve ő alkotta meg az első szlovák irodalmi nyelvet a nyugatszlovák nyelvjárás alapján. Nagy szótára az ország népei közötti megértést szolgálta. Repertóriumának bevezetőjében ez olvasható:

„Mert a’ nyelvek különbsége a’ mint Sz. Ágoston mondgya, és a’ mindennapi szomorú tapasztalás bizonyítja, embert az embertől idegeníti, és a’ nyelveknek egyetlen egy különbsége miatt az emberek’ öszve barátkoztatására a’ természetnek oly nagy hasonlatossága semmit sem használhat, olly annyira,

hogy örömebb legyen az ember tulajdon ebével, mintsem idegen nyelvű emberrel (...) Sokaknak, kik még Pannóniának hasznaira ügyelnek (...) kívánságok (...) hogy találkozná egy valaki, ki a Magyar országban leggyakorlatosabb nyelveknek (...) megtanulása végett kedvét (...) ugyan azok szótárjának össze-szerkesztésére fordítanak; s így módon Pannóniának oly különbféle lakosait ebből a nagy egyenlenségből az emberi természetbe oltott egymással való barátkozásra hozná az össze veszett nemzetek és népek között békességet szerző követ módgyára."

Ez a testvéri szeretet saját nyelve művelésére sarkallta: „Más nyelvek már ki vannak pallérozva, és mind a közönséges, mind pedig az idegen szavaktól kitisztítva; a Tót pedig egész 1787 esztendeig minden pallérozás nélkül hagyatott, és még mai nap sincsenek abból se a paraszt, a régi cseh, és főképpen lengyel szóllás módgyára egészen kigyökerezve (...) annak (...) elkezdett pallérozását úgy végre akartam hajtani; hogy az ő tekkelltesége a mostani legpallérozottabb nyelvekkel bátran vetekedhessen..."

Cseklészen, Érsekújváron is plébánoskodva gyakorolta a népek barátkoztatását a XVIII-XIX. század fordulóján, amikor még remélni lehetett a népek tavaszának testvériségét. Sajnos ő is csak „egy fecske” maradt. A nyarat nekünk kell megcsinálnunk.

Ami Bernoláknak azt a kívánságát illeti, hogy egymás nyelvét ismerjük, sajnos magyar részről nincsenek jó híreink. A kényszerű lakosságcsere után ugyan viszonylag sokan beszéltek Magyarországon szlovákul, de egy nemzedékváltás után oly nagyfokú a csökkenés, hogy a legutóbbi népszámláláskor már a spyolul beszélő magyarok száma is megelőzte a szlovákul tudókét.

VII. Rudnay, a Szent Korona népeinek hercegprímása

Esztergomban a Szent Anna-templom falán kétnyelvű, magyar-szlovák emléktábla hirdeti Rudnay Sándor hercegprímás áldásos munkáját az Egyház, Esztergom, a magyar és a szlovák nemzeti kultúra támogatásában. Emlékként ma is ápolja az évtizedek óta működő Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület.

Érthető ez a tisztelet, hiszen ő hajtotta végre az országgyűlés és az uralkodó kívánságát: visszatelepítette Esztergomba a török elől Nagyszombatba menekített érsekséget. 1822-ben nemzeti zsinatot hívott össze az egyházi ügyek rendbetételére, segítette az oktatást, csatlakozott Széchenyi Istvánnak a Magyar Tudományos Akadémia létesítésére tett alapítványához, megindította a Bazilika és a Szent Anna-templom építését.

A szlovák nemzeti kultúra is magáénak vallja Rudnayt. Jogosan, hiszen nagyrészt neki köszönhető például az első szlovák nagyszótár megjelenése és a szlovák tankönyvek egységes nyelvhasználata. Szűkebb esztergomi asztaltársaságában szlovákul is folyt a szó. Gyakran volt ott Haulik György, a későbbi zágrábi érsek, Palkovics György kanonok, a szlovák irodalom szervező mecénása, Bartakovics Béla, a későbbi egri érsek, aki a szlovák templomi ének terén szerzett érdemeket. A hercegprímásnál gazdag szláv könyvtár is állt az érdeklődők rendelkezésére. Megfordult a prímási palotában František Palacký,

a híres cseh történetíró is, és gyakorta vendégeskedtek Esztergomban a pesti egyetemi tanárok.

A nemzeti összefogás akkoriban az ökumenét is szolgálta. A nemzet jegyében találtak egymásra a szlovák és a cseh katolikusok és evangélikusok. Ján Kollár pesti evangélikus papot, a szláv kölcsönösség – egyesek szerint a pánszlávizmus – apostolát személyesen is fogadta a hercegprímás Esztergomban. Kollár szeretett volna szláv tanszéket a pesti egyetemen, amiben Rudnay támogatta is.

Nagyszombat elhagyása fájt ugyan néhány egyetemistának, siratták is a Parva Romát, de természetes volt, hogy az ország központi irányítása visszakerül a török előtti helyekre. A szlovák közösség, Juraj Palkovič esztergomi kanonok szavával a slovenská obec, mint Magyarhon szerves része, nem területben gondolkodott, még csak a modern értelemben vett nemzetben sem. Az akkori szlovák szellemi élet képviselői nem éreztek valamiféle védelmet szükségesnek az „idegen elnyomással” szemben, sőt a szlovákságot-szlávságot és a magyarságot a szabinok és a rómaiak egységéhez hasonlították. A nyelvükben különbözhetnek ugyan, de mindannyian római polgárok. Ilyen értelemben az egy és oszthatatlan natio Hungarica fogja össze a szlovákot és magyart. Ezt az eszmeiséget hirdették elsősorban a szlovák katolikusok. Mai szóval: két nemzethez tartoznak, de egyenlő jogú állampolgárok.

Rudnay, még Nyitrakoros (Krušovce) plébánosaként, így prédikált szlovák híveinek az 1790. évi országgyűlés idején: a karok és rendek azért gyűltek össze Budán, hogy „jövendő királyunkat megerősítsék és Magyarhon Szent Koronáját mint a legszentebb pecsétet rátegyék, hogy vele rólátok és mindazon dolgokról tanácskozzanak, amelyek jelenlegi közboldogulásunkat érintik”.

Rudnay Sándor tudta, hogy az ország minden népének – beszéljen bármely nyelven – egyformán kell lelki táplálékot nyújtani. Ezért prédikált három hazai nyelven – szlovákul, magyarul és németül. Ezért támogatta egyként Széchenyi Istvánt és Ján Kollárt; a Magyar Tudományos Akadémiát és a szlovák művelődési törekvéseket. Nem az a kérdés, hogy életműve a magyar vagy a szlovák nemzeti örökség része, hanem az, hogy képesek vagyunk-e tanulni tőle: türelmet, szolgáló alázatot, gondoskodást. Hadd maradjon ő, aki oly forrón szerette hazáját, nemzetek feletti főpap, és ekként közös példa számunkra, kivezető út, integrációs erő.

VIII. Alvajárók a toronytetőn – Kazinczy Gábor tanítása

A magyar szellemi élet legjobbjai a XIX. században kibontakozó nemzetiségi ellentétek, majd a magyarosítás idején mindig felemelték szavukat szlovák nemzettestvéreink védelmében.

Különösen szép példája ennek Kazinczy Gábor (1818–1864), a zempléni ellenzék képviselőjének az Athaeneum c. folyóiratban 1839-ben *A Felföld* címmel megjelent írása.

Maró gúnnyal, komoly önkritikával szól a magyarokról:

„A tarka magyar hon legérdekesebb része a Felföld (...) Mély titokkönyvként fekszik előttünk. De mi nem szokunk olvasni, s ha valami szerencsétlen eset

könyvtárt örököltet ránk, tisztelve az elődök emlékezetét s tetteit, föl nem met-szett lapokkal hagyjuk könyveit a maradékra.”

Ezen oldalvágás után, továbbra is kritikus a hangja:

„Így vagyunk a Felfölddel. Mintha világtenger választana el bennünket, távol hisszük magunktól, érdekeinktől, s tudatlanságunkat, megszorítva a butaságot anyatej és nevelés öröklötte virágával cicomázzuk fel: Tót nem ember. Eltaszítánk magunktól e népet (...) Sőt szégyelljük őt (...) pedig ugyanazon kebelen nyugovánk, szerencsétlenek vagyunk (...) Szédítő toronytetőn alusszuk biztos tudatlanságban lázas holdkór álmainkat, s még a barátintés is arra szolgálhat, hogy lebukjunk. Megvetem, ki e sorokban szláv mániát látna (...) mit tevének mi, hogy oly góggal nézünk le minden néptársra? Miben állunk fölöttük? Sem-miben. Testvérek vagyunk, senki rabjai, s egyenlő joggal osztozunk az atyai örökségben.”

A mindössze 45 évet élt közéleti polihisztor (képviselő, publicista, író és műfordító), Kazinczy Gábor elvhű ember volt. Mint idézett írása is mutatja, meggyőződése nem függött a közvélekedéstől. Népszerűségét bármikor feláldozta meggyőződésének. Bár hallgattak volna rá kortársai! Trianonban széthordták az atyai örökséget, de megmaradt az egymásmellettség. Lesznek-e a civakodó örökösökből jó szomszédok? Holdkórosként, tetők meredélyén járva aligha. Pedig a Kazinczy Gábor által megfogalmazott kritika, ha szerencsére már nem vonatkozik mindenkire, de jogosan tekinthetjük érvényesnek azokra, akik a régiekhez hasonló góggal néznek le önálló állami létükben ugyan fiatalabb, de Kárpát-medencei lakosként idősebb testvéreikre. Milyen kár lenne nehezen megoldható elsőbbségi vitákkal távolodni egymástól, amikor évszázadokig „ugyanazon kebelen”, azaz a magyar király országának kebelén „nyugovánk”. Kazinczy Gábor még figyelmeztette a magyarokat, hogy egyenlő jogokkal kell megosztoznunk az atyai örökségen. A kiegyezés utáni Magyarországnak nem tetszett ez a megoldás. Ahogy most a mai szlovákoknak sem tetszik. Kazinczy nem területre gondolt, amikor egyenlő jogokról beszélt, ma sem területi problémákban, hanem emberi jogokban kell az egyenlőséget biztosítani.

IX. Összefogás a Duna mentén

Mocsáry Lajos (1826–1916) neve a XIX. század második felében szimbóluma lett a magyarság és a Kárpát-medence többi népe megbékülési törekvéseinek. 1860-ban vázolt programja a békés egymás mellett élés, illetve a nemzetiségeket egyenrangú társnemzetként kezelő gyakorlat jegyében fogant.

1886. február 8-án Mocsáry Lajos élete egyik legnagyobb szónoklatában felelősségre vonta a magyar kormányt és az ellenzéket is az országban elburjázott „kultursovinizmusért”. Szerinte a magyarosítás egyetlen jogos célpontja maga a magyar nemzet, amely igencsak rászorul erre. A nemzetiségek (amúgy is reménytelen) elmagyarosítása helyett a magukat magyarnak vallók magyarságát kell elmélyíteni, és a minőséget a mennyiség elé helyezni. Szerinte a magyar nyelv hegemoniája egyedül az országgyűlés tanácskozási nyelveként nyilvánulhatna meg. A megyékben, járásokban, községekben mindenki szabadon használhatná anyanyelvét, és hivatalos ügyeit is jogában állna azon intézni.

Rámutatott, hogy a vegyes lakosságú területeken mindenki megérti a másikat, és a tisztviselőktől megkívánt műveltségi szinten már az aktív nyelvtudás is elvárható. Az oktatásban egyenrangúak lennének a nemzetiségi nyelvek, minden iskolában oktatnák a magyart, míg a magyarok a hozzájuk legközelebb eső kisebbség nyelvét tanulnák. A nemzetiségek nincsenek olyan hangulatban – vallja Mocsáry –, amely komoly akadály lehetne egymás megértésének és a kibékülésnek. „Hála Istennek, csakugyan úgy áll a dolog, hogy a magyar s a többi népek közt valódi fajgyűlöletet nem tapasztalunk, (...) talán még nagyon könnyen is barátkoznak.”

A *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről* című munkájában írta: „Fel kell hagyni azon insultálással, hogy magyar és hazafi egy értelmű, tehát hazaáruló mind az, aki nem magyar.” „Az én álláspontom a legalitás, t. i. az 1868-iki nemzetiségi törvény. Ez a törvény a nemzetiségi ügynek egyik legnevezetesebb mozzanatát, t. i. a 60-as években létrejött jó hangulatot s kibékülést képviseli.”

Figyelemre méltó, ahogy a nemzetiségek és az akkori szomszéd államok kapcsolatát látja: „Az a tény, hogy hazánkban nagy számmal léteznek oly emberek, kik fajrokonai (...) szomszéd független államokat alkotó nemzetek, bizonyos kapcsot képez köztünk és ezen nemzetek közt, mely kapocs nem maradhat hatás nélkül egymáshoz való nemzetközi viszonyunkra. (...) Hozzájárul ehhez, hogy (...) közös ellenségünk van egy nagy hatalmasságban, mely a hódítás politikáját követi; teljesen világos ez a románokat illetőleg, kiknek ép úgy, mint nekünk létkérdés az Oroszország ellen való védekezés.” A szláv népek jövőjét, akár a magyarokét, a német terjeszkedéstől is félti. Tudja, hogy „a szóban levő szomszéd államokhoz való jó viszonyok fenntartására szükséges az, hogy idebent jó viszonyban legyünk a nemzetiségekkel. (...) Tehát ugyanaz az eszköz, mely a belbékét a honpolgárok közt biztosítja, egyszersmind megszerzi a jó nemzetközi viszonyokat is... Az a szövetség, melyről én szólok, már meg van keresztelve »Dunai confoederatio« néven, de komolyan az elméket alig foglalkoztatja. Nem (...) szövetségi állam, de szövetkező államok formájában nagyon is méltó volna vele foglalkozni...”

Mocsáry elképzelései – a Trianon utáni alapvető változások figyelembevételével – ma is időszerűek. Akkor nem hallgattak rá kortársai. Bár régióink országai felismernék, hogy az Európai Unióban adott az államok hálózata, de ezek valós együttműködése csak akkor működőképes, ha megvalósul a többségi nemzet és a kisebbségben élők közötti béke. Mocsáry nyomán talán szóhasználatunkon is változtatni kellene. Miért mondjuk „szlovák nemzetiségieknek” például a magyarországi szlovákokat? Hiszen ők a szlovák nemzethez tartoznak, ahogy a magyar határon kívül élő magyarok is a magyar nemzet részei. Az anyanyelv összeköti az egy nemzethez tartozókat, s ennek tudatában lehetnek alkotó állampolgárai az országnak, amelyben élnek. Sőt, csak akkor lehetnek igazán hasznára az államnak, amelynek polgárai, ha nemzeti létükben nem korlátokat állítanak eléjük, hanem emberi jogaik állami és társadalmi elismerése révén szabadon élhetik meg szlovák vagy magyar mivoltukat. Mocsáry nem tudta meggyőzni az akkori döntéshozókat, s az ezeréves ország feltartóztatlanul haladt a szétesés felé. Száz évvel az első világháború után Schengen szellemében élünk. Nem ide-oda tologatjuk, hanem légiesítjük a határokat. Mocsáry örökségére is támaszkodva határmódosítás nélkül is meg lehet valósí-

tani a Duna völgye nemzeteinek önmagukkal való egyesítését, és ezzel együtt az itt élő nemzeteknek is meg lehet és meg kell békélniük egymással. Ez lehet az új, az Európai Unióban oly szükséges együttműködésünk szilárd alapja.

X. A megbékélés elszalasztott esélye

Andrej Sládkovič (1820–1872) a reformkor talán legnagyobb szlovák költője. Magyarországon is többet kellene tudnunk róla. Most csak szülővárosáról, Korponáról emlékezünk meg, és néhány sorát idézzük.

Korpona kisváros, de benne a magyar–szlovák szimbiózisnak rendkívül fontos hagyományai vannak. Már a mohácsi vész előtt, írja Käfer István a *Magyar szlovákságismeret* című könyvében, a szlovák és a magyar vállvetve harcolt a város német patrícusai ellen. 1519-ben Lajos király megparancsolta Korponának és Körmöcbányának, hogy ne tiltsák meg a szlovákoknak, morváknak és magyaroknak, hogy házat vegyenek városaikban. Lám, a szegregációellenes fellépésnek elég régi hagyománya van a Magyar Királyságban.

Talán ez a hagyomány is hozzájárult, hogy Sládkovič 1848-ban a szabadságharc oldalára állt, meg is szenvedett érte. Nem a könnyebb utat, nem a németbarátságot tartotta szem előtt. Egyik versében így szól a magyarokhoz:

*Szeresd a szlávokat, e népeket;
vesszen a gőg, az úrhatnámtság,
baráti kéz fogjon kezet,
céljaink egyek legyenek,
igaz legyen a szabadság.*

A XIX. század nemzeti öntudatra ébredő magyarsága nem vette észre, hogy mindkét nép csak nyerne az összefogással. Nem csaptunk bele, inkább ráütöttünk a kézfogásra kinyújtott kézre. A csalódott Sládkovič is felhagyott a barátkozással.

A XIX. században elkövetettekért a XX. században kaptuk meg a választ. Most, a XXI. században kell megpróbálnunk visszatérni a természeteshez, a szeretethez és a barátsághoz. Csak most már sokkal nehezebb.

XI. Mikszáth és Jókai szemüvegén át

Ha valamelyikünket hirtelen megkérnék, hogy mondjon pár mondatot arról, miként ábrázolja a szlovákokat a magyar irodalom, a válaszadók többsége alighanem annyit mondana: tót atyafiak.

Mikszáth Kálmánnak a *Tót atyafiak* címmel megjelent kötete a maga négy novellájával meghozta a megérdemelt sikert. Az atyafi megnevezés telitalálat. Mikszáth számára a szlovák nem idegen, inkább atyafi, azaz testvér. Érthető, hogy a XIX. században ő volt a legtöbbször szlovákra fordított magyar író, annak ellenére, hogy akkoriban már híve volt annak a téveszmének, hogy a szlovákság jövője a magyarságba való beolvadás. Nála ez a beolvasztó igyeke-

zet az összetartozás érzéséből fakad, ráadásul írásaiból ez a politikai felfogása nem derül ki. Mikszáth javára írandó, hogy soha nem felülről, nem lenézéssel beszélt a szlovákságról. Felfogásáról sokat elárul egy idézet: „A pestiek sohase tettek még le egyebet, mint alapköveket, rábízván aztán a többi a tótokra, hogy építsenek föléljük palotákat” (*A sipsirica*, 1902).

Jókai, aki a legtöbbször szlovákra fordított magyar szerző, sokkal ritkábban szerepeltet szlovákokat írásaiban, mint Mikszáth. De *A gazdag szegények* egyike, a lipóti Krányecz Frányó valódi, hús-vér figura. Nagy mesélőnk gyönyörű leírást ad róla: „Fanyelű késeket árult, aztán meg cifra cserépbögréket felváltva. Az öltözetére is adott valamit. Nem volt se szurtos, se rongyos... Olyan őszinte képe volt a fiúnak dacára, hogy már ráncos volt... Lehetett már valami harminc esztendő. Amerikában is megfordult már, de megint visszakíváncozott... Min-dig elővette furulyáját, s valami szép magyar dalt billegett el rajta...”

Különösen érdekes a regényben Jókai mondanivalója a kivándorlásról. József Attila megtanította nekünk, hogy „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”, de nem tért ki arra, hogy e másfél milliónak mi volt a nemzetisége. A távozóknak legalább ugyanolyan tarka nemzetiségi képe volt, mint az ország egészének, ám mivel a Felföld szegény vidék, a kivándorlók között talán arányaiban több szlovák lehetett, mint magyar. Megoldás volt-e a kivándorlás? Íme a romantika és a realizmus Jókai tollán, Frányó előadásában: „...Ott minden ember goromba. Úgy níznek rám, mintha loptam volna nekik. Volt nálunk nagy árvíz, elvitte tízezer embert: egész várost. Aztán ránk fogták ‘magyarokra’, kifosztottuk halottakat. Ezt enyim gyomrom be nem veszi! Gyere ide, goromba yanke, majd megtanulod én neked az emberséget! Mikor engem idehaza csúfolja valaki: ‘te tót!’, azt tudom, hogy csak trífálja velem; de aki énnekem oda-kinn azt mondja: ‘te tolvaj magyar!’, az nekem gorombaság: azt nem eltűröm. Megyek onnan. Csak hiába, nincs olyan szíp ország egész világon, mint a mienk Magyarország. Egész Amerikában sohase nem láttam egy embert, akinek jó kedve van; de idehaza minálunk még aki haragszik is, az is danol.”

A XIX. század második felében a politika síkján már megszűnt a szlovákok és magyarok összetartozása: nagyobb volt a távozás, mint az együtt maradás igénye. Az irodalom azonban a közembert ábrázolta. Krányecz Frányó számára Magyarország az otthon. A fővárosban próbált keresni annyit, hogy kifizethesse apósa adósságát. Hogy sikerült-e, ezt homályban hagyta Jókai, de az biztos, hogy a szétesőben lévő ország „összedrótózása” nem sikerült, hiába fakadt ki Mikszáth: „Ide, tótok, drótozzátok meg, hadd legyen még együtt, úgy, ahogy volt, egy darabig” (*A seprűs tót*).

Ma már tudjuk: a „drótozás” nem megoldás. De az európai összefogás, a közép-európai gondolat adta összetartozás, a megbékélés szebb, nyugodtabb, boldogabb életet nyújthat mindannyiunknak a légiesült határ mindkét oldalán. Hogy ne csak a magyar, oláh, szláv bánat legyen közös, hanem az öröm is.

XII. Gáspár Imre kísérlete a szlovákok megértésére

Gáspár Imre *Hazánk tót népe* című, 1879-ben megjelent könyve már a kiegyezés utáni magyarosodás és magyarosítás idején született. A magyar–szlovák kapcsolatok egyik zord időszakában tett kísérletet legrokonabb néptársunk, a szlovákság bemutatására. Különösen értékesek a felföldi nyomor elől délre, főként a világvárossá alakuló Budapestre vándorló vendégmunkások leírásai. Néhány részlet a *Pestre, Pestre!* c. fejezetből:

„Azon a vidéken, melyet a gazdag nyár is silány zabkoszorúval díszít fel, nem olyan dalok szólnak, minőket az Alföld arany-hajú délibábos rónái teremnek. Néhány nappal még szomorúbb minden; itt nincs mit aratni, Árvamegyében a nyomorúság lakik. El máshová! (...) A férfiak, zab és krumpli földeiket az öregekre hagyván, mennek az aratásra. A magyar gazda igen szívesen fogadja őket; ott ugyan megkívánják a túrósat, meg a töltött káposztát, hanem aztán dolgoznak is.

Sokkal szebb, ha a lányok mennek. Sok költészet van ebben a karavánban. Ami a Bretagne és Provençenak Páris, az a mi Árvánknek Pest (...) Legsomorúbb pillanata ez útnak, midőn Zólyom, Liptó határán megegyyszer megállanak, s visszanéznek Árvára (...) Kis kunyhók is állanak körüle, s azokban a nyájas tűzhely, mely sokszor, igen sokszor állott üresen (...) kérdés, ad-e ennyit is a távol, idegen föld a szegény jövevényeknek? (...) Ünnepeyes pillanat, mikor a váci hegyekről először pillantanak a Dunára. Ott hömpölyög, tolul nagy méltóságosan. Istenem, beh nagy víz! Nagyobb a Garamnál is! A sors kiszemelte már, melyikök fog abban meghalni, melyiköknek lesz szerencséje. A hangulat egyszerre megváltozik. Feltűrt ruhájokat lebocsátják, csizmacskát húznak, megfésülködnek, – és mennek lassacskán Vádra. Hajóra ülnek, egy perc és – Pesten vannak! (...) Néhánya már kapott szolgálatot. Történt, hogy úrhoz vagy más becsületes emberhez mentek nőül; történt, hogy jól jártak – de csak a kisebb részével! A többi neveltség tárgya még tót testvéreik között is (...) Hát Pesten! Ha egy-egy szekér tolonc között szégyenkönnyet s eltakart arcokat látsz, ezek árvai leányok, kik eljöttek szerencsét keresni, most pedig mennek haza, meghalni vagy bukni tovább.

Hja – a nyomor!”

Gáspár Imre (Nagycsalomja, 1854. febr. 24. – Bp., 1910. aug. 19.) nevét kevesen ismerik. Szülőhelyén emléktábla üzeni, hogy jeles ember volt: újságíró, költő, műfordító. 1872-ben Pestre költözött. Pályája első felében a Gyulai Pál vezette hivatalos irodalommal szemben álló irodalmi ellenzékhez tartozott, támadta az arisztokráciát, a klérust, a dzsentrí-életmódot és a kor erkölcsét. A szlovák költészet egyik első hazai ismertetője és fordítója volt. Utolsó éveiben a miniszterelnökségi sajtóirodában dolgozott.

XIII. Pest-Buda és a szlovákok

Már a XVII–XVIII. századi históriás énekek és népdalok tanúsítják, hogy a szlovákság is fővárosának, a haza szívének tekintette a kettős várost. Bornemisza Péter *Síralmas énnéköm...* c. versének refrénje, a *Vajon s mikor leszön jó Budában lakásom*, a szlovák írásbeliségben is fellelhető az *Egerről és néhány vitézről* szóló énekben:

*„A nagy széthúzás okozta ezt nekünk
magyarok, németek között.
Hazánk földjét ha török rabolja,
még rosszabb neki, ha német fosztogatja.
Uram Isten, engedj szebb időket látnunk,
Magyarhon királyát Budán viszontlátnunk.”*

Ősi, talán Dózsa korabeli Buda-motívumot rejthet Ján Kollár népdalgyűjteményében az *Uraság és Rákos* című vers:

*Uraság, uraság, te kemény uraság,
vigyen el az ördög, én megyek Budára.
Megyek Budára, Rákos mezejére,
ott lerázom magamról a paraszti nyűgöket.*

Aztán sötétedik a kép, jön a katonaság, és fájdalmasan szól a népdal:

*Mikor általmentem Pestről Budára,
sírt az édesanyám az egész családdal;
Jaj nektek, ti pesti urak, ti adtatok engem katonának.*

Aztán következik a munkát kereső cseléd lányok tragédiája, akár Arany János *Hídavatásában*:

*A kedvesem Pesten szolgál,
szívem vágyik utána,
és én nem hagyom őt ott,
akárhová is elmegyek vele.*

Sír a lányka is:

*Duna, Duna, folyó vizecske!
Ej, nem voltam én arra a Pestre való
... Nem is akarok Pesten vagy Budán lakni,
inkább veled, kedves, egy árvali faluban.*

Igen érdekes, hogy a magyar népdalokban alig akad Pest-Buda-motívum. Andrej Sládkovič, a reformkori szlovák költő a Szent Korona legszebb ékkövének nevezte Pestet, ahová a nagy építkezésekre tízezrével jöttek a kő-

művesek, építómunkások, és helytálló a megállapítás, hogy „a tótok építették Budapestet”. Voltak évtizedek, amikor Budapest volt a világ legnépesebb szlovák városa. Józsefváros, Terézváros, az Andrássy út palotái őrzik a felföldi néptárs munkáskezeinek nyomát. Gazdag kulturális élet, egyesületek, bálók, műkedvelő színjátszás volt itt, sőt Ján Palárik színműben is megörökítette a várost.

A XIX–XX. század fordulójának rossz emlékei, majd a második világháborúhoz kapcsolódó válság ellenére Budapestnek mindmáig pozitív helye van a szlovák emberek tudatában.

XIV. Egymás felé

Bár Pilátus palotájától a mi tanösvényünkkel közel azonos hosszúságú út vezet a Golgotáig, és ezen az úton is éppen tizennégy állomás található, mégsem örülnénk annak, ha a szlovákok és magyarok évszázados együttélését bárki keserves keresztútnak látná.

Igaz, sok bajt, szörnyűséget éltek át eleink, de ezek hosszú időn át távolról sem az együttélésebből fakadtak. Közös volt a bánat, közös a szenvedés.

Ez a tanösvény a Pilisi Parkerdő Zrt. és a Charta XXI Megbékélési Mozgalom közös alkotása. Úgy gondoljuk, hogy nagyon is ide, a Pilisbe illik ez a tudomásunk szerint példa nélküli kezdeményezés, amelynek célja, hogy jobban megértsük közös múltunkat. A Pilis kiemelt fontosságú a magyarok számára, többek között azért, mert ez a táj a pálos rend bölcsője. Jelentős ez a térség a magyarországi szlovákság számára is, hiszen Békés mellett talán itt él még legerősebben a szlovák öntudat.

Azt reméljük, hogy akik erre sétálnak, meg-megállnak majd a kétnyelvű táblák előtt, és észreveszik, hogy mennyi minden fontos üzenete van a múltnak, amelyről nem vagy csak alig, esetleg éppen torzítva hallottak. Az a szlovák ember, akit az évezredes magyar elnyomás hangoztatásával mesterségesen próbálnak magyarellenesnek nevezni, felismerheti, hogy ősei büszkén vallották hazájuknak a Magyar Királyságot, Uhorskot. Az a magyar, aki átérzi a XX. század okozta sebeket, és gőgösen hangoztatja, hogy Magyarország idősebb, mint Szlovákia, megtanulhatja, hogy sok évszázadon keresztül a szlovákok érdemben járultak hozzá hazája kultúrájához, nélkülük szegényebb lenne a magyar múlt is.

Minden tanösvénynek megvannak a maga műfaji korlátai. Nem tehetünk fel kérdéseket, így nehezebben szembesíthetjük az erre járókat azzal, hogy mit tudnak és mit nem tudnak a magyar-szlovák múltról. Pedig érdekes lenne megismerni, hogy a lassan legendává magasztosuló Jánošíkról hány szlovák tudja, hogy kuruc vitéz is volt, Rákóczit szolgálta, és hány magyar tudja, hogy kivégzését nemcsak betyár, hanem éppen kuruc voltának is köszönhetette.

Egy tanösvény néhány táblája nem pótolhatja a történelemtanítás hiányait, és nem javíthatja ki a politika vezérelte hamisításokat sem. De az itt összefoglalt ismeretek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy csökkenjen az előítéletes gondolkodás, és ráébredjethet arra, hogy az európai keretekben oly igen szükséges együttműködésnek a múlt nem akadálya, hanem épp erős alapja. Ez a tan-

ösvény ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a Nyugat-Európában már sikeres megbékélés itt, Közép-Európában is megtörténjék, és elősegítse a Duna völgyében élő népek boldogulását.

Tanösvényünk tizennégy táblából áll, s említettük, hogy ez épp annyi, mint a Keresztút tizennégy stációja. Ám helyenként kiegészülnek a keresztutak: van tizenötödik állomás is, amely a Feltámadás diadalára emlékeztet. A XX század során a szlovák–magyar közös múlt is szinte sírba került, sokszor reménytelen vállalkozásnak tűnik, hogy visszatérjünk őseink közös életének nyugalmához. Túl sok bennünk a félelem és az egymás iránti gyanakvás. De ebben a légkörben nem élhetünk. Nem engedhetjük, hogy a másiktól való félelem újabb sebeket okozzon. A kölcsönös tisztelethez azonban meg kell ismernünk egymást is, közös múltunkat is. Hiszen akiket nem ismerünk, nem is szerethetünk.

Az első táblára azt írtuk: *Együtt az úton*. Igen, együtt jártuk a történelem útjait, de azután távolodni kezdtünk egymástól. Közben mindkét nemzet okozott fájdalmat a másiknak. Ha ezt felismerjük és elismerjük, elindulhatunk egymás felé. Ez a közeledés nem egyesülést céloz, nem a múltba akar visszavezetni, hanem egy boldogabb, egymást tisztelő és az európai arénában egymást segítő együttműködést szeretne. Ha eleinknek sikerült, nekünk miért ne sikerülhetne?

MUNKÁCS VÁRA

Nagy Katalin

Magyar írók, költők az uráli nyelveken és az uráli irodalmi közéletben

A finnországi Oulu után 2015 szeptemberében Magyarországon lesz a XIII. Nemzetközi Finnugor Írókongresszus (Badacsonytomaj) a Finnugor Népek Világkongresszusa Nemzeti Szervezete és a Magyar Írószövetség szervezésében. Ezen alkalmából készült az alábbi áttekintés arról, hogy a magyar írók, költők közül kiket fordítottak már finnugor nyelvekre, továbbá hogy milyen szerepet játszottak/játszanak az uráli irodalmi közéletben.

(A magyar költők, írók, műfordítók és az uráli irodalmak – avagy rekviem a halmozottan hátrányos helyzetű irodalmakért címmel a Magyar Napló szeptemberi számában pedig arról jelenik meg egy tanulmány, hogy nálunk milyen fordításköte-
tek készültek az uráli irodalmakból.)

Nemcsak mi, magyarok fordítjuk az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalmát, de ők is a miénket. A volt Szovjetunióban, majd később az Orosz Föderációban több magyar író és költő műve jelent meg oroszul, vagyis a finnugor népek hivatalos államnyelvén. Mivel nyelvrokonaink többsége nem tudott magyarul, ezért az orosz műfordításokból ültették át anyanyelvükre a magyar szerzők műveit (például a szovjet időkben több nép is kiadta Petőfit önálló egy- vagy többnyelvű kötetben). Amióta többen tudnak közülük magyarul (hallgatók, lektorok, vendégtanárok), sokat javult a helyzet. A teljesség igénye nélkül következzenek egy rövid áttekintés:

A *Дунай тулкымъес Кам Ярдырын* / *Duna-hullámok a Káma partjain* című udmurt nyelvű szöveggyűjtemény a magyar irodalomból kresztomátia (szerk. Kozmács István és Ar-Szergi, Izsevszk, 1997) az *Ómagyar Mária-siralomtól* kezdve Kölcsey *Himnuszán* át napjainkig ad ízelítőt a magyar irodalomból. A kötetben az alábbi szerzők művei olvashatók: Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, András Sándor, Baka István, Balla Zsófia, Bella István, Buda Ferenc, Varga Imre, Darvasi László, Gergely Ágnes, Kányádi Sándor, Kovács András Ferenc, Koncz József, Kukorelly Endre, Lászlóffy Aladár, Markó Béla, Nagy Gáspár, Petri György, Rákos Sándor, Szőcs Géza, Szügyi Zoltán, Tornay József, Utassy József, Csiki László, Faludi György, Farkas Árpád, Juhász Ferenc, Göncz Árpád.

Az *Ўёты сый на ўёты сый* / *Kiáltás és kiáltás* (fordította: Valentyina Szolovar és Nagy Katalin, Novoszibirszk, 2001) című egynyelvű kötetben kazimi hanti nyelven olvashatók az alábbi művek: *Арсыр хотāt* (Móra Ferenc: *Mindenféle házak*), *Ланāt крейцяр* (Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*), *Басня* (Örkény István: *Állatmese*),

Любовь (Déry Tibor: *Szerelem*), *Мисса Луба* (Nemes György: *Missa Luba*), *Ўты сый на ўты сый* (Hernádi Gyula: *Kiáltás és kiáltás* [részletek a regényből]).

A *Күгезе тумо* / *Az ősök tölgye* (a magyar anyagot válogatta: Nagy Katalin, nyersfordítás: Vándor Anna és Nagy Katalin, műfordítás: Szvetlana Grigorjeva, Joskar-Ola, 2008) című, mari nyelvű antológia (megjelent a X. finnugor írókongresszus tiszteletére) a karél, komi-permják, komi, mari, nyenyec, számi, udmurt, finn, hanti és észti szerzők mellett 8 magyar szerző 21 versét tartalmazza mari nyelven: Szentmártoni János: *Кунам почеламут...* (A vers ha...), *Икымие баллада* (Az első ballada); Nagy Gáspár: *Тенгызын омыжо* (A tenger álma); Ian-cu Laura: *Икана* (Egyszer); *почеш* (Özön lét után), *Кок ныл корнан почеламут* (Két négyesoros), *узымак кугыжаныш* (mennyország), *Кугече ваиштареш кугарян* (Nagypéntek), *Толын шумаш* (Megérkezés); Bella István: *Да пелештен мут* (És szólt a szó), *Тошто-у ийысе почеламут* (Ó-újévi vers), *Лач агнец* (Csak a bárány), *Ани Мани будильник лиеш* (Áni Máni vekker lesz), *Еш фото* (Családi fénykép); Csoóri Sándor: *Лум нерген шарнымаш* (Hó emléke); Turczi István: *Мый шонем нунын нерген* (Azokra gondolok), *Irni vs. Inri* (Írni vs. Inri); Buda Ferenc: *Шокишо гыч, тул гыч* (Hóból, fényből), *Пуре-влак* (Farkasok); Ágh István: *Пиалан вӱрем* (Boldog vérem), *Вӱргене чодыра* (Rézerdő). Ugyancsak mariul jelent meg az *Ончыко* irodalmi folyóiratban Szentmártoni János *Икымие баллада* (Az első ballada) c. verse (*Ончыко*, Joskar-Ola, 2008/8, 97–98.).

Льом ю (Zelnicemeggyes patakocska, a magyar anyagot válogatta: Nagy Katalin, összeállította és szerkesztette: Jelena Kozlova, Sziktiivkar, 2008). A kilenc nyelven írt antológia azt mutatja be, hogy kilenc nyelvrokon nép kiket fordított le, illetve jelentetett meg a saját anyanyelvén. Magyarul 12 nyelvből (vepsze, komi, komi-permják, manysi, mari, moksa, erza, nyenyec, számi [kolai és kolta], udmurt, hanti, inkeri finn, finn, észt) küldtünk ki verseket Bede Anna, Bella István, Bereczki Gábor, Fábián László, Nagy Katalin, Sándorfi Veronika és Tillinger Gábor fordításában. E kötetből kiderül az is, hogy bennünket, magyarokat mindössze három nyelvre fordítottak. Karélul Bella István négy verse olvasható Alekszandr Volkov fordításában: *Šarkeresturan pajospäi, Üksi tizeh, Jälles talvie, Järilleh*. (Szerkesztői hiányosság, hogy a forrást nem jelölték, így az, aki nem tud karélul, nem tudja azonosítani a lefordított verseket.) Komi-permjákul Petőfi Sándor két verse jelent meg Vaszilij Kozlov fordításában: * * *, *Ар бӱра*. Végül komiul Bella István három versét jelentették meg Vlagyimir Tyimin fordításában: *Сӧмын Ен..., Дзоридзлӧн шогсӧм, Ӧтнас*.

Az INF kongresszusi számában (Joskar-Ola, 2008/8.) oroszul jelent meg Oláh János *Szabadság* c. verse (INF 2008/8:11). Ugyancsak ebben a számban jelent meg Szakolczay Lajos „*Szántottuk sírokkal a tengert*” című, a magyar irodalomról szóló, a múltból a jelenbe, illetve a jövőbe ívelő tanulmánya (a tanulmány cím idézet Bella István *Halotti beszéd* c. verséből) (INF 2008/8, 12–17.). Az INF-be bekerült még a Joskar-Olában kiállított magyar könyvek jegyzékének egy része is (INF 2008, 11–24.).

A *12 legszebb magyar vers* című többnyelvű (magyar, észt, finn, komi, mari, moksa, udmurt, vepsze – igaz, moksára és vepszére nem mindenkit sikerült lefordítani) antológia is magyar költők finnugor nyelvekre fordított verseit tartalmazza a költők születési sorrendjében, annyi különbséggel, hogy

ezt mi, magyarok adtuk ki (szerkesztette és az előszót írta: Pusztay János, válogatta: Fűzfa Balázs, NH-Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytomaj, 2012). Lenyűgözően szép válogatás, ugyancsak szép fordításokkal. A nevek és művek önmagukért beszélnek: Berzsenyi Dániel: *A közelítő tél*, Vörösmarty Mihály: *A vén cigány*, Arany János: *Szondi két apródja*, Petőfi Sándor: *Szeptember végén*, Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában*, Babits Mihály: *Esti kérdés*, Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*, József Attila: *Eszmélet*, Radnóti Miklós: *Levél a hitveshez*, Weöres Sándor: *Valse triste*, Pilinszky János: *Apokrif*, Nagy László: *Ki viszi át a szerelmet*.

A fenti verseket észtre Arvo Valton (író/költő), Albert Kruus (író/költő), Sander Liivak Balassi Bálint-emlékkarddal kitüntetett műfordító (többek között ő ültette át észtre a Nobel-díjas Kertész Imre *Sorstalanság* és Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* c. regényét), Ellen Niit (költő), Piret Korjus (az ELTE ész lektora), Paul-Eerik Rummo (költő), Kairi Mesipuu; finnre Toivo Lyy (költő, műfordító), Eliisa Pitkäsalo (bölcsész), Anna-Majja Raittila (író, műfordító); komira Galina Butireva (költő), Nyina Obrezkova (költő), Jevgenyij Kozlov (költő); marira Albertina Ivanova (költő), moksára Valentyina Misanyina (író/költő), Raja Orlova (költő), Marina Anyikina (költő); udmurtra Jelena Rogyionova (irodalomtörténész), Valentyin Kelmakov (nyelvész), Ioszip Ivanov (költő); vepszére Nyina Zajceva (nyelvész, szótáríró) fordította.

Az antológiákon kívül önálló köteteket is megjelentettek. Ilyen például a háromnyelvű (magyar, udmurt, orosz) Petőfi Sándor-kötet (*Петефи III. Стмух и песни*, Ижевск, 1975) Anatolij Uvarov fordításában; az udmurt nyelvű József Attila-kötet: *Аттила Йожеф: Чылкыт сюлемын* / *Tiszta szívvel* (előszó: Jelena Rodionova, utószó: Tóth Szilárd, LiteratUral, Minoritates mundi, Izskar–Szombathely, 2009); János Pusztay: (*Лүлэ – Lélek* (magyar–udmurt kétnyelvű versantológia, Izsevszk, 2009); Lázár Ervin *Hétfejű tündérét* Larisza Sirobokova fordította udmurtra (Izsevszk, 2009); *Дже Костолани: Веровѣс* / Kosztolányi Dezső: *Novellák* (udmurtra fordította: Jelena Rogyionova, Invozo, Izsevszk, 2011); *Дже Костолани: Турпй* / Kosztolányi Dezső: *Pacsirta* (mari nyelvre fordította: Mihail Csemisev, 2011); *Juzo jüd – Nöiduslik öö* / *Varázséj* (mari költők versei mari, ész és magyar nyelven, az utóbbi Pusztay János fordításában, Joskar-Ola, 2013).

Az egyes népek helyi vagy regionális folyóirataiban szórványosan megjelent fordítások szinte követhetetlenek, de léteznek. Érdemes volna ezeket is összegyűjteni.

Magyar írók, költők az uráli irodalmi, tudományos és közéletben

Elő- és utószók írásában magyar írók, költők is jeleskedtek. Például Juvan Sesztalov *Julianus rám talált* (1985) című kötetéhez Bede Anna, a *Megyék élő testvéremhez* (1993) című kötetéhez Koczás Sándor, a *Hét határon hallik húros daru hangja* (1994) című antológiához Fodor András, a *Repülés a mélybe* című antológiához Kiss Anna, Nikolai Abramov vepsze költő kötetéhez (2010) Iancu Laura, a komi-permják Ljudmila Guljajeva és Ljubov Sztarceva verses-

kötetéhez (2011) Turczi István, a mari Szvetlana Grigorjeva meseregényéhez (2013) László Noémi írt előszót.

A finnugor írókongresszusok munkájába az Írószövetség több tagja is bekapcsolódott az évek során: Domokos Péter, az uráli irodalmak atyja, irodalomtörténész, egyetemi tanár az első kongresszustól kezdve (1989) az összesen részt vett, az utolsóra (2013) betegsége miatt már nem tudott elmenni. Íme, az írókongresszusok résztvevői (a nem írószövetségi tagokkal együtt): Bede Anna (1989, Joskar-Ola, Mari Köztársaság); Bede Anna, Buda Ferenc, Kányádi Sándor, Rab Zsuzsa, Szócs Géza (1991, Espoo, Finnország); Csoóri Sándor, Kockás Sándor, Tornai József, Duba Gyula (Szlovákia), Kányádi Sándor (Románia), Máté Imre (Németország) (1993, Eger); Bella István, Kányádi Sándor, Bereczki Gábor, Bereczki András, Jávorszky Béla (1996, Lohusalu, Észtország); Bella István, Nagy Katalin, Pomogáts Béla (1998, Sziklivkar, Komi Köztársaság); Bella István, Nagy Katalin, Kozmács István (2002, Izsevszk, Udmurt Köztársaság); Bella István, Benkei Ildikó, Buda Ferenc, Dyekiss Virág, Kiss Anna, Kovács István, Kő Pál, Oláh János, Nagy Katalin, Pomogáts Béla, Pusztay János, Vándor Anna (2004, Hanti-Manyszijszk, Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzet, Oroszország); Benkei Ildikó, Faragó Laura, Horváth Iván, Iancu Laura, Nagy Katalin, Nanovfszky György, Szakolczay Lajos, Szemkeő András, Vándor Anna (2006, Petrozavodszk/Petroskoi, Karjalai Köztársaság); Dyekiss Virág, Horváth Iván, Iancu Laura, Kozmács István, Nagy Katalin, Nanovfszky György, Pusztay János, L. Simon László, Turczi István, Vándor Anna (2008, Joskar-Ola, Mari Köztársaság); Bereczki András, Domokos Péter, Fábián László, Iancu Laura, Nagy Katalin, Nanovfszky György, L. Simon László, Sirató Ildikó, Tillinger Gábor, Turczi István, Vándor Anna (2010, Oulu, Finnország); Babus Antal, Berg Judit, Csenger Levente, Dyekiss Virág (2013, Szalehard, Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet, Oroszország).

A kongresszusokra utazván, ha úgy adódott, hogy Moszkvában kellett meg szállni, irodalmi esten is felléptek íróink, költőink a moszkvai Magyar Intézetben. Legutóbb (2008-ban) például Iancu Laura, L. Simon László, Turczi István, Dyekiss Virág aratott nagy sikert a népes közönség előtt.

Végezetül megemlítem azokat az írókat, költőket, akik politikusként sem feledkeztek meg e kis népek íróiról, költőiről: például az általam fordított kötetek szerzői közül néhányat személyesen is fogadtak a Magyar Parlamentben: Jeremej Ajpin hanti író Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke (1999); a komi-permják Szvetlana Guljajevát és Ljubov Sztarcevat, valamint a vepsze Nyikolaj Abramovot L. Simon László költő, a Magyar Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke (2010, 2011); a mari Szvetlana Grigorjevát Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke (2013).

Magyar írók egy nemzetközi könyvkiállításon

A X. jubileumi kongresszus tiszteletére megrendezett *Gyökerek* című nemzetközi könyvkiállításra tőlünk is kértek anyagot a 2004 és 2008 között Magyarországon megjelent (elsősorban) finnugor irodalmakból. Az általam felkeresett szerzők és/vagy fordítók és/vagy kiadók önzetlenül ajánlották fel könyveiket a kiállításra. Így közel hatvan kötet került ki Joskar-Olába. (A marik után a ma-

gyar pavilon volt a leggazdagabb.) Íme, néhány a kiállított könyvek közül: Mäkelä, Hannu: *Anyá*, Polár Könyvek, 2008; L. Simon László: *Japán hajítás*, FISZ–Kortárs K., Budapest, 2008; Valton, Arvo: *Ezer évig hordott engem a fény*, Szombathely, 2008; Vászolyi Erik – Lázár Katalin: „Sudár fenyő nőtt az erdőn”. *Énekek Komiföldről*, Tinta K., 2008; Ajpin, Jeremej: *A hantik, avagy a Hajnalcsillag*, Magyar Versmondásért Alapítvány, 2008; Végh Attila: *Hamuszáj*, Magyar Napló, 2008; *Mikor felébredtem, nyár volt. Nőversek Finnországból*, Napkút K., Budapest, 2008; Mezey Katalin *Válogatott versei*, Magyar Napló, 2008; Iancu Laura: *Karmaiból kihullajt*, Magyar Napló, 2007; Turczi István: *Áthalások*, Új Palatinus Könyvesház Kft., Budapest, 2007; Kányádi Sándor *Válogatott versei*, Magyar Napló, 2007; Tamás Ildikó: *Tűzön át, jégen át. A sarkvidéki nomád lappok énekhagyománya*, Napkút K., Budapest, 2007, *Történelem és idő*, Szombathely, 2007; Unt, Mati: *Ők beszélnek, mi hallgatunk*, Szombathely, 2007; Turczi István: *Átételesek*, Tinta K., Budapest, 2007; Falusi Márton: *Rádn yitva ablak, ajtó*, Stádium K., 2007; Csontos János: *Para. Hódolat a magyar költészetnek*, Magyar Napló, 2007; Lódi Tamás: *Forrásföldön*, Magyar Napló, 2007; Normantas Paulius – Csepregi Márta: *14 testvér*, Kossuth K., 2006; Paa-sonen, Ranya: *A nap állása*, Polár Könyvek, 2006; Lauri Otonkoski: *Tengervíz-égből lehulló csillagok*, Napkút K., Budapest, 2006; Utassy József *Válogatott versei*, Magyar Napló, 2006; *Volga–Káma-vidék finnugor népei*, szerkesztette: Pusztay János, Szombathely, 2005; *Dalom, dalom, hej! Regém, regém, haj! Szöveggyűjtemény vers- és prózamondóknak a rokon népek irodalmából*, összeállította: Fehérváry Győző és Nagy Katalin, Magyar Versmondásért Alapítvány, Budapest, 2004; Hämäläinen, Helvi: *Az új Ádám*, Polár Könyvek, 2004; Csáji László Koppány: *Tündérek kihalófélben 1–3.*, Napkút K., Budapest, 2004; Turczi István: *Hívásra szól a csönd. Válogatott versek*, Noran K., Budapest, 2004; Oki, Asalcsi: *Miért hallgat az udmurt nő?*, Szombathely, 2004; Heinsaar, Mehis: *Pál úr krónikái*, Szombathely, 2004; a Magyar Napló (főszerkesztő: Oláh János) és a Napút (főszerkesztő: Szondi György) ún. finnugor számai stb.

Vittünk a kiállításra néhány 2004 előtt megjelent könyvet is: Pusztay János: *Nyenyec–magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely, 2003; Kuznetsov, Nikolay: *Komi–magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely, 2003; Kuznyecova, Margarita: *Mari–magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely, 2003; Molnár Judit: *Moksa–mordvin–magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely, 2003; *Majd’ minden szó feledésbe merült*, Szombathely, 2002; *Mókuserék. Válogatás a legújabb finn novellairodalomból*, Szombathely, 2002; Ar-Szergi, Vjacseszlav: *Lepkelelkek*, Szombathely, 2002; *A képzelet tájai. Válogatás a legújabb finn lírából*, Szombathely, 2002; Kozmács István: *Udmurt–magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely, 2002; *A csodaszarvas nyomában* (szerk.: Makkai Ádám), Tinta K., 2002; Pomozsi Péter: *Cseremis–magyar nyelvhasonlítás*, Budapesti Finnugor Füzetek, Budapest, 2002.

Kívánom, hogy a jövőben is sok szép fordítás készüljön egymás irodalmaiból!

Barna T. Attila

Gát utca, 1908. július 1.

Isten a kopott
hokedlin ül,
térdére könyökölve
maga elé mered.
Lába körül
a kis Attila
kegyelmeséktől kapott
játékmozdonyt tologat
a konyhakövön.
Felpillant: „Édesapa,
miért véres a kereke?”

Csend van. Csöpög a csap.

A szomszéd kozmoszból
áthallatszik a veszekedés.
(Ma volt fizetés.)

A Mama se szól,
csak némán tereget,
száradni kiakasztja
a naprendszereket.

(2015. január 29–31.)

Barcs János

Az éjszakák horpaszába

Kifeszített zord éjszakák;
Krisztus arcú holddal,
sündörgő szelek szaladnak
égi, halk üstdobbal.

Hold-közetű messzi fényfolt;
felhők fölött látszik: –
S az: égnek összes csillaga
körötte vitázik...

Eltévedt vadludak szállnak
lombtalan táj felett,
szárnyukkal megcirogatva
a kopasz hegyeket.

Zord éjszakák horpaszába,
sarkantyut rug a szél,
vágat, mintha lenne lába:
S ágciterán zenél.

Szentgyörgyi László

Ideje lenne

Idegen itt már
számomra minden:
ideje lenne
elmennem innen.

Nem is élt...

Nem is élt az,
aki csak született –
és újjá sose született...

Történelemóra

(parafrázis egy Kányádi-versre)

a történelem négy
évszaktól áll

magyarázta a kerti törpe

tavaszból nyárból
őszből és télből

most éppen tél van
és újra tél jön

Por és hamu

úgy fekszem itt
kiterítve a határon
álom és valóság
lét és nemlét között

mint aki számos
képzelt akadályon
átjutva kőkemény
falba ütközött

Árvaság

Olyan árva –
még a kuttyájának sincs
gazdája...

Nyelvromlás

csitálni verseket
falni románokat

Üdvözlét Vásárhelyről

Már nevében sem székel,
vásárnak még helye.

Igaz: nem mi árulunk –
minket árulnak.

E számunk szerzői

Ámorth Angelika (1995) – egyetemi hallgató, Nagyszőlős

Babics Imre (1961) – költő, szerkesztő, Bakonyszűcs

Bakos Kiss Károly (1977) – költő, Bereg-újfalú

Barcs János (1927) – költő, író, Szigethalom

Barna T. Attila (1971) – költő, író, publicista, Budapest

Bartha Gusztáv (1963) – író, költő, gazdálkodó, Nagyberég

S. Benedek András (1947–2009) – író, költő, művelődéstörténész

Cseh Sándor (1949–2013) – író

Csordás László (1988) – PhD-hallgató, Eszény

Csorniyi Dávid (1991) – főiskolai hallgató, Beregszász

Dupka György (1952) – történész, író, szerkesztő, Tiszabökény

Ébert Tibor (1926–2015) – drámaíró, író, költő, zeneművész

Erfán Ferenc (1959) – festő- és iparművész, Ungvár

Filep Éva (1968) – tanár, Mezővári

Györke László (1947) – újságíró, Nyíregyháza

Horváth Anna (1924–2005) – szobrászművész, keramikus, érmész, grafikus, közíró

Käfer István (1935) – irodalomtörténész, bibliográfus, szlovakológus, Budapest

Kertész Dávid (1993) – főiskolai hallgató, Csap

Kopriva Nikolett (1996) – egyetemi hallgató, Munkács

Kovács Eleonóra (1989) – PhD-hallgató, Szalóka

Kovács Sándor (1954) – szakíró, fotós, filmes, térképszerkesztő, Budapest

Lőrincz P. Gabriella (1982) – rendezvény-szervező, Beregszász

Magyar László (1955) – képzőművész, Ungvár

Marcusák Gergely (1990) – tanár, PhD-hallgató, Ungvár

Matl Péter (1960) – szobrászművész, Munkács

Nagy Katalin (1951) – kutató, műfordító, Budapest

Nagy Zoltán Mihály (1949) – költő, író, szerkesztő, Csonkapapi

Németi Anett (1985) – családanya, Stolberg (Németország)

Pák Diána (1989) – tanárnő, Karácsfalva

Pálfi Ágnes (1952) – költő, esszéíró, szerkesztő, Budapest

Pógyor Adrián (1989) – diplomás segédmunkás, Tiszaújlak

Pógyor Levente (1986) – főiskolai hallgató, Tiszaújlak

Pusztai-Tárczy Beatrix (1987) – újságíró, Beregszász

Ráti Emese (1997) – egyetemi hallgató, Csongor

Réti János (1949) – festő- és grafikusművész, Ungvár

Shrek Tímea (1989) – tanárnő, Beregszász

Stanczik-Starecz Ervin (1955) – író, műfordító, antropológus, tanár, Budapest

Stumpf-Benedek Anna (1979) – könyvtárostanárnő, Budapest

Surján László (1941) – orvos, politikus, Budapest

Szabó Palócz Attila (1971) – író, költő, újságíró, Budapest

Szemán Ferenc (Öcsi) (1937–2004) – festőművész

Szentgyörgyi László (1957) – publicista, Marosvásárhely

Szondi György (1946) – bolgarista, műfordító, kiadóvezető, Budapest

Szöllősi Tibor (1940) – nyugdíjas orvos, Nyírmada

Turai Kamil (1952) – filozófus, költő, műfordító, Kecskemét

Varga Nikolett (1996) – főiskolai hallgató, Csepe

Vári Fábrián László (1951) – költő, műfordító, néprajzkutató, Mezővári

Együtt, KVIT

„A diktatórikus rendszerek kőfalait igen gyakran az írók és más alkotóművészek kezdik bontogatni, mégpedig azzal a természetszerű képességükkel, hogy – a hazug ideológiától undorodva – a tiltások ellenére a valóságot akarják megmutatni.” (Vári Fábián László)

„D. M. Manuilszkij, a szovjet katonai központi adminisztráció egyik vezetője Kárpátalja bekebelezésében jelentős szerepet szánt a helyi származású személyekből toborzott, az NKVD által felügyelt, a Komintern által is támogatott partizánmozgalom ukrainai törzse által kiképzett, majd a Kárpátokban bevetett egységeknek is” (Dupka György)

„Hiába háborogsz, kölyök. Bebizonyítottam, hogy nem vagyok gyáva. Anyád megözevgyült, mert így akartam. És micsoda nő! Még mindig. Negyvenkét évesen. Én negyvenöt vagyok. A gyászév letelik. Utána anyád az enyém lesz!” (Nagy Zoltán Mihály)

„A Duna-medencében a magyarokkal szinte a kezdetektől együtt élő valamennyi nép és nemzetiség közül a ruszinok sorsa a legsajátosabb. Sohasem volt önálló államiságuk, bármiféle területi elhatárolódásuk. Nemzeti identitásukat, önálló entitásukat *görög katolikus vallásuk*, (...) egymáshoz közel álló *nyelvjárásaik*, gazdag és színes szellemi és tárgyi *néprajzuk*, valamint a sok évszázados magyar-ruszin együttélésből fakadó *történelmi tudatuk* határozza meg.” (S. Benedek András)

„Ismeretes a mondás, hogy az angolokat és az amerikaiakat semmi sem választja el egymástól, csak a közös nyelv. Szlovákokat és magyarokat semmi sem választja el egymástól, mint a közös történelem. Tegyük valamit, hogy ez ne így legyen!” (Surján László – Käfer István)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

